ગુજરાતી.

सातमी चोपडीना अर्थ

શબ્દોનાં મુળ, વ્યુત્પત્તિ. કવિતાની
સમજુતી તથા પ્રખ્યાત શબ્દોના વર્ણન
અને નવી આવૃત્તીના સુધારા સાથે.

છપાવિ પ્રસિદ્ધ કરનાર..

પારેખ.

हरगोवनदास हरजीवनदास.

पुस्तकवाळा.

बुकसेलर. महादेव रामचंद्र.

अमदावादमां.

શાહાપુર વનમાળીવાંકાની પોળમાં
હ. હ. પી. ચંદ્રોદય પ્રેસમાં છાપ્યા
સવત. ૧૯૪૬—સન. ૧૮૯૦
કીમ્મત ૭ આના.

સરકારી.

गूजराती सातमी चोपडीना अर्थ.

હાલના ગુજરાતી છઠ્ઠા ધોરણમાં છોકરાઓએ સાતમી ચોપડી શીખવા માંડી એટલે તેમને પાઠ વાંચવામાં આવેલો દરએક શબ્દ કઇ ભાષનોછે તે જાણવું જોઇએ માટે તે પ્રમાણે અત્રે આ ચોપડીમાં ઘણા ખરા દરએક મોટા મોટા શબ્દો સાથે બતાવ્યું છે, અને તેની સમજવાની નીશાની સંક્ષેપમાં નીચે મુજબ કરીછે તેથી સમજવું. કોઇ શબ્દ બીજી ભાષામાંથી અપભ્રંશ થયેલો હશે, અથવા તો તેના ધાતુને પ્રત્યય લાગીને તેનો અર્થ જુદેજ રૂપે થયો હશે તો તેવા શબ્દના સુજને માટે વચમાં ભાષાની જે નિશાની મુકીછે તેના માથાપર આંકો—કાપો મુકયો છે, તેથી તે શબ્દ અગાઉ તે ભાષાનો હતો એમ સમજવું. જે શબ્દનીપાસે ભાષા જણાવી નથી, અને જ્યાં આવી=નિશાની મુકીછે, ત્યારે તે શબ્દ ગુજરાતી ભાષામાં વપરાયછે એમ સમજવું.

(સં) સંસ્કૃત.	(આ) આરબી.	(હીં] હીંદુસ્તાની અથવા ઉરદુ.
(ફા) ફારસી.	(અં) અંગ્રેજી.	

પાઠ ૧ લો.

ભવતારણ= જીંદગાની તારનાર; ઓદ્ધાર કરનાર, (ભવ-તારણ)

ભગવાન (સં) ઇશ્વ; પ્રભુ

નીજ (સં) પોતાનું.

અંતર (સં) દિલ, મન, ભીતર, અંતઃકરણ.

અભીમાન (સં) અહંકાર, ગર્વ, મગરૂબી.

સરજનાર=બનાવનાર, પેદા કરનાર.

સુધરેલ=સુધરેલા, સુધારાવાળા.

સમાન (સં) સરખા.

પરમારથ (સં) પારકાના અર્થનુ, પરોપકારી કામ (પરમ—અર્થ).

ઉર=દીલ, મન.

નીર (સં) પાણી તેજ.

દામ (હીં) પૈસો.

નેક (ફા) પ્રમાણીક પણુટેક.

છકી=છાકી, બેહેકી.

મરજાદ (સં) મુલાજો, આબ, અદાજો.

સભાસદ (સં) સભામાં બેસનાર.

નરદુષ્ટ (સં) પાપી માણસ (નર—દુષ્ટ).

દુખદેણ=દુખ દેનારો.

મધુપાન (સં) દારૂ પીવો.

નેણ (સં) આંખ.

મણીધર (સં) મણીનો

ધરનાર તે (સાપ).
પંડીત (સં) વીદ્વાન.
વીશેષ (સં) વધારો.
સજ્જન(સં)સારામાણસ
ક્રૂર(સં) ઘાતકી, નીર્દય.
વગો=વસીલો, પક્ષ.
જુર(આ) તેજ, આબરૂ.
બડી (હીં) મ્હોટી.
તડી=પાઈ પસી આવી.
હણવી=મારવી.
રળીઆત=ખુસી, ખુશાલ, મગન.
છણીઝણી=ગાળી ગાળી.
પાન(સં) પીવું, આછમન કરવું.
શુભ (સં) સારૂં.

આવકજાવક=આવવું જવું, ઉપજ નીપજ.
બાળ=ચોક.
ક્ષણ (સં) પલ, પલક, લેહેજો.
કાળ (સં) વખત, યુગ.
નીરૂદયોગી (સં) ધંધા વગરનું, મેહેનતુનહી તે (નીઃ-ઉદયોગી).
ખતા (આ) ઠોકર, ઠેસ.
નીરૂદ્યમી (સં) ધંધા વગરના, જેને ઉદ્યમ નહીં તે (નીઃ-ઉદ્યમી).
ગતાગત=જતાં આવતાં.
છત=સંઘરો, સીલક.
મતીહીણ (સં) બુદ્ધી ઓછી તે, અકકલ વીનાનો (મતી-હીણ)
મુઢ (સં) ઠોઠ, મુરખ અબુધ.
ઉતપાત=તોફાન.
વૃથા (સં) ફોકટ, મીથ્યા
દીનનીશ (સં) દાહાડો ને રાત.
ભકતી (સં) પરમેશ્વરનું સ્મરણ સ્તુતી.
જગદીશ (સં) જગતનો (ઇશ્વર,) જગત-ઇશ.
ગુરૂ (સં) ધર્મ ઉપદેશી.
પદ (સં) પગ, ચરણ.
શીશ (સં) માથું, શીર.
રૂદીઆ (સં) હૈઉં, મન.

(કવિતાની સમજુતી.) (૧).

સંસારનો તારનાર જે પરમેશ્વર તેની ભકિતકરો, અને પોતાના અંતઃકરણમાંથી અહંકાર કાહાડી નાંખો તમને પેદા કરનાર ઇશ્વરના ગુણને સંભારો, અને સઘળાઓ સુધરેલાની બરોબર થાઓ. (૧). બરાબર ખરાભાવથી બીજાનું સારૂં થાય એવાં કામો કરો, અને ખરો વીચાર એજ તમારા મનમાં રાખો; વળી આળસ રૂપી જે પાણી તેને તરી જાઓ (મતલબ કે આળસ કાહાડી નાંખો), અને ઘણા પૈસાનું કરજ કરતાં તમે બીહો (૨). તમારે બરાબર સમજીને રોજ સારી રીતે ચાલવું, અને એહેકી જાતને અદબ છોડવી નહીં; જે ટેક સુધરેલી હોય તેને કદી મુકવી નહીં. અને એક હરફ પણ જુઠો બોલી જવો નહીં. (૩). સભાને વીષે બેસનારા સભાસદો સાંખી શકે નહીં, એવું વેણ બહુ દુઃખનો દેનારો હોય તેજ બોલે; દારૂ પીનારા સખસની આંખો બેહુ ફાટી જાયછે, અને તેનું સંકું નામ સાપની મીશાલે ડોલ્યા કરેછે. (૪). કોઇ માણસ ફકત કઠીણજ શી-

બીને પંડીતના જેવું ડોળ ઘાલે, અને તેને પકડો કીધા પછી તો વળી વધારે પંડીતપણાનો વેષલે; એવો શખસ અગર જો કોઈથી છુપી શકાય એવો ન જણાય તો પણ તેની કીમ્મત બે પૈસાની પણ થતી નથી. (૫). સારા માણસનેજ સગો ગણવો, અને દુનીઆમાં દગો ચાલતો હોય તેથી દૂર રહેવું; તમે કદી પણ ઠગ અને નીર્દય ન થશો, અને તેથી તમારી વગ (સારા માણસ સાથે દોસતી) વધશે એટલુંજ નહીં, પરંતુ તમારા મોંનું તેજ પણ વધશે. (૬). પોતાની મ્હોટાઇની વાતો બોલવી નહીં, તેમજ લડાઈ કરીને કોઇના જાન માલની ખરાબી થાય તેમ કરવું નહી; વળી બીજવાઇને કોઇને મારવા ધસવું નહીં, અને કોઇને હેરાન કરીને મનમાં ખુશી થવું નહીં. (૭). ઘણીક રીતના હુન્નર શીખીને વીદ્વાન થવું અને પૈસો તથા અનાજ તે બરાબર નીયમ રાખી વાપરવું; વળી ઘણીક સમજણ રાખવી, અને પાણી તે સાફ ગળીને પીવું. (૮). પાણી રાખવાને વાસ્તે પેહેલાંથી પાળ બાંધવી (મતલબ કે હરકોઈ કામની તૈયારી પેહેલાંથી કરવી), અને ખાળ એવા, ખોદવા કે જેમાં આવક જાવક સારી થાય (મતલબ કે નીતિથી કમાવું, ને નીતિથી ખરચવું); એક પલક વખત ને બહુ કીમ્મતનો ગણો, અને જ્યાં કાંઈ પણ ઉદયોગ ચાલતો ન હોય તેવે ઠેકાણે રહેતાં બીહો. (૯). જે શખસ પોતાના હાથ પગ છતાં કામ કરે નહીં, તેવો અણુ ઉદયોગી (આળસુ) પછી બહુંજ પસ્તાયછે (નુકસાન ભોગવેછે), એથી તે રોજ પોતાના દીવસમાં જે સુખ પામવાનું ઠેકાણું તે ખોશે ને તેને ગામમાં કોઈ જતાં આવતાં કશામાં ગણશે નહી. (૧૦) વળી એથી એવું બનશે કે પોતાની પાસે જે કંઇ પૈસા ટકાની છત હશે તે જશે ને પોતાના દુઃખમાં વધારો થશે, અને તેથી માણસ જાત તેને અક્કલ વગરનો મુરખ કહેશે; તેમ તેથી જરા પણ ઇશ્વર ખુશી થશે નહી, અને મ્હોટું દુઃખ વધી પડશે. (૧૧). માટે રાત અને દીવસ તમે ફોકટ ગુમાવો નહી, અને જગતના કરનાર ઇશ્વરની ભક્તિ કરવા મંડી જાઓ; તમારા ગુરૂ (વિદ્યા ભણાવનાર, અન્ન આપનાર, અને ભયથી બચાવનાર) ને પગે માથું નમાવો, અને તમારા અંતઃકરણમાંની રીસ કાહાડી નાંખો. ૧૨

પાઠ ૨ જો.

લોચન (સં) આંખ.
કરાળ=ભયંકર.
ટકાવવી=જારી રાખવી.
તકાવવાં=તાકી રેહેવી.
રજ (સં) રજકણ, કણી
શોધન(સં)શોધ, ખોળ.
ધકાવવી=હડસેલવી.
પકડાવવી=પાકી કરવી.
ધખાવવી=સળગાવવી, જારી રાખવી.
ઉદ્યમ (સં) ધંધો, રોજગાર, મેહેનત.
ધુણી=ધુમ્મર ખાવું
ભ્રાત (સં)ભાઈ, બંધવ.
શીર (સં) માથું, મુસ્તક
ડગાવવી=ખસેડવી, દૂર કરવી.
જડતા=મુરખાઈ.
ફગાવવી=ફેંકીદેવડાવવી
ફેલ (આ) ઢોંગ ધતુગ.
ફતુર(આ)દુલ્લડ, તોફાન
ભગાવવી=ભાંગવી, દૂર કરવી.
ભયંકર(સં)બીવામણી.
સુખકારી (સં) સુખ કરે એવી.

નાર્લજ (સં) બેશરમી જેને શરમ નહી તે.
નારી (સં) બઈરી, સ્ત્રી.
તુચ્છપણા (સં)હલકાઈ.
ભજાવવી=શોભાવવી.
સજાવવી=રચાવવી, સ્થપાવવી.
બજાવવી=કરવી.
નાથ (સં) ઈશ્વર, સ્વામી, ધણી, કંથ વર.
ધુઝાવવી=ડોલાવવી.
ઝાળ=આંચ.
રૂઝાવવી=મટાડવી.
ચુગલી (હી) ચાડી.
ઝુઝાવવી=લડાવવી.
કુબુદ્ધી (સં) નઠારી બુદ્ધી, ખરાબ અક્કલ.
દુઝાવવી=દોહવરાવવી.
રસાળ (સં) ફળદ્રુપ, પાકવાળી, રસવાળી.
સુમતી (સં) સારીબુધી.
વટાડવી=જવાદેવી, વાટી નાખવી.
પડાવવી=પાડી નખાવવી.
બીસાત=માલ, જીવ, ચીકરદમ.
અડાવવી=ફેઠાવવી, બકવી

ઉદાર (સં)સખી, દાતા.
ઉત્તમ(સં)મ્હોટી,શરેષ્ઠ.
અપાર (સં)ઘણી, જેનો પાર નહી (અપાર)
કીર્તી(સં)જશ, વખાણ, સારા કામની પ્રસીદ્ધી.
કથા (સં) વાત, વારતા.
ખણાવવી=ખોદાવવી.
મુલદાર (સં) ઘણી કીમતી, ભારે.
છપાવવી=પડાવવી, ગણાવવી.
ઢેલ=રંગીલો, ફાંકડો.
છાપ=સીક્કો, મોહરો.
ખાપ=આરસી.
જપાવવી=બોલાવવી,સ્મરણ કરાવવી.
અમાપ=ઘણી, જેનું માપ નહી અ-માપ.
ઉન્મત્ત (સં) તોફાની મસ્તીખોર.
અસત (સં) જુઠું.
વીગત=તપસીલ,હકીગત
વાદ(સં)તકરાર, રગડક
વદો (સં) બોલો.

(કવિતાની સમજુતી.) (૨).

કામ કરાવવું તે એવું કે જેથી પારકાનું સારૂ થાય, અને ઠેકાણું એવું ઠરાવવું કે જ્યાં બેઠાથી આરામ મળે; વળી હરામખોરી કરતાં દિ·

અને ખીલીવડાવવું, તથા પોતાનું નામ ધરાવવું તો ધરમી છે એમ ધ-
રાવવું. (૧૩) પ્રભુની ઉપર પ્રતી મજબુત ટકાવી રાખવી, અને રજે રજની
શોધ કરવાની રીત રાખવી; વળી મન પાસે હમ્મેશાં વિચાર કરાવજો, અને
મનની અંદર ચતુરાઇ વધારવી. (૧૪) વાત બખાવવી તો સાચીજ બ-
ખાવવી (શાહેદી પુરવા વગેરેના કામમા) અને રાત દીવસ સારી રીત
રખાવવી; દીલમાંથી ઘાતકી પણું કાહાડી નંખાવવું, અને બાઇ હમેશાં
ઉદ્યમની ધુણી સળગાવવી (એટલે ઉદ્યમ જારી રાખવો.) (૧૫). લો-
ભના માથામાં લાત મારવી (બહુ લોભ ન કરવો) અને મુરખ માણસને
સુધરાવવ; ઢોંગ ધતુર કરનારને દુર કરવા, ને બાઇ ખીયામણી ચાલ હોય
તેને છોડી દેવડાવવી. (૧૬). સારા માણસની સંગત ખરી રીતે કરવી,
ને કવીતા, એવી કરાવવી કે જે વાંચવાથી સુખ ઉપજે; વળી પોતાની
દોલત ડાહાપણથી બચાવવી, અને નાલૈજ સ્ત્રી (વેસ્યા) ને નચાવવી નહી.
(૧૭). હલકી ટેક હોય તે મુકાવવી, અને વેપાર વધારીને સારી વાત શો-
ભાવવી; વળી ઘણા સારી સારી નીતી શીખવવી અને એકજ પ્રભુની
ભક્તિ કરવી. (૧૮). પોતાના આંખમાં અદેખાઇ હોય તે કાહાડી નાંખ-
વી, અને ચોરી તથા ચાડી કરવાની ચાલ મુકી દેવી; તેમજ સારી તથા
માઠી જે અકકલ તેને અરસ પરસ લડાવવી (એટલે સારી અકકલ રા-
ખવી ને માઠી મુકી દેવી) તથા જે ધરતીમાં સારો પાક થાય તેમાં ખેડ
કરવી. (૧૯) શરીરમાંથી ઘણું આળસ કાહાડી નાખવું, તથા તેની સાથે
સારી બુદ્ધિ શીખવવી (એ સુમતી સાકર ચટાડવી એમ સમજવું); વળી
ફરી બીક ન રાખતાં જે પીડા આવી પડે તેને મટાડવી, અને ઉમંગ
આણીને મનની ચીંતા દુર કરવી. (૨૦) મોટી વિસાત ન હોય તેમાં ત-
કરાર ન પડાવવી, અને આડી આડી વાતો અડાવી ન દેવી; તેમ કોઇ
ની નાતમાં બડાઇ કરાવવી નહી, અને કોઇના જીવને જોખમ થાય એવો
ઉપાય કરવો નહી. (૨૧) આપણે આપણું સખીપણું બતાવવું, અને સારી
વસ્તુ ઘણી હોય તે અણાવવી; વળી આપણને સુખ થાય તેવી સારી
કીર્તી કહેવડાવવી, અને ખાણો એવી ખોદાવવી કે જેમાંથી કીમતી વસ્તુ-

ઓ મળી શકે. (૨૨). આપણું શેહેલાણી છઈએ એમ ન કેહેવડાવવું અને અક્કલરૂપી આરસી ઘણી ખપાવવી. (મતલબ કે બધે જ્ઞાનનો ફેલાવો થાય તેમ કરવું); પરમેશ્વરના અતિશય ગુણ ગવડાવવા, અને પાપ ન લાગે તેને માટે નીતી જારી રાખવી. (૨૩). કંઈ મ્હોટી પદ્દી મળે તો તેથી અહંકારી ન થઈ જવું, અને અહંકાર ને જુઠાપણું એ બે વાનાં છોડી દેવાં; આ વાત સાંભળીને મતલબ યાદ રાખવી, અને દલપતરામ કવી કહેછે કે નકામી તકરારો કરવી નહી. (૨૪)

પાઠ ૩ જો.

નવરાશ=ફુરસદઅવકાશ
માસ્તર (અ) અંગ્રેજીશીખવનાર; મેહેતાજી
નકામા=કામથી પરવારેલા; નવરા (નકામા).
મીત્ર (સં) દોસ્તદાર.
અટકળ(હી) કલ્પના, તર્ક ખ્યાલ.
આશ્ચર્ય (સં) નવાઈ.
મલકાવીને=હસીને.
ફોકટ=અમથું; વ્યર્થ.
હીસાબ (આ) ગણીતકામ; ગણીતનાદાખલા.
અમુલ્ય(સં) ઘણોજકીમતી, જેની કીમ્મતનો પાર નહીં તે
પરમેશ્વર (સં) મ્હોટો ઈશ્વર, (પરમ-ઈશ્વર.)
વીદ્યાવાન (સં) પંડીત; વીદ્વાન.
અવશ્ય (સં) જરૂર; ખચીત; નીશ્ચે.
લાભ (સં) ફાયદો.

પાઠ ૪ થો

ઇજીપ્ત (અં) મીસરદેશ.
શોભાયમાન [સં] ખુબસુરતાં.
ટોચ=ઉપલો ભાગ, શીખર મથાળું.
ઝુકી=ઝુલાઈ, નમી.
ઉપયોગી (સં) ખપની.
મુલક [આ] દેશ.
દાબું=શેરડા પીલવાનો લાકડાનો સંચો.
તમામ (આ) બીલકુલ.
દેશાવર (સં) પરદેશ, દેશાંતર.
સફેદ (ફા) ધોળી ઉજળી.
તરેહ (આ) રીત; પ્રકાર.
પરીક્ષા (સં) તપાસ.

પાઠ ૫ મો

ડુંગરા=મ્હોટા ઊંચા ટેકરા.
ભરપૂર=પુરો ભરેલો.
આહાર (સં) ખાવું; ભક્ષ.
કાફલો (આ) ટોળું. જથ્થો.
લાલોતરી=લીલીવનસ્પતી
ઝરણું=ધીમેધીમે પાણી વેહે તે.
પુષ્કળ [સં] ઘણું, બહુ
રાજધાની (સં) મોટું શેહેર.
રળીઆમણું=શોભાયમાન, સોભાવતું.
ચોડા=પોહોળા, ચોખડા
કારખાનાં (ફા) હરકાંઈ હુન્નરનાં ઠેકાણાં મ્હોટી વખારો.
સપાટ=પાધરૂ, ખાડા ખચા વગરનું
પરગણાં=તાલુકા.
આબાદ (ફા) ફળદ્રુપ પાકવાળા.
દોલત (આ) પૈસો, ધન

પાઠ ૬ ઠો.

બંદર (ફા) નદી કે દરીઆ કાંઠે આવેલું શેહેર.

બોહોળો=ઘણો મોટો.
મુખ (સં) મોહોડું, મોં
સમૃદ્ધી (સં) દોલત.
ઇમારત (આ) હવેલી,
ઉંચી બાંધણીનું મકાન.
ટટ્ટુ=નાનો ઘોડો, ખચ્ચર
આખલો=ગોધો, સાંઢ.
જંગલ (ફા) રાન, વન.
શરદી (ફા) ભીની હવા ભેજ.
નીરંતર (સં) હમેશા, રોજ, સદા.
આઇરીશ (અં) આયરલંડના લોકો.
બળતણ=બાળવાનાં લાકડાં.
ભુંડ=ડુક્કર.
સુઘડતાઇ=ચોખ્ખાઇ સ્વચ્છપણું.
દેખાવ=શોભા, રચના.

પાઠ ૭ મો.

જેસલા=ખેતીનુ દાંતાવાળું હથિઆર.
ચાસ=ખેતરમાં હળે કરીને જે લીટા પાડેછે તે.
કાળીઓ=કાળા રંગનો તમાકું.
જરદો પીળા રંગનો તમાકું.
ચરોતર=નર્મદા નદીની આગાડીથી નજદીક સાબરમતી નદી સુધીનો તમામ મુલક.
માફક (આ) અનુકુળ, મળતું, ઠીક, બેસતું.
ગોરાડુ=ભગરી, રેતવાળી પીળચટી.
ખાતર=ઘાસ, છાણ વગેરે કોહી ગયલો કચરો.
રોપણી=રોપવાનું કામ, વાવેતર.
રોપા=છોડ છોડવા.
ચોરસ=ચોખંડા
અપવાયાં પછી=અડધા થવા પછી.
નીક=નીકોરી, નેહેર
છાયા=શીળો, ઓળો.
ઝાકળ=ઓસ.
જુડી=પડદી, કફલો,
ખાધ=નુકસાન, ઘટ.

પાઠ ૮ મો.

ગડાકુ=ગોળ ચોળેલો હુકામાં પીવાનો તમાકુ
તળપદો=દેશી, સારો.
ખાનદેસી=તળપદો નહી તે, ખાનદેશ તરફનો
ધણીવર્ણા=ધણીના રંગ જેવા, રતાશ પડતા.
વ્યશન (સં) લત, ટેવ.
બગાડ=નુકશાન.
ઉધરસ=ખાંસી ઠાંસો.
સેણ=તીખી, વાસ, તીખી સોરમ.
સોપારણ=સોપારીનું ઝાડ
તુરી=ફીકકી, બેસ્વાદી.
ઠાતરા=મોંમાંની ચામડી આળી થાયછે તે.
ઠાચખી=ખાંસી, ખઈ.
કંઠ (સં) ગળું, ડોક.
રેહેઠાણ=મુકામ, રેહેવાનુ ઠેકાણું.
પકવાસા=પાટીઆની સાંકડી લાંબી ચીપો.

પાઠ ૯ મો

દાકતર (અં) અંગ્રેજી વૈદ હકીમ.
પ્રખ્યાત (સં) નામીચા પ્રસીદ્ધ, પંકાયલા.
અવતર્યો (સં) જન્મ્યો.
નીર્ધન (સં) ગરીબ, રંક.
ફારસી (ફા) ઇરાની ભાષા
સાહેબ લોક= ગોરાલોક અંગ્રેજ, ટોપીવાળા.
અમલદાર (આ. ફા.) હકુમત કરનાર, હુકમ બજાવનાર.
ઓળખાણ=પીછાન.
દેશી (સં) વતની, પોતાના દેશનો.
મફત (આ) પૈસાવગર.
ઉમેદ (ફા) હોંસ, ઇચ્છા.
ગૃહસ્થ (સં) મ્હોટા કુળનુ આબરૂદાર માણસ
વૈદકશાળા (સં) દવાખાનુ દરદીઓને ઓસડ

મળવાનું ઠેકાણું
શાળા (સં) નીશાળ.
નાપસંદ (ફા) નાપાસ
પસંદ (ફા) પાસ, સહી.
પરીક્ષામાં પસાર.
પાઠશાળા (સં) નીશાળ
મદરેશા.
માનપત્ર (સં) આબરૂની
નીશાનીનું પત્ર.
છચોક=જાહેરાત, ખુ-
લ્લી રીતે.
સરજન (અં) વાહડ કા-
પનારો વૈદ.
સ્વદેશ (સં) પોતાનો દે
શ, વતન.
નોકરી(ફા)ચાકરી, સેવા.
ઊંચો=મ્હોટો, ભારી.
દરજ્જો (આ) પદવી,
હોદ્દો, હકુમત.
ચરીત્ર (સં) કરેલાં કા-
મો, લક્ષણ.

પાઠ ૧૦મો

રાજસભા (સં) રાજ મં
ડળી, રાજ કચેરી.
ઉદયોગ (સં) મહેનત.
ધુરંધર=ગાડાનું ધુસરું
ધરનાર.
સામદ=રાજ સભામાં બે-
સનારા સભાસદો ઊ
મરાવો.
ક્ષેત્ર (સં) ખેતર, પવીત્ર
જગ્યા.

ભુપ (સં) રાજા નૃપ.
સ્વરૂપ(સં)ચેહેરો કાન્તી
તંબોળી (સં) પાન સોપારી
વેચનારો.
કસ્તુરી (સં) એક જાતની
ઘણી ઉપયોગી મોંઘી
ચીજ મૃગના નાભીમાં
થાયછે તે.
રાય (સં) રાજા, ભુપ.
જોશી (સં) જ્યોતીશ વીદ્યા
જાણનારો.
પુર (સં) શેહેર, નગર.
પ્રધાન (સં) મંત્રી, દીવાન,
વજીર.
મહીપતી (સં) રાજા.
સકળ (સં) સઘળી; સંપૂર્ણ
નીરખ્યા=જોયાનીહાળ્યા
વાર્યાં=વર્યાં.
તીરથ (સં) નદી કાંઠાની
પવીત્ર જગ્યા,
જાત્રાસ્થળ.
દરશણ (સં) ઝાંખી, ભેટ
લેવી, દેખવું.
ખોટ=તંગી, ન્યુન.
પ્રથવીપતી (સં) રાજા, પૃ-
થ્વીનો ધણી.
પ્રસંન (સં) ખુશ.
કમળ (સં) એક જાતનું,
ગોળ ફુલ.
અદકું (સં) વધારે.
નેત્ર (સં) આંખ.
દીન (સં) ગરીબ, રંક.

કરૂણા (સં) દયા, મેહેર.
મંદીર(સં)ઘર, દેવસ્થાન
દીપક (સં) દીવો.
રીઝીએ=ખુશી થઈએ.
ન્યાળી=નજર કરી,જોઈ
નેહ(સં)સ્નેહ, હેત,ચાહ
નવાણ=પાણીનાં ઠેકાણાં
(કુવા, તળાવ, વાવ
વગેરે.
દેવસ્થળ(સં)દેવસ્થાનક,
દેવાલય.
દીશીએ=દેખાઈએ, જ
ણાઈએ.
અધીપતી(સં)રાજાઉપરી
ભરતખંડ(સં)હિંદુસ્તા-
ન (ભરત રાજા ઉપર-
થી નામ પડેલું.
દ્વીપ (સં) બેટ, ટાપુ.
ઉજ્જેણી=માળવાની રા
જધાની, ઉજ્જન ન-
ગરી(ક્ષીપ્રા નદી ઉપર)
નગરી (સં) શેહેર, પુરી
કષ્ટહરણ (સં)દુઃખ હરી
લેનાર, દુઃખ ભંજન
કુપ (સં) કુવો, સંચહ.
નીંદ્રા (સં) ઊંઘ.
પુણ્ય (સં) ધર્મ; દાનનું
આશીષ.
આણ=દુઆ, દુઆઈ
આજ્ઞા.
ન્યાય શાસ્ત્ર (સં) ઇન-
સાફના ધારાનું પુસ્તક

ન્યાય (સં) ફેંસલો, ઈનસાફ, ચુકાદો.
રંક (સં) ગરીબ.
સુત (સં) છોકરો.
પરીવાર(સં)કુટંબ,કબીલો.
અલખત=લક્ષ્મી દોલત, પૈસો.
અપરંપાર (સં) ઘણીજ. જેનો પાર નહી.

(કવિતાની સમજુતી). (૩)

વિક્રમ નામે એક મ્હોટો રાજા હતો, તે ધર્મનોજ ધરનાર અને ધર્મના સ્વરૂપ જેવોજ હતો; એક સમયે તે સભા ભરીને બેઠો હતો તે વખતે તેનું શરીર બહુજ શોભતું હતું. તે વખત એક તબોળી ત્યાં આવ્યો, ને પાનનાં બીડાં ભરીને છાબમાં લાવ્યો. તે બીડામાં કાથો ચુનો મુકયાં હતાં, અને માંહે કસ્તુરી પણ મુકી હતી. તે બીડાં રાજાએ પોતાના હાથમાં લીધાં, અને સભાના બધાને આપ્યાં; તે સભામાં પંડીત, જોશી, શેહેરનો પ્રધાન વગેરે બેઠા હતા, તેઓ બધાને રાજાએ માનની સાથે તે બીડાં આપ્યાં. છાબ જે બરાબર ભરેલી હતી, તેમાંનાં બધાં બીડાં વેહેંચી દીધાં અને રાજાના હાથમાં માત્ર એક બીડું રહ્યું; તે એક રહેલું પણ રાજા આપવા માંડે છે, એટલે સભા બોલી ઉઠી:—

“તે એ કે હમે તમારા જેવા ગુણવંત રૂડા રાજાને જોયા ત્યારથીજ હમને પાન મળી ચુકયાં, અને હમારાં રૂપ પણ રૂડાં થયાં, હમો તીરથ જેવા રાજાનાં રોજ દરશણ કરીએ છીએ, અને તમો પૃથ્વીપતી હમારા ઉપર પ્રસન્ન છો તો પછી હમારે પાનની શી ખોટ છે? જેમ સુરજ ઉગ્યાથી પાણી માંહેલા તરેહવાર કમળો ખીલે છે, તેમ હે રાજાજી તમોને જોયાથી હમારૂં અંગ ઘણુંજ ફુલે છે (હમો ખુશી થઇએ છીએ) રાજાજી સભામાં આવતાં તમો હમને ઘણું માન આપો છો, તેથી હમારા મોંઢાં જેમ પાન ચાવ્યાં હોય ને લાલ દેખાય તેવાં શોભે છે. વીદ્યાથી જેમ માણસ શોભે છે ને તીર્થમાં જેમ દરશણ શોભે છે તેમજ રાજાજી તમો હેત ભરેલી નજરથી હમારા સામુ જુઓ છો તેથી અમો શોભાએ છીએ. દાહાડો જેમ સુરજ વડે શોભે છે, ને રાત જેમ ચંદ્ર વડે શોભે છે, તેમ તમારી મેહેરબાની વડે હમો શોભાએ છીએ, માટે રાજાજી વધારે શું પુછો છો? વળી ઘર

જેમ દીવા વડે શોભે છે (રાત્રે) ને આપણું શરીર ધર્મ કર્યાથી શોભે છે, તેમ હે રાજાજી તમારૂ હેત તપાસી જોતાં તમારી કૃપાથી હમો બહુ ખુશી થઇએ છીએ. વળી કુવા વાવ વગેરે પાણીવાળાં ઠેકાંણાં જેમ પાણી વડે શોભે છે, દેવ જેમ દેવસ્થાનમાં (દેહેરામાં) શોભે તેમજ તમારા સેવક એવા જે અમો સભાસદો તે તમારી દયા વડે શોભીએ છીએ. હે રાજા તમો હંમેશાં હમારા લાડ પુગ પાડો છો, તેથી અમો ઘણાજ ખુશી છીએ; વળી હમને ઉછેરનારા તમોજ છો (એટલે તમારૂંજ ખાઇએ છીએ), તો રાજાજી પાનનો હવે શો પાડ અધુરો છે! (માટે એટલું બીડું તમે પોતેજ ખાઓ)"

આ જાંબુદ્વિપ પૂર્વ માહાદ્વિપમાં ભરતખંડ (હિંદુસ્તાન) છે, તેમાં ઉજાન નામે એક શેહેર છે ત્યાં વિક્રમ કરીને મોટો રાજા થઇ ગયો, ને સઘળાનાં દુઃખ મટાડતો, અને ઘણું ભણેલો હતો. તેણે જીત્યો ત્યા સુધી જશ લીધો, ને કોઇ દિવસ સુખથી તેણે ખાધુ નથી, તેમ ઊંઘયો પણ નથી; તેણે પોતાનો દેહ કે પૈસો કંઇ પણ વાહાલું ગણ્યુ નહી; પણ ફકત પરમારથ કામજ તેને વાહાલુ હતુ. તેને પુન્યવાન ચીજ વાહાલી હતી, અને કોઇ પાપી માણસ વાહાલો લાગતો નહી. તેના રાજમાં ધર્મનીજ રીતીની દુવાઇ ફરતી (કોઇએ પણ પાપ કરવું નહી એવી) અને ઇનસાફ કરવાના કાયદાથીજ વાજબી ઇનસાફ કરતો હતો, રાજા ગરીબ, દુસ્મન, કે ભાઇબંધ એ સઘળાને પોતાના છોકરા અને કુટુંબ મુજબ ગણતો. તે ઊંઘ અને ભુખ બંનેને જીત્યો હતો [બરાબર ઊંઘતો નહી ને પેટ ભરીને ખાવા પામતો નહી). અને તેથી કરી તેણે બહુજ દોલત મેળવી હતી.

પાઠ ૧૨ મો
અનાજ=ખાણમાંથી નીકળતો.
ખુબસુરત (ફા) શોભાવંતો, સારો.
મુલ (સં) કીમ્મત.
રત્નો (સં) કીમતી જવાહેર
ધસરકો=ધીરસો, લીસોટો ઘસારો.
ઓપ=નુર, ચળકાટ.
આસમાની (ફા) ભુરો, વાદળી.
પાસા=પેહેલ.
અગ્ની (સં) દેવતા.
માતા (સં) દેવી, મા.

પોખરાજ=પીળા રંગનું
  ઝવેર.
ડહાપણ=ચતુરાઇ.
સદ્‌ગુણ (સં) સારાગુણ,
  સદાચરણ (સતગુણ)

પાઠ ૧૨ મો.

સ્વાભાવીક (સં) કુદરતી
  શ્રષ્ટીથી નીપજેલી.
મેઘધનુષ્ય (સં) વરસાદ
  ના દાહાડામાં જે લા
  લ પીળી કમાન થાય
  છે તે.
અણહદ=હદ નહી તે.
  બહુજ (અણ-હદ)
હસ્તકૃત (સં) હાથની બ
  નાવેલી (હસ્ત-કૃત).
અનેક (સં) ઘણા બહુ
વાદળી (સં) ભુરો, આ
  સમાની.
મીશ્ર (સં) મળેલા, ભ-
  ળેલા, ભેગ.
અણગમો=નાખુશી, ગે-
  ર મરજી
જાંબુઓ=જાંબુડો, જાં
  બુના જેવા.
અનુક્રમ (સં) એક પ-
  છી એક આવે એવી
  પદ્ધતી.
આનંદ (સં) સંતોષ,
  હરખ.
ઉદાસ (સં) દલગીર.
રમણીક (સં) ખુબ લા
  ગે એવું, શોભીતું,
સરજાવનાર=પેદાકરનાર, બ
  નાવનાર.
સીમા=હદ, મર્યાદા.

પાઠ ૧૩ મો

અગમ્ય (સં) ગમ ન પડે
  એવી, જાણી ન શકાય
  તે (અ-ગમ્ય)
અંકોર(સં) ફણગો, સણગો.
તીમર (સં) અંધારૂ.
સરીતા (સં) નદી.
પંથી=મુસાફર, વટેમારગુ.
સુણતાં=સાંભળતાં.
હરખી (સં) ખુશી થઇ.
સુંદરી (સં) ખુબ સુરત
  સ્ત્રી રૂપવંતી બાઇરી.
પચરંગ (સં) પાંચ રંગ,
  લાલ, પીળો, ધોળો, કા-
  ળો, ને લીલો.
પાસાં=બાજુ, છેડો.
સમતુલ્ય (સં) સરખા, બ
  રાબર તોલના.
પ્રશ્ન (સં) સવાલ.
મહા મુલ્ય (સં) ભારી કી-
  મ્મત, ઘણું મુલ.
ટોચ=ઊપલો ભાગ, શીખર,
  મથાળું.
કાષ્ટ (સં) લાકડાં.
રંગેલ=રંગેલું.
સંદેહ (સં) શક, વેહેમ.
સતી (સં) પવીત્રતા સ્ત્રી.
તીર (સં) કાંઠો, કીનારો પાર
પ્રગટ (સં)જાહેર, ખુલ્લું
  પ્રસીદ્ધ.
પારખું (સં) શોધ,તપાસ.
ભુષણ (સં)ઘરેણાં લુગડાં
રામા (સં) બાયડી, સ્ત્રી.
ઉમગ=ઉમરો.
યુવતી (સં) જુવાન,
  બાયડી, તારૂણી.
ઉપાડે=ઉચકે, મેલે.
પુરૂષ (સં) મરદ, ભાયડો
ઘોડલી=ઘોડી.
જુગતી (સં) યુકતી, હી-
કમત, તદબીર.
પુત્રી (સં) છોકરી.
મરમ (સં) ભેદ. કારણ.
વણ=વગર, નહી.
જનની (સં) મા, માતા,
  જણતી.
હરખ (સં)ખુશી ઉમંગ.
લક્ષ્મી (સં) દ્રવ્ય, પૈસો.
લહેર=આનંદ.
ચીરંજીવી (સં) લાંબી
  ઉમ્મર સુધીજીવે એવો
કાજળ=મેસ.
તન(સં)શરીર,(છોકરો).
નીર્મળ (સં) ચોખ્ખો,
  પવીત્ર, મેલ વગરનો
  (નીઃર્મળ),
કવણ=કોણ.
વોર=કાળુ. બીવામણું.
હેમ (શં)સોનું, કંચન.
દાન (શં) ધર્મ, ખેરાત.

પવીત્ર (સં) ચોખ્ખું

મહીમા (સં લીલા, રચના, ચાલ.

વનીતા (સં)સ્ત્રી,બાયડી

વરણ્ણું (સં) વીસ્તારૂ બ્યાન કરૂ.

કપુત [સં] નઠારો છોકરો, કુપાત્ર.

લાજ (સં) આબરૂ, શરમ, મર્યાદા.

નમ્રાઈ (સ) નરમાસ, નમ્રતા.

અજ્ઞાન (સં) અજાણ્યાપણું, મુઢપણું.

નીશા (સં) રાત, રજની

અધીકો (સં) વધારે.

બ્રહ્મ(સં)ઈશ્વર,ઈશ્વરરૂપ

મનસા (સં) મન.

(કવિતાની સમજુતી.) (૪)

એક રાજકન્યાની આગળ એક રાજકુમાર મુસાફરના વેશમાં આવેલો તેને તે રાજકન્યાએ નીચેના સવાલો તેની પરીક્ષા કરવાને પુછ્યા હતા, તે સવાલનો અને જવાબો નીચે મુજબ.

સવાલ—સાંભળતાની સાથે એક અસ્ત્રી ખુશી થઈને મનમાં ઘણી હરખ પામી,. તેણે એક વેલણ મેં આગળ મુકયું; જેનો કે રંગ સારો હતો. તે વેલણ પાંચ રંગથી રંગેલું હતું, અને તેના બંનો છેડા સરખા હતા (તોલમાં તથા જાડાઈ પાતળાઈમાં) તે વેલણ એક મુસાફર આગળ તે સ્ત્રીએ મુકયું, અને તેને મ્હોટો કીમતી સવાલ પુછયો, કે બોલો એ વેલણની ટોચ કંઈ ને થડ કયું (એટલે જે લાકડાનું એ બનેલું છે તે લાકડાની ટોચનો છેડો કયો, અને મુળીઆં બણીનો છેડો કયો)? એ સુકું લાકડું છે, ને એ સારી રીતે રંગેલું છે, માટે એનો શક તે કેમ ભાંગે? (એટલે તમો તે શક ભાંગો.)

જવાબ—તે મુસાફર બોલ્યો કે હે પતિવ્રતા તું સાંભળ એમાં કાંઈ નવાઈ જેવું નથી; નદીમાં પાણી વેહેતું હોય તેને કીનારે પાણીમાં એ વેલણને વેહેતું મુકો. પછી જે છેડો પાછળ રેહે તેને થડ જાણવું; અને આગળ રેહે તેને ટોચ જાણવી; એ તો ઉઘાડું સમજાય છે એમાં કોઈને નવાઈ જેવું લાગે નહી.

સવાલ—બાર બાર વરસના બે બાળકને તેડાવી મગાવ્યા, તેઓએ લુગડાં ઘરેણાં (બાઈડીનાં) ઘણાં પેહેરાવ્યાં, તેથી તેઓ સ્ત્રીના જેવા દેખાતા હતા, હવે એમાં એક છોકરી ને એક છોકરો છે, માટે દરેકનું મેં ઓળખાવો કે છોકરી કઈ ને છોકરો કયો?

જવાબ—તું પેહેલાં બારણાનો ઉમરો ઓળંગીને ઘરમાં આવ પછી તેજ રીતે એ બંનોને ઘરમાં લાવ. (તે સ્ત્રીએ જે પગ ઉપાડેલો તે જોઈને પેલા સુખસે પરીક્ષા કરી લીધી) અને પછી બોલ્યો કે ડાબો પગ જે પેહેલાં ઉપાડે તેને સ્ત્રી જાણવી, અને જમણો પગ જે પેહેલાં ઉપાડે તેને પુરૂષ જાણવો એ રીતે સમજી લેવું.

સવાલ—બે બરાબર સરખી ઘોડીઓ તે એક સરખી જોડ છે. હવે એમાં એક મા ને એક તેની છોકરી છે, તેનો ભેદ બતાવો કે તેમાં મા કઈ ને છોકરી કઇ?

જવાબ—તે મુસાફર કેહેછે કે એનો વિચાર તો મારા મનમાં શેહેજ આવી ગયોછે એ બંનોને પાણી પાવાને ઉપર કોઇ બેઠા વગર તળાવે લઈ જાઓ અને પાણી પાઇને બંનોને છુટાં મુકો ને શેહેરમાં આવવા દો તેનાં આગળ આગળ ચાલીને જે ઘેર આવે તેને મા જાણવી, અને પાછળ પાછળ ચાલી આવે તેને છોકરી જાણવી. એ જવાબ સાંભળી પેલી સ્ત્રી બહુ ખુશ થઇ, અને પોતાના મનનો વેહેમ દુર થયો.

સવાલ—વીદ્યાથી વધારે એટલે સારૂ શું? લક્ષ્મી કરતાં બીજો હરખ કયો? અને છોકરો હમેશાં લાંબી ઉમર સુધી જીવે તેથી બીજુ જીવવું કયું સારૂ? તે વાત હું પુછુછુ. મેશ કરતાં કાળી બીજી કઈ ચીજ? શરીર કરતાં બીજુ વાહાલું કોણ? દુધ કરતાં બીજી સફેત ચીજ કઇ? તેનો ઉત્તર વખાણવાલાયક બોલ. પાણી કરતાં ચોખ્ખી ચીજ કઇ? અંધારાથી બીજું ઘોર અંધારૂ કયુ? સોનાનાં ઘરેણાં કરતાં બીજું કયું ઘરેણું સારૂ? તેની જે મુળ મતલબ તે કોહો વળી દાન (કાંઈ પૈસો કે ચીજ ધરમ દાખલ આપવી) તે કરતાં બીજુ સારૂ શુ? પુન્ય કરતાં બીજી ચોખ્ખી ચીજ શી? બ્રાહ્મણ કરતાં બીજો સારો માણસ કયો? તે હે મીત્ર મને તે મહીમા કોહો?

જવાબ—વીક્રમ રાજા કેહે કે હે સ્ત્રી તું સાંભળ, એનો જે ખરો અર્થ છે તે મનમાં વીચારો; હું વીસ્તારીને મ્હારો જે ખરો મર્મ છે તેથી કહું છઉં કે એમાં તમે વેહેમ શાને રાખોછો. વીદ્યા

કરતાં વીવેક સારો, પૈસા કરતાં કીર્તી સારી, અને જશ તે ચીરંજીવી કરતાં વધારે જીવેછે, તે જે સમજે તે સારી રીતે જાણે. મેશ કરતાં કાળો તે નઠારો છોકરો, અને શરીર કરતાં આબરૂ વાહાલી; તેમ દુધથી ઉજળું તે દાન, કે તે કુળમાં અજવાળુ કરનાર છે. પાણી કરતાં નીર્મળતાઈ એ ચોખ્ખી ચીજ, અને અજ્ઞાન પણું એ રાત કરતાં પણ અંધારૂ ઘોર છે; તેમ ઘરેણાં કરતાં ગુણ હોય તે વધારે સારો છે, એ મુળ અર્થ સમજી લો. દાન કરતાં દયા સારી, અને પારકાનું ભલું કરવું એ સૌથી સારૂ છે; તેમ બ્રહ્મરૂપ થઈને જે વર્તેછે તે બ્રાહ્મણ કરતાં સારો છે, એ વાત મન અને વચને કરી માની લેવી.

પાઠ ૧૪ મો

પરોણાગત=પરોણાની ચાકરી—સેવા.
ટોળી=મંડળી, જથો.
બરદાસ (ફા) ચાકરી, સંભાળ, જતન.
આવકાર=આદરમાન.
બળતણ=લાકડાં.
ખંડ [સં] ભાગ, મુકામ
જાગૃતી (સં) સુદ્ધિ, સાવધાની.
ચક=જાળીવાળો પડદો.
મરદ (ફા) પુરૂષ, ભાયડો
પ્રાર્થના (સં) સ્તુતી, સ્મરણ.
કકડીને=જબરી, ઘણી.
ગભરાટ=અકળામણ.
ડેરો=ન્હાનો તંબુ.
આમળો=વળ.
મુજગી=સમુળી, જરા.
તીરપાઇ=ત્રણ પગની ઘોડી જેવું.
વારાફરતી=એક પછી એક.

પાઠ ૧૫ મો

બ્રીટીશ (અં) અંગ્રેજી, અંગ્રેજની.
રાજનીતી (સં) બરાબર રીતસર રાજ ચલાવવાનું જે ધોરણ તે.
પાર્લેમેંટ (અં) કાયદા બાંધનારી અંગ્રેજ લોકની સભા.
કાયદા (આ) ધારા.
બજાવવા=અમલમાં લાવવા માનવા.
અમીર (આ) ઉમરાવ, મ્હોટા માણસ.
ધર્માધ્યક્ષ (સં) ધર્મગુરૂ, આચાર્ય.
હક્ક (આ) અધીકાર, અખત્યાર, દાવો.
મુકરર (આ) બાહાલ.
નીમવાર=બાહાલ કરવામાં.
કર (સં) જકાત, વેરો.
સત્તા (સં) અધીકાર, અખત્યાર.
વંશપરંપરા (સં) વંશ ચાલે ત્યાં સુધી, પેઢી ઘર પેઢી સુધી.
શરતો=કબુલાતો.
ઇનસાફ (આ) ફેંસલો ચુકાદો.
ફેરફાર=બદલવું, ઘટાડો વધારો કરવો.
અખતીઆર (આ) અધીકાર, સત્તા.
અન્યાય (સં) અપરાધ, ખોટો ન્યાય.
બંદોબસ્ત (સં) ગોઠવ-

ણુ, તોડ.

રાજકારભાર=રાજનું મુખ્ય કામકાજ.

સ્વતંત્રતા (સં) આપ અખત્યારી.

આબાદાની (ફા) ચડતી સારી હાલત.

સંરક્ષણ (સં) બચાવ, સંભાળ.

ઉમેરો=વધારો.

પાઠ ૧૬ મો

મહાસાગર (સં) મ્હોટો સાગર—દરીઆ.

વ્હેલ (અં) એક જાતનું મ્હોટું મચ્છ, જેને લોકો મગર મચ્છ કહીને કહેછે.

શોધ (સં) તપાસ.

ખોરાક (ફા) હમેશાં ખાવાનો પદાર્થ.

કપ્તાન (અં) વાહાણનો ઉપરી.

ખલાશી (આ) ખારવા

દરીઆઇ (ફા) દરીઆના, સમુદ્રના.

પાધર=સરખું, સપાટ, પાધરૂ.

જમી=ખંધાઇ.

સ્થીતી (સં) હાલત.

ભગભણુ=ઉજેશ.

અંધકાર (સ) અંધારૂ.

ભયંકર (સં) બીઆમણા, ડરલાગે એવા.

પ્રકાશ (સં) ચળકાટ, તેજ, અજવાળુ.

કાતર=ગુફા.

લોંકડા=કોલ્હું, સીઆળ જેવું જાનવર.

વીકરાળ [સ] ભયંકર ડરામણુ, બીકવાળુ.

પાઠ ૧૭ મો

ભુમી (સં) જમીન.

મુલ્યવાન (સં) કીમતી, ભારે, ઊંચા.

વીસ્તીર્ણ (સં) મ્હોટી, વીસ્તાર વાળી.

યુરોપીઅન (અં) યુરોપના વાસી, ટોપીવાળા,

સંસ્થાન (સં) રાજાઓના ખંડીઆ મુલક.

વૃદ્ધિ [સં] વધારો ઉમેરા.

દુર્વ્યસન (સ) નઠારીટેવ.

લત=ટેવ, છંદ, ચરસ.

દેખાવડા=શોભાવંતા, ખુબ સુરતા.

સદાચરણી (સં) સારી ચાલનાં, સદગુણી. (સત-આચરણી.)

પ્રમાણીક (સં) સાચા, સત્યવાદી.

સંકટ (સં) દુઃખ.

સભ્યતા (સં) સાલસાઇ, મરજાદાથી ચાલવું તે, મર્યાદા.

દોલતી (ફા) મીલાઇ.

ગુજરાન (ફા) ગુજારો, નીર્વાહ, પેઠ ભરવું તે

મદીરા (સં) દારૂ

પચાવી=પચાવી, દબાવી

ઠગાય=છેતરાય.

અવસ્થા (સં) હાલત, હાલ.

જાગીરદારો (ફા) વતન વાળા, દેશાઇ.

જાગીર (ફા) વતન, (વાડી, વજીફા વગેરે સ્થાવર મીલકત.)

શુજાતન (સં) બહાદુરી.

અડાશે=પાસે.

સમજુ=દાના, સમજવાળા, વીચારવંત.

છંદ (સં) લત, નઠારો ચરસ.

પ્રયત્ન (સં) મેહેનત.

પાઠ ૧૮ મો

ગુરૂત્વાકર્ષણ (સં) ભારનું ખેંચાણ,(ગુરૂત્વ-આકર્ષણ)

કદ (આ) લંબાઇ પેહોળાઇ વગેરે માપ.

રજકણ (સં) રજ, કણી.

પ્રમાણ (સં) મુકાબલો, ઓછા વધતાપણું.

ધાડપણ=કઠણાસ.

પોઠી=છુટો બેલ.

આકર્ષણ [સં] ખેંચવું તે

ગરમડી=પ્રરેડી.
મુકતી (સં) તદબીર, હીકમત, કળા.

પાઠ ૧૯ મો

ગુરૂત્વમધ્યબીંદુ (સં) ભારની વચમાંનું ઠેકાણું.
સમતોલ (સં) સરખું.
ગુરૂત્વરેખા (સં) મધ્ય બીંદુથી દોરેલી લીટી
આશરો=ટેકો, આધાર મદદ
મધ્યબીંદુ (સં) વચમુંની જગો, વચમાંનું ઠેકાણું.
આંકણી=ત્રીટી દોરવાની લાકડાનું રૂલ.
હદ (આ) સીમા.
મુસ્કીલ (આ) અઘરૂ.
દેહેસત (ફા) બીક, ધાસ્તી, ભય.
પાયો=મુળ ટેકણ.
સ્થીર [સં] હાલે ચાલે નહી તે, કાયમ.

પાઠ ૨૦ મો

સુકૃત (સં) સારાં કામ.
સુધા (સં) અમૃત.
દખમુ=ભરતો, પારસીઓનું મશાણુ.
સરજી=જન્મી, અવતરી, પેદા થઇ.
અધીક [સં] વધારે.
ભાવ (સં) હોંશ, ઇચ્છા
આવરદા (સં) ઉમર, આયુષ્ય.
સંસારી [સં] દુનીઆની પૃથ્વીપરની.
ઉપભોગ (સં) ભોગવવું કામમાં લેવું તે.
ખડખડ=લવલવ, લવારો, બકબકાટ.
સંજોગ (સં) મેળાપ, મુલાકાત.
પુષ્પો (સં) ફુલો.
ચોપાસ=ચારે બાજુ.
સુવાશ (શં) સારી સુગંધ ખુશબો.
શતગુણ (સં) સો ગુણ.
ખાશ (આ) ખરા, મુળ
નીમ [સં] નીયમ, ધારો
સીમ=હદ, મર્યાદા.
ભંડાર (સં) ભરપૂર ખજાનો.
આગ્ના (સં) હુકમ, ફરમાન
ઇનસાફી (આ) બરાબર અદલ ચાલનારા.
ઉલટ=હોંશ, ઇચ્છા.
ભીડ=આપદા, વીપત.
મોહજાળ (સં) મોહીનીરૂપી જાળ.
કીરપા (સં) મેહેરબાની રેહેમ દયા.
મરણ (શં) મોત.
ઝડપથી=તાકીદથી ઝપ લેશે
ભજન (સં) પરમેશ્વરના સ્મરણનુ ગીત.
નર્ક (સં) જાહન, દોજખ મુઆ પછી પાપી લોકોને રહેવાનુ ઠેકાણુ.
સ્વર્ગ [સં] કૈલાશ, બેહેશ્ત મુઆ પછી ધર્મી પુન્યવાન લોકોને રહેવાનુ ઠેકાણુ.
જાચુ (સં) માગુ.
દરશાવે=દેખડાવે.
મુકતી(શ)ઓદ્ધાર,છુટકો
જગરાય (શં) પૃથ્વીનો રાજા ઇશ્વર.
સ્મશાન (શં) મશાણ.
ગંભીર (શં) વજનદ.
દશદીશ (શં) દશદીશા. (ચાર દીશા, ચાર ખુણા, ને આકાશ તથા ધરતી.)
કબરસતાન (આ) મશાણ, મુડદાં દાટવાની જગો.
શોકાતુર (શં) ચીંતાવાળુ શોકમાં પડેલુ તે (શોક-આતુર.)
મસ્તાની [ફા] તોફાની.
ગોર (આ) વીચાર.
અથાક (સં)ઘણો જેનો થાક નહી (અ-થાક)
લાહે=અગન બળતા.
ગુલલાલા=એક જાતનું

ખુબ સુરત ફુલ.	બર જોસમાં આવેલી	ખાખ=બળેલી રાખ
છોરૂઓ=છોકરાઓ.	વાટીકા (સં) વાડી.	હાણ=નુકશાન, બગાડ.
તરૂણ (સં) જુવાન,	કાળજી=ધ્યાન, મન.	આપદા(સં)ફીકર,ચીતા

(કવિતાની સમજુતી.) (૫)

આ દુનિઆંમાં આપણે જનમીને શું કરવું? સારાં કામ કરવામાં પોતાનુ મન વાળવું, સારૂ કરીને વળી તેથી વધારે સારૂ કરવું, કે તે સૌથી સરસ થાય. ઇશ્વરનો ઉપકાર ખરા દિલથી માનીને આવરદા રૂપી જે અમૃત તેનો કટોરો પીજા. (એટલે જીંદગીનુ સાર્થક થાય તેમ કર.) સંસારમાં જે ચીજો ઇશ્વરે પેદા કીધી છે તેને બરાબર રીતે વાપર, કેમકે પછી કંઈ પણ બોલ્યા વગર મુગા મરી જવું પડશે. ચોતરફ જે સારા કામનાં ફુલો દેખાય છે તે તોડી લો [મતલબ કે સારાં સારાં કામ કરો] કે તેથી જેમ જેમ આગળ જઈએ તેમ તેમ પોતાની સારી સુગંધનો બહુ ફેલાવો થાય (કીર્તી વધે) બીજા પારકાને વાસ્તે જે સારાં કામો કીધાં હશે તે સો ગુણ ગણો ફાયદો કરશે, અને તે ફાયદો રૂપ અને ગુણમાં સંપુર્ણ કહેવાશે. ૧

ઇશ્વર! તેં જે જે ધારા બાંધેલા છે, તેની કંઈ પણ હદ માલમ પડતી નથી; તે બધા ડાહાપણ ભરેલા ઘણા કામના અને જગતને નીભાવનારા છે. ત્હારી આજ્ઞા સાચી, ચોખી, ને વળી બરાબર ન્યાય ભરેલી છે; તે જો હું ખરા દિલથી પાળુ તો પછી કોઈ દાહાડો મને કશી તંગી પડે નહીં. હું ઘણી વાર માયામાં ગુંચવાઊંછુ, પણ તારી દયાથી હું તેમાંથી મોકળો થાઊં છઊં, તેં મરવાનો જે દંડ મુકેલો છે તે બહુ સારો છે, કે જે બીકથી (મરવાના ડરથી) મેં એક શીખામણ લીધી છે કે મોત કોઈ દહાડો આપણને ઝડપશે એ નક્કી, તે બીકથી હું કેમ બચીશ? જો હું હમેશાં નીતિથી ચાલી ઇશ્વરનું ભજન કરીશ તો એ બીક મને ઘણી નડશે નહીં; માણસ મરીને બે રસ્તે જાય છે કયાં તો નર્કમાં કે કયાં તો સ્વર્ગમાં (સારાં કામ કીધાં હોય તો સ્વર્ગમાં, નઠારાં કામ કીધાં હોય તો નર્કમાં) માટે ઇશ્વર હું ત્હારી પાસે માગું છઊં કે તું મને સાચો જે રસ્તો તે બતાવ, તે એવો કે આ જીવ ત્હારી કીર્તીના ગુણ તેનું સ્મરણ

કરે, તો તેથી હે જગતના ધણી તું મારો ઓદ્ધાર કર. (૨)

મસાણ એવે ઠેકાણે હોયછે કે જયાં નદી કે દરિઆનો કિનારો કે ખુલ્લું મેદાન હોય ત્યાં, અને તેની ઉપર ફકત આકાશ હોયછે, અને દશ દિશાએ ત્યાં આપણે નજર કરીએ તો બીયામણું લાગે છે. ને ત્યાં ઉદાસી તથા બીક રહેલી છે; એવા ઠેકાણાંને કોઇ મશાણ (હિંદુમાં), કોઇ દખમુ (પારસીમાં), ને કોઇ કબ્રસ્તાન (મુસલમાનમાં) કહીને કહેછે, તે જોતાંવારને ઘણા દલગીર થઇએ છીએ, ને ત્યાં આપણું સઘળુ જોર નરમ પડી જાયછે. હે લોક જયારે હું આ વોરની ફિકરથી મનમાં વિચાર કરૂ છઊં, ત્યારે ઘણા ગુણ વીચારતાં અંતે હું હારી જઇ દલગીર થાઊં છુ. જયારે મશાણમાં મુડદુ બળેછે ત્યારે ત્યાં રાતા પીળા રંગના ભડકા દેખાયછે; ને ધુમાડો શીંદુર જેવો (રાતો) તે આકાશ ભણી જાયછે, ત્યાં ચોતરફ નજર કરતાં આકાશ સીવાય બીજું કંઇ દેખાતુ નથી, તેથી મને એક સારી શીખામણ મળેછે કે હે મન તું હવે સારાં કામ કર. વળી મને એમ થાયછે કે મ્હોટા મ્હોટા મરી ગયા ને આપણે આજ કાલ એમ ચાલ્યા જઇશું, કેમકે મોત પવનની ઉપર બેસીને સ્વારી કરેછે, અને તે બધે ભટકતા મનમાં મલકાયછે કે (હમણાં પકડુંછુ) માટે એક ઘડી પણ જીવવાનો ભરોસો નથી, જરાકમાં મોત આવીને ઝડપી જાયછે; એ પ્રમાણે મોત રૂપી જે બળવા તે ઘણી રીતે મનમાં બાળેછે. ગુલાબના ફુલના જેવા છોકરાઓ તે પોતાના ગાલની લાલાશ છોડી દેછે. અને ખીલેલી સારી વાડી તે જરાક વારમાં જંગલ જેવી થઇ જાયછે (મતલબ કે દેહ હમણાં છે નથી) માટે હે માણસ તું મનમાં કંઇ સમજ ને મોતની બીક રાખ; તેમજ મોત વિષે ઘણી કાળજી રાખ, કેમકે કોઇ દહાડો બળીને છેક ખાખ થઇ જશે. આમ કોઇ દહાડો નક્કી થશેજ, અને મરવું એ વાત નક્કી જાણવી; માટે હું પાપ કરવું મુકી દઇને પુન્યજ કરૂ, નહીં તો કોઇ વખત ભારે નુકશાન થાય. શરીર મરેછે પણ જીવ મરતો નથી તે જાણીને હું હોંશીઆર રહું, કેમકે પુન્ય કીધાથી કશી વાતની ફીકર નથી, પણ જે પાપી હશે તેને બીક છે. (૩).

પાઠ ૨૧ મો

જગત (સં) દુનીઆ, પૃથ્વી.
જમાનો (આ) કાળ, વખત, જુગ.
પ્રાચીન (સં) જુનું.
વ્યવહાર (સં) આપસેનો સબંધ.
ઈસ્વીસન [આ] ઈસુખ્રીસ્તનો વર્ષ
મુદત (આ) ઠરેલો વખત, અવધ.
અત્યંત (સં) ઘણુંજ.
હકીકત [આ] હેવાલ, બીના.

પાઠ ૨૨ મો

ભુમધ્ય (સં) જમીનની વચમાંનો (ભુમધ્ય.)
મનુષ્ય (સં) માણસ
પૌત્ર (સં) છોકરાનો છોકરો.
ગાદી=તખ્ત, આસન.
શોભા (સં) દેખાવ, રચના.
પાદશાહ (ફા) બાદશાહ.
ચઢાઈ=હુમલો, સ્વારી.
નપાટ=નઠારો
સુબો (આ) પરદેશમાં રાજનું કામ ચલાવવાને પાદશાહ તરફથી મોકલેલો માણસ

પાઠ ૨૩ મો.

સ્વતંત્રપણું (સં) આપમુખ્તીઆરીથી.
મદદ (આ) કુમક, સહાય
શુરવીર (સં) બાહાદુરનર, શુરો.
જયુ [સં] યાહુદી લોકો.
દેવલ=દેહેરૂ, દેવસ્થાન.
લેખ (સં) દસ્તાવેજ.
સમાપ્તી (સં) આખર છેડો, પુરૂ થવું.

પાઠ ૨૪ મો

દુકાળ (સં) અનાજ પાણી નમળે એવો વખત, મોંઘવારી.
પેગંબર (ફા) મુશલમાનનો ધર્મ ચલાવનારો.
બળવાન [સં] જોરાવર.
ફુટ=તુટ, ભંગાણ વેર.
કુળ (સં) ગોત્રજ ઓલાદ.
પરદેશી (સં) પારકાદેશનો.

પાઠ ૨૫ મો

સ્થાપનાર (સં) રચનાર, માંડનાર.
રબારી=બકરાં ચરાવનાર.
આબાદ (ફા) ફળદ્રુપ, વસ્તી ખેતી વગેરેમાં ચઢીઆતો.
મીનારા (આ) ગોળ ઉંચા પોલી છોની બાંધેલી ઈમારત.
ઉછેદ=નખોદ, સત્યાનાશ, નસંતાન.
બંડ (ફા) હુલ્લડ, ફીતુર.

પાઠ ૨૬ મો

ભવીષ્ય (સં) આગમચથી બનવાનીવાત, આવતો વખત.
દોહીત્ર (સં) દીકરીનો દીકરો.
સરકસ્યુ=તાબેસ્યુ જીતી લીધુ,
ઈતીહાસ (સં) પૂર્વે થઈ ગએલા વર્તમાનો, વાર્તા ઈત્યાદી.
મત (સં) વીચાર; બુદ્ધિ.
સરદાર (ફા) સગદાર, ઉપરી.
દરજ્જો (ફા) પદવી.

પાઠ ૨૭ મો

અખાત (સં) સમુદ્રનો ફાંટો જમીન ઉપર ઘણો લાંબો ગયલો હોય તે.
કાહાણીઓ=કેહેણી, કેહેવતો.
ધનવાન (સં) પૈસાદાર શ્રીમંત, તાલેવંત.
હુમલો (આ) ધસારો.
ભેળી=મેળવી.

પાઠ ૨૮ મો.

વેહેવાર (સં) આપ લેનો કે બાંધાખાઈનો સબંધ વળગણ.
હકુમત આ) હાકમી, હોદ્દો અમલ.

વર્ણન (સં) બયાન, વીસ્તાર.
ઉથલપાથલ=ફેરફાર.
સામુદ્રધુની (સં) જે સાંકડો પાણીનો ભાગ, પાણીના બે મ્હોટા ભાગને સાંધિએ તે.
સ્તંભ (સં) થાંભલો.

પાઠ ૨૯ મો

દ્વીપકલ્પ (સં) જેની ત્રણ બાજુએ પાણી અને એક બાજુએ જમીન હોય તે.
બીકટ (સં) અઘરા, ભયંકર બીવામણા.
સ્વતંત્ર (સં) આપ અખતીયાર.
આતુર (સં) હોંસીલા
કળાકૌશલ્ય (સં) હરેક તરેહનો હુન્નર.
સભા (સં) કચેરી, મંડળી
ધર્મક્રીયા (સં) ધર્મની વીધી.
શુધ (સં) ખરા, સુગ.
માજીસ્ટ્રેટ (અં) ફોજદારી કામના ગુન્હાની તપાસ રાખનાર.

પાઠ ૩૦ મો

દુર્બળ (સં) નબળુ, ગરીબ.
ભળતાં=મેળવી દેતાં.
જથા=ટોળાં.
મુસાફરી (આ) રઝણ, અટણ, એકમુલકથી બીજે મુલક જવું.
પ્રદક્ષીણા (સં) આસપાસ ગોળ ફરવું તે.
ઉગમણા=પૂર્વતરફના.
ધણી=માલીક, શેઠ.

પાઠ ૩૧ મો

અવગુણ (સં) સારાના બદલામાં નરસું કરવું તે ગેર ફાયદો.
નમતે=વાંકા વાળે.
દંડવત (સં) લાકડાની પેઠે લાંબા થઇ વાંકા વળવું નમવું તે.
કાડે=હોંસે.
મોહોરો (ફા) પંદર રૂપૈઆનો ઊંચા સોનાનો જુનો સીક્કો.
ઊંચ=મોટો માણસ.
વદગુરૂ (સં) સાચાગુરૂ, સાચ સ્વામી.
સેવા (સં) ચાકરી.
કારજ (સં) કામ.
જર (ફા) પૈસો.
પુજન (સં) પુજા સેવા.
પરીબ્રહ્મ (સં) ઇશ્વર.
સુબુદ્ધી (સં) સારી અક્કલ (સુ-બુદ્ધી)
સફળ (સં) સાર્થક, ફળવાળો (સ—ફળ)
ભવ (સં) જીંદગી.
સુમ (આ) કંજુશ, સાંકડા જીવનો, મખ્ખી ચુસ, બખીલ.
પાખી=શીવાય.
છીદ્ર (સં) એબ કલંક.
કલંક (સં) દુષણ એબ.
નાદાની (ફા) છોકરવાદ પણું.
રાચે=ખુશ થાય.
પંડ=કાયા શરીર.
કશર(આ)પૈશાનો બચાવ
તસ્કર (સં) ચોર.
હાકેમ (આ) સરકાર.
દાતાર (સં) સખી, દીલો. પુન્યવાન.
જોગી (સં) સાધુવેરાગી.
ભોગી (સં) સંસારી, ભોગવનારો.
ગુણકા (સં) વેશીઆ.
અસુર (સં) દૈત્ય, દાનવ.
સુર (સં) દેવ.
જતી (સં) શ્રાવક લોકોનો ગોર.
પાખંડ (સં) ઢોંગ
સુધર્મ (સં) સારો ધર્મ.
અધર્મ (સં) ખોટો ધર્મ નઠારો માર્ગ.
રંજાડયા=દુઃખી કર્યા.
ભુવન (સં) ઘર.
ભંજાડયાં=ભંમાવ્યાં.
અપજશ(સં)અપકીર્તી. ગેરઆબરૂ.
રામ (સં) ઇશ્વર પ્રભુ.

શ્રાપ (સં) બદદુઆ, કુ-આશીષ.	વંશા (સં) નમ્બા. શીળ=બ્રહ્મચાર્ય વ્રત.	તત્વ (સં) સાર, સારાંશ.

(કવિતાની સમજુતી.) (૬)

જે આપણે પાણી આપે ને પાય તેને આપણે ખાવાનું આપવું, અને જે કોઇ આપણે માથું નમાવે તો તેને હેતે કરી લાકડીની પેઠે લાંબા થઇને પગે લાગવું. વળી આપણે માટે જે કોઇ એક પૈસો ખરચે તો આપણે તેને માટે મોહોર ખરચવી; અને આપણો જે કોઇ જીવ બચાવે તો તેના દુઃખમાં આપણે ભાગ લેવો. ગુણને બદલે દશ ગણો ગુણ તો મન, વચન, અને કાયાથી કરવો એ વાતનો છેજ; પણ અવગુણ કરનારને જે ગુણ કરે તેજ માણસને આ જગતમાં જીવ્યો સમજવો (તેણેજ) પોતાનુ જીવતર સફળ કીધું એમ જાણવું. (૧)

જે ઘણો ઉંચ (સદગુણી) હોય તેનીજ સોબત કર, અને સાચા ગુરૂની સેવા કરો (એટલે) સાચો ગુરૂ હોય તેનેજ ગુરૂ કરો.) આબરૂ મેળવવાનોજ લોભ કર. અને કામ એવાં કરો કે જેમાં પૈસાની પેદાસ થાય. વળી પારકાનું સારૂ થાય એવાં કામ કર, ને પરમેશ્વરની પુજા કરો. વીદ્યાનો ઘણો અભ્યાસ કર, અને પોતાના કુળ ધર્મનું ધ્યાન ધર (એટલે તે ધર્મ યાદ રાખવો) વળી પાપથી ડરીને ઘણો ધંધો રોજગાર કર સારા માણસોની સાથે રહીને સારીબુદ્ધી વાળો થા, અને શામળભટ કવી કહેછે કે એક પરમેશ્વરનુંજ ધ્યાન ધરીને તારો અવતાર સફળ કર (એટલે મનશા દેહનો અવતાર પામ્યો તો તારૂ કલ્યાણ કર.) (૨)

જે કંજુસ હોય તેના ધનને દાટો (કેમકે કંઇ પરમારથ કામ કરવાને પૈસો ખરચતાં તેનો જીવ ચાલે નહી) જે કોઇને કશું આપતો નથી તેના મોને દાટો (એટલે તેને પાસેથી આઘો ખસેડો) વળી જે મખ્ખીચુસ હોય તેના કામને દાટો, અને સ્ત્રી વગરના સુખને પણ દાટો. પોતાના ઘરને કંઇ એબ હોય તેને દાટો (ઢાંકો), અને જે વાત છાની હોય તેને પણ દાટો (ઢાંકો) વળી કંઇ પોતા ઉપર ખટો લાગ્યો હોય તેને દાટો અને માણસની નાદાનીને પણ દાટો વળી ગરીબના ડાહાપણને દાટો, અને જે

ભીખ માંગીને ભોગ ભોગવતો હોય તેના ભોગને પણ ધીટો, શામળ કહેછે કે શરીરના દુઃખને ધીટો, અને જોર જુલમથી ત્યાગીપણું પળાવવું તેના ત્યાગને પણ ધીટો. (૩)

જે કંજુસ ચીકણો હોય તે પેટ ભરીને અંન ખાય નહીં, શરીરે બરાબર લુગડાં પેહેરે નહી, કોઇને કંઇ ચીજ ધર્મ દાખલ આપે નહીં, અને તે નાના પ્રકારની ગમતો કરી મગન રહે નહીં વ-ળી જે કંજુસ ચીકણો હોય તે કશી મોજ શોખ કરે નહીં, અને રાત દાહાડો તેસુખે ઊંઘે નહીં, તે પોતાના શરીરનુ બરાબર પોષણ કરે નહીં (શરીરનું જતન કરે નહીં), અને કાંઇ પણ તે જોવાનો નહીં, વળી તે કંજુસ ચીકણો કરકસર પણ ઘણીજ કરે, એમ જાણીને જે મારૂ ધન ઘટી જશે; પણ શામળભટ કહે છે કે તેદ્રવ્ય ચોર ચોરીજશે આગમાં બળી જશે, કે કોઈ હાકેમ લુટી જશે (તો કોઇ દીવસ હાથ ઘસીને રેહેશે.) (૪).

હમેશા કંજુસ અને સખીને વેર હોય છે, બીકણને ને શુરાને વેર હોય છે તેમજ સાધુને ને સંસારીને વેર હોય છે, અને જે સઘળી વાતે ખાલી હોય છે તેને જે સઘળી વાતે સંપુર્ણ હોય છે તેની સાથે વેર હોય છે વેશ્યા સાથે પતીવૃતાને વેર હોય છે, તેમજ દૈત અને દેવને વેર હોય છે, તથા વેરાગી અને ગોરજીને વેર હોય છે. વળી ઢોંગી અને ધર્મીષ્ટને વેર હોય છે, ને મુરખને ને વીદ્વાનને વેર હોય છે. વળી સારા ધર્મને પણ વેર હોય છે, એ રીતે શામળભટ કહે છે કે સ્વભાવીક વેર હું કહું છુ. (૫)

જેણે ગરીબને દુખી કર્યા તેને મોંડે ધુળ પડી, ને જેણે ઘર ભમાવ્યાં (કોઇનાં મકાનો તોડાવ્યાં અથવા કોઇના ઘરમાં લડાઇઓ કરાવી) તેને મોંડે ધુળ પડી. લોકોમાં જેણે અપકીર્તી મેળવી તેને મોંડે ધુળ પડી, અને જેણે વેહેતા પાણીના મોરીએ પગ દીધો (ધર્મનાં કામો બંધ કીધાં કે કરાવ્યાં, અથવા કોઇનું સારૂ થાય તેમાં અટકાવ કીધો) તેને મોંડે ધુળ પડી વળી જેણે જમીનમાં પૈશા દાટી મુકયા તેને મોંડે ધુળ પડી, ને શામળભટ કહેછે કે જે પ્રભુનું નામ લે નહીં તેને મોંડે પણ ધુળ પડી. (૬).

જેણે કાંઈ પણ પાપ કીધું નહી, જેણે કોઇની બદદુવા લીધી નહી, જેણે સૌને નમસ્કાર કીધા (બધા સાથે નરમાશ રાખી) તેજ કમાયો. તે-

મજ જેણે ધર્મ બરાબર પાળ્યો, જે જુઠું બોલવાને કોઈને કહે નહીં. જેણે 'બ્રહ્મચાર્ય વ્રત પાળ્યું (વ્યભીચાર ન કીધો) અને સાર વસ્તુનોજ શોધ કીધો તે કમાયો. વળી જેણે પોતાને હાથે પૈસા ખરચ્યા, જેણે કોઈને પણ ખવાડ્યું, તેને વાસ્તે શામળભટ કેહે છે કે ખરો તો તેજ આ દુનીઆમાં કમાયો, કે જેના હાથથી બીજાઓનું સારૂ થયું. (૭).

પાઠ ૩૨ મો

આસનાવાસના=સેવાચાકરી.
આરો=ઓવારો કાંઠો.
ઉતારો=ઉતરવાનો મુકામ
સંધ્યાકાળે=સાંજે, દીવા વખતે.
હોંસ (ફા) ભાવ હિમ્મત
ખબરઅંતર=સમાચાર.
નિરભય (સં) બીક વગર
દિલગીરી (ફા) અફસોસ.
લોથ=મુડદુ, લાશ.
મોજ(આ) હલક્ષાનજીવી

પાઠ ૩૩ મો

કટાર (સ્ત્રી) એક જાતનું લોઢાનું હથીઆર કમરે ખોસવાનું.
સર્વત્ર (સં) સઘળુ.
પગરખાં=જોડા.
હોકાયંત્ર (સં) વાહાણમાં દીશા જોવાનો હોકો.
સમ=કસમ, સપત.
નવસ્ત્રો (સં) નાગો, કપડાં વગરનો.
અંતઃકરણ (સં) દીલ, હૈયું, હૃદય.
પ્રબળ (સં) જોરાવર
નોંધ=યાદી.
ભયભીત (સં) ભયમાં પડેલો, બીધેલો.
અઘોર=(સં) બીવામણું
લીલ (સં) લીલીફુગ, શેવાળ
આંચકો=હડસેલો, ધક્કો.
દીલાશો (ફા) ધીરજ, હીમત.
આશ્ચર્ય (સં) નવાઈ.
સંપૂર્ણ (સં) બધી, પુરી.
દરકાર (ફા) પરવા, જરૂર, અગત્ય.
બરઆવી=પાર પડી.

પાઠ ૩૪ મો

જન્મખોડ (સં) જન્મખામી.
શ્વાસ (સં) દમ, સાસ.
સ્વચ્છ (સં) સાફ ચોખ્ખો.
કષ્ટ (સં) દુઃખ સંકટ.
અવયવ(સં)શરીરના ભાગો.
સલામત (આ) ક્ષેમ કુશળ સારીપેઠે.
બુદ્ધીમાન (સં) અક્કલવંત દાનો.
અંધાપો (સં) આંખે દેખાય નહીં તે.
કૌવત (આ) જોર, બળ.
પરોપકારી (સં) પારકાનું સારૂ કરનાર.
કરામત (આ) હીકમત.

પાઠ ૩૫ મો

કરપલ્લવી (સં) ઈશારત વીદ્યા.
માહીતગાર=વાકેફ, ભોમીઓ, જાણીતો.
પેનશીલ (અં) કલમ, સુખડ પેન.
વીભાગ (સં) વધારે ભાગ કરેલા તે.
સંજ્ઞાગતવીદ્યા (આ. સં) નીશાનીથી પારખવાની વીદ્યા.
ગામઠી=ખાનગી નીશાળ વાળો.
કમનસીબ=અભાગ્યવાન, નસીબનો ફુટેલો.
દુર્દશા (સં) ખરાબ હાલત, ભુંડા હાલ.
કલ્પીત (સં) કલ્પનાથી ચાલેલી, ખોટી.
આશ્રય (સં) મદદ.
અજ્ઞાની (સં) બેસમજ.

પાઠ ૩૬ મો

યુનૈટેડસ્ટેટસ (અં) ઉત્તર અમેરીકામાં એકદેશ છે, (મળી ગયલા રાજ્યો.)

રૂપાળી (સં) ખુબ સુરત

અંધકાર (સં) છેક અંધારૂ.

સુનકાર=ચુપાચુપ, કોઈ જરા બોલે ચાલે નહી તે.

વદન (સં) મોં.

ખબરદાર (આ ફા) હોંશીઆર, સાવધ.

હોંશ (ફા) ઉમંગ, ઇચ્છા.

પાઠ ૩૭ મો

રમણશકતી (સં) પાછુ દાસ્તી.

સરખુ (ફા) સુદ્ધી, તેજી

આતુરતા (સં) હોંસ ઇચ્છા.

ચીંતાતુર (સં) ફીકરવાળો ફીકરમાં પડેલું.

સુર (સં) અવાજ, સાદ.

વેઢા=કાપા.

શીક્ષક (સં) શીખવનાર શીખામણ આપનાર.

પાઠ ૩૮ મો

સવાલ (આ) પ્રશ્ન.

હૈયું=હૃદય, મન.

ઓવારણાં=ઓવારણાં, પ્યાર બતાવવો.

મમતા (સં) પ્યાર, હેત.

બરચી=બોકી.

માડી=મા, માજી.

વછુટા=જુદા, વેગળા

દુઃખકારક (સં) દુઃખઉપજે એવો.

પ્યાર (ફા) હેત, ચાહ.

ગૃહસ્થ (સં) મોટા કુળનુ આબરૂદાર માણસ.

મેળાપ=મુલાકાત.

કુશળ (સં) માહીતગાર.

પાઠ ૩૯ મો

નાસ્તીક (સં) પરમેશ્વરને નહી માનનારો, (ન આસ્તીક.

આસ્તીક (સં) ભાવવાળો, પરમેશ્વર છે એવું માનનાર.

નીરૂપયોગી (સં) વગરખપનુ નીઃઉપયોગી

કથન (સં) કેહેણી, કેહેતી

ગંડક=ગાંડો.

પુત્રસમ (સં) છોકરા બરાબર.

દીનદયાળ (સં) ગરીબપર દયા લાવનાર.

ત્રાસ (સં) બીક, ડર.

મલીન (સં) મેલુ, કુબડ

સેજ (હી) પથારી, બીછાનુ

પટ=લુગડાં.

પડ=શરીર, આત્મા.

વ્યાલ (સં) સાપ.

અવર (સં) બીજું બાકીનું.

સદ્ય (સં) તરત.

(કવિતાતી સજીજુતી.) (૭)

પરમેશ્વર છે એમ જે માનતો નથી તેની આગળ પરમેશ્વર છે એમ માનનારો એક માણસ બોલે છે કે જગતના બનાવનાર ઇશ્વરે આ દુનીઆમાં જે જે બનાવ્યું છે તે બહુ વીચારની સાથે બનાવ્યું છે. ઇશ્વરે બનાવેલું તેમાંનું કાંઇએ નકામું નથી, તે સઘળુ માણસ જાતના સુખને સારૂ કીધું છે. ત્યારે તે સાંભળી પેલો નાસ્તિક મુર્ખ જેવો પતરાજીથી બોલે છે કે ત્યારે બોલો જુ, માંકડ, મચ્છર, જુવા, સિંહ, વાઘ, વરૂ, ને સાપ એને

ઇશ્વરે પેદા કીધાંછે તોતે શું કામમાં આવેછે તે બતાવો એ પ્રાણીઓ માણસના શરીરને કરડીને ઘણાનો જીવ લેછે, માટે જો પ્રભુના દીલમાં દયા હોય તો એ પ્રાણીઓને પેદા કરતેજ નહી. ત્યારે એ સાંભળી આસ્તિક બોલ્યો કે ભાઇ તું એવું બોલાનું ના મુક પરમેશ્વર આ પ્રજાને પોતાના છોકરાની બરાબર પાળે છે, એવો તે ગરીબપર હંમેશાં દયાનો લાવનારો છે, હંમેશાં માણસ ચોખ્ખાં રહે, ને સંપથી રહે એવી મતલબથી તેઓનો માથે ભય મુકેલો છે. માણસ જો ગંદા અથવા મેલા રેહે. પોતાનાં બીછાનાં ચોખ્ખાં રાખે નહી. તો તેને જુ, માંકડ અને એવાંજ જીવડાં દુઃખ દે. પોતાના શરીર પર લુગડાં પેહેરે નહીં. અને તે વગર ગંદી જગ્યામાં જાય તો તેને મચ્છર અને જુવા કરડી ખાય એવી રીતે પોતાનું ઘર અને બારણું જો સાફ ન રાખીએ તો સાપ, કાનખજુરા, અને વીંછીઓ ફરતા ફરતા આવીને (કચરાના ઢગલામાં) ભરાય. વળી માણસ સઘળા સાથે લડી વડીને જગલમાં જઇને એકલો ન વસે માટે વાઘ અને વરૂને ડર મુકેલો છે. જો કે આપણું આળસ મુકાવનાર પ્રભુએ કેવો કાયદો કીધો છે! કે નાની ભુલપડે તો ચોંટીદે છે, શરીર અને ઘર વગરે સાફ નહીં રાખીએ તો જુ, માકડ, મચ્છર, ચાંચડ વગરે કરડે, પણ મોટી ભુલ કરે (સરવેની સાથે લડીને જે જંગલમાં જઇને વસે) તેને મોતની શીક્ષા કરે (વાઘ વરૂ વગેરે મારી ખાય.) પોતે ચોખ્ખા રેહે અને બીજાને ચોખ્ખા રેહે અને બીજાને ચોખ્ખા રાખે નહી તો પલીત માણસનો એ મોટો ગુન્હો પ્રભુ કદી માફ કરસે નહી, (મતલબ કે પાડોશી સાફ રેહેતો ન હોયતો તેથી પણ નુકશાન છે.) માટે જગત કરતાએ દયા કરી વીચારીનેજ કામ કીધું છે, તે દલપતરામ કેહેછે કે સમજુ માણસ હોય તે બધા સમજે છે.

પાઠ ૪૦ મો

સ્તુતી(સં)સ્મરણ પ્રાર્થના
કરૂણાળુ [સં] દયાળુ
મજરો (હી) હીશાબ, સલામ.
સદભાગી (સં) સારાભાગ્યવાન.
તનવંત (સં) શરીર વાળા
પ્રભુતા [સં] શકતી,જોર,બળ
વણસે=બગડશે,નાશ પામશે
વણસેવના=વગર ભકતી વગર સેવા.
ધારણા(સં)વીચાર ધીરજ
નીર્મળ (સં) ચોખ્ખી.
જગપાળુ (સં) જગતને પાળનારો.
રંજન (સં) ખુશ.
વાનર (સં) વાંદરો.

અલ્પ બુધિ (મં) થોડી   અક્કલ થોડી સમજ

(કવિતાની સમજુતી.) (૮)

દુનીઆની રચનાના કરનાર હે દયાળુ પ્રભુ, તું હમારીપર દયા કર; તું તારી પ્રભુતા (ઐશ્વર્ય) વડે મારી અરજને દીલમાં લઇ મારા રોગને મટાડ. મને સુખીઆરો કરવા સારૂ તારા હાથ વાપર, જેથી હું સુખીઓ થઈ સુખે ભજન કરૂં; તારી સેવા ન કરવાથી નુકશાન થશે, એવી મનુષ્ય માત્રની ધારણા છે. આ દુનીઆમાં જે માણસો જન્મે છે તેની હે પ્રભુ, તેં પીડા નાશ કીધેલી જણાય છે; તેઓને તેં તારા દીકરા અને દીકરી મુજબ ગણીને તેઓના દુઃખની વખતે દુઃખ ટાળયાં છે, જે પડામાં જે જે પડયા છે તેના પર હે ઉપકારી તેં ઉપકાર કીધા છે; તારા ગુણ ગાવાથી હે ગુણવાન મારી જરાએ જરા આપદા ટળી ગઇ છે. વળી દર રોજની મારી અંતઃકરણની દાઝ (દીલગીરી) ઘણી હતી તે મટી ગઇ અને મારી મેલી બુદ્ધી મટીને સારી બુધ્ધી થઇ; તારા ગુણની કવીતા જો કોઇ કવી બનાવવા ચાહાશે તો તેના મોટા ડુંગરો થશે. હમારા નખમાં પણ હમને કાંઇ ન ખમાય, તે તાપ કેટલાક પ્રાણીઆ જીવતાં ખમે છે; આ દુનીઆમાં ઠગવાને સારૂ ઠગારા સગળાઓ ઉપાયો કરે છે, પરંતુ હે જગતના પાળનાર, તેઓના પાપનો તું નાશ કરે છે. રજનો પાર પામીએ એવું કહીએ, પણ તારા ગુણનો પાર પામવાને હમારૂ ડાહાપણ વધારે આગળ ચાલવાનું નથી; જણસો પેહેરીને સેંકડો લોકો ફરતા ફરે છે, પરંતુ જે સારા ભાગ્યવાળા હોય તેજ પોતે સારી બુધ્ધી શીખે છે (સારી અક્કલ રૂપી ઘરેણાં પેહેરે છે.) માણસોને ખુશી કરવા સારૂ તેં ન્હાના પ્રકારના રંગો બનાવ્યા છે, તે હે સુખના કરનાર સર્વને સુખ થવા સારૂજ તેં તે બનાવ્યા છે; માટે જે શરીરવાન (માણસો) તને નહી નમશે (તારૂ ભજન નહી કરશે) તે માણસ વાંદરાની બરોબર ગણાશે. તને છોડી દેવાને સારૂ જે કોઇ વાતો કરે તેને તારા માણસો (ભક્તો) પોતાનો ખુની ગણશે; તારા ગુણની કાંઈ ગણતી કરવા જાય તો તે મરતા સુધી પણ ગણી શકે નહીં. તારા ગુણ ગણતાં કદી પણ પાર આવે નહી. માટે દલપતરામ કહે છે કે હું શું થોડી બુદ્ધીથી બોલી

ગાળી શકું (એટલે તેની ગણત્રી કરી શકું)

પાઠ ૪૧ મો

દીવા દાંડી=સમુદ્રમાં ખડગ આગળ ઊંચે થાંભલાપર કે મનારો બાંધી તેમાં મોટો દીવો મુકે છે તે.
સહી સલામત (આ) ક્ષેમ કુશળ.
લંગર (ફા) સમુદ્રમાં વાહાણને અટકાવવાનું હથીઆર, લોઢાની ખીલાડી.
દીપમાળ (સં) દીવાની હાર, હારબંધ દીવાની રોશની.
ખરાબો=દરીઆના પાણીમાં ઢંકાયલા મજબુત પથરા.
બારા=બંદર.
સ્થળે (સં) જગોએ.
ભરૂચો=દેશ.
ત્રીકોણકાર (સં) ત્રણ ખુણાની આકૃતી. વાળો(ત્રી-કોણ-આકાર)

પાઠ ૪૨ મો

બ્રિમીંઘ [અં] ઇંગલંડમાં એક શેહેર છે.
એડીસ્ટન (અં) એક જાતનો ખગો.
ઓટ=પાણીનું ઓશરવું પાછુ જવું.

કશબી (આ) હુન્નર વાળો. કીશબવાળો.
વાવઝડ=પવનનું તોફાન
શમ્યું=મટી ગયું.
કારીગર (ફા) કીસબી, હુન્નરનો જાણનાર.
તબક (આ) થોક.
સહાયતા (સં) મદદ.

પાઠ ૪૩ મો

ધરતીકંપ (સં) જમીનનું હાલવું.
જવાળામુખી પર્વત (સં) જે પર્વતમાંથી ધુમાડા, બળતા, પીગળેલા પત્થરો ઘણા જોરથી નીકળેછે તે
ઝોળો=ઝાલકો.
ઘોઘવાટો=અવાજ.
ધક્કો=હડશેલો, આચકો
મીનીટ (અં) ૨॥ પળ, ૬૦ સેકંડ.
મહાભારત (સં) મોટો ઘણો ઊંડો.
વેહેળા=નાળાં.
ગરક=દટાઈ જવું

પાઠ ૪૪ મો

લાવા=પીગળેલા પત્થરનોરસ
કડાકા=અવાજો.
ટાપુ=બેટ
ઉપશી=ઊંચકાઈ
મેળવણી=મેગ

પાઠ ૪૫ મો

ભાગ્ય (સં) નશીબ, દૈવ.
સાવધ (સં) સાવચેત.
દુષ્ટ (સં) પાપી, નઠારો.
કર્મ (સં) કામ, નસીબ.
પ્રમાણીક (સં) સાચા.
દુરગુણ (સં) ખરાબ ગુણ, ખરાબ વાત.
લક્ષણ (સં) ગુણ, ટેવ ચાલ ચલગત.
સાચવટ (સં) સતવાદીપણું, સત્ય.
તીરસ્કાર (સં) ધીક્કાર.
ઇશ્વરકૃપા (સં) પરમેશ્વરની મેહેરબાની.
ભવ (સં) જીંદગાની
જાળ=બંધન, ફાંસો.
અંતકાળ (સં)મરવાનોવખત. (અંતકાળ.)
અપ્રમાણીક (સં) ખોટું ગેરવાજબી, જુઠો.

પાઠ ૪૬ મો

ઇંગ્લિશ (અં) અંગ્રેજ, ઇંગ્લંડના રેહેવાશી.
લંડન (અં) વીલાયત. (ઇંગ્લંડની રાજધાની ટેમ્સ નદી ઉપર.
ભભકદાર=ભપકાવાળુ.
બચર(ફા)નાનું ઘોડુંટટ્ટુ
ઠરેલ=ખસી ન જાય એવા, મજબુત.
મડમો (અં) અંગ્રેજ

કોની સ્ત્રી.

પાઠ ૪૭ મો

જળમાર્ગ (સં) પાણીનો રસ્તો.
પડછાયો=ઓળો.
કેવળ(સં)તદ્દન,બીલકુલ
ફૂંટો=પાથરડાનો, નાનો ચીરેલો કકડો.
ખુરખો=હોજત, પડદો, મોં ઉપર નાંખવાનું જાળીવાળુ કપડું.
જનાના (ફા) બાયડીઓ સ્ત્રીઓ.
સદા (સ) નીરંતર,રોજ

પાઠ ૪૮ મો

શ્રમ (સં) મહેનત કષ્ટ
તળેટી=નીચલો ભાગ.
પડાળી=ઘરની આજુ બાજુએ ફરતી નાની છાપરીઓ નાંખેલી તે
સીઢી=નીશરણી.
કુંડાં=કણશલા.
રંગીત=રંગેલા
હોજ (આ)પાણીનો કુંડ
કમાનદાર (ફા) કમાન વાળા, વાંકા.
મજબેલ=ખરૂ લોઢું.

પાઠ ૪૯ મો.

ખડખચડા=ખાડા ખબ આવાળા.
અકડાઇ=સીકડાઇ.
જોખમ=નાશ થવાની ધાસ્તી.
વીકરાળ (સં) ભયંકાર.
અવધી (સં) તોબા.
શીવાળ=સીમ.
પ્રત્યેક (સં) દરએક.
ગોખી=મોઢે કરી, પાઠ કરી યાદ કરી.

પાઠ ૫૦ મો

બ્રીટીશ (અં) અંગ્રેજી.
સત્તા (સ) અધીકાર. અખત્યાર
વીશાળ [સં] લાંબો પોહોળો, મોટો.
ઉતારૂઓ=વાહાણ કે ગાડીમાં બેસી પરદેશ જનારા લોક.
ડાક=ટપાલ.
આલેકઝાંડ્રીઆ (અં) ધીકંદરીઆ બંદર.
રાહે=રસ્તે.

પાઠ ૫૧ મો

મહુરત (સં) શુભ કામનો દહાડો, શરૂઆત.
જોશ (સં) જોશીનું કામ, જોશીની વીદ્યા.
ત્રીયા (સં) બાયડી, સ્ત્રી.
તૃણ (સં) તરખલું.
મેરૂ (સં)એક પર્વતનું નામ
સુખપાલ (સં) સુખની પાલખી, મેનો.
કાશદાં (આ) રટણ, અટણ, રખડતા ફરવું.
ક્રોડ (સં) સો લાખ.
દાવાદળ (સં) ઘણું જ.
સુબેદારી (આ. ફા) શગદારી, હાકમી.
શાહીખી (આ) હાકમી.
વ્યાઘ્ર (સં) વાઘ.
સદાવ્રત (સં) રોજ ધર્માદા મફતસીધુંસામાન આપવાનું મોદીખાનું
ગાઠા=ઘશાઇ ગયા.
જોબનવંતા (સં) જુવાનીઆ.
કનક (સં) સોનું, હેમ.
કથીર=કલાઇ.
અકર્મી (સં) કમ નસીબવાન, અભાગ્યો.
સુવાવે=શોભે.
દાસી (સં) ચાકરડી.
ઉન્મત્તાઇ (સં) તોફાન. ઢીંગા મસ્તી.
વકરાયો=બીજવાયલો, ચીડવાયલો.

(કવિતાની સમજુતી.) (૯).

જે બહુ લાડવાયો હોય તે પોતાનું માન મુકીને કોઇ વખત બીખ

માંગે છે, અને જેને બહુ માન હોય છે તે વખતે પોતાના કરતાં પણ ની-ચને પગે લાગે છે, (તેને નમવું પડેછે) જેની પાસે બહુ પૈસો હોય છે તે કંગાળ થઈને દંડાય છે. (એટલે પૈશાદારનો ગરીબ થઈ જાય એ ઇશ્વરનો દંડ સમજવો) જે ઘણા મુહુરતો જોશી પાસે જોવડાવે છે તેની સ્ત્રી પણ વખતે રંડાય છે; જે માણસની પાસે પૈસો ઘણો હોય છે પણ વીઘા નથી તો તેને કંગાળ જાણવો, અને પ્રભુ એક તખલાનો પર્વત કરી નાંખે છે (રંકને વખતે રાજા બનાવે છે), તો જે મોટા પાલખીના બેશનાર હતા તેને પગે ચાલતા જોયા છે, અને જે કરોડો રૂપીઆની પુંજીવાળા હતા તેને ભીખ માગતા જોયા છે; વળી જેને પાંચ પાંચ છોકરા હતા તેનો બાપ કોઇ દી-વસ તે છોકરાઓથી સુખ પામ્યો નથી તેમજ જેનો હુકમ આખા મુલકમાં લોકો માનતા તેઓને માહા દુઃખ પડેલાં જોયાં છે; વળી જેને ઘેર સુખે-દારી ને સાહેબી હતી તે પણ કોડી કોડી ભીખ માંગતા જોયા છે; માટે સામળભટ કેહે છે કે ડાહ્યા માણસો સમજી લેજો, કોઇના અહંકાર રહ્યા નથી (માટે અહંકાર કદી કરવો નહી) (૨)

વાઘની સાથે લડનારને શરીરે રોગી જોયાછે, (જબરાના નબળા થઈ ગયા છે;) ને (પૈશામાંજ જેઓ ગરક થઇ ગયેલા જેની પાસે ઘણોજ પૈસો હતો), તેઓને જોગી થઇ ખાંપે ઝોળી મનમાં અહંકાર શા માટે આણ-વો જોઇએ. (1)

ફેરવવી પડી (ભીખ માંગતા થયા) જે શુરાના ઉપરી હવા તેને બા-કલુની પેઠે નાશતા જોયા છે; ને જે ગરીબોને અંન આપતા તેઓની આ-બરૂ ગઇ ગરીબ થઇ ગયલા જોયાછે; તેમજ જે જુવાન મરદ અને સ્ત્રીઓ હતાં તેઓને ડોશા ડોસીઓ થઈ ગયલાં જોયાછે; તો શામળ ભટ કેહેછે કે એ તો ફરતા ફરતી છાંયડી છે (એટલે સુખ દુઃખ વારાફરતી આવેછે), તો જોશી એમાં જોશ શું જોવાનો છે? (૩)

સોનું મટીને કલ્લાઇ થતી નથી. અને કલાઇનુ સોનું થતું નથી; પણ અભાગ્યો હોય તે મ્હોટો ઉમરાવ થઇ પડે અને મ્હોટો ઉમરાવ હોય તે વખતે અભાગ્યો થઈ પડે. ચાકરડી હોય તે વખતે રાણી થાય, અને

રાખી હોય તે વખતે આકરડા બને; તેમ જે સાચું બોલનારા હોય છે તે વખતે ખુની થાયછે, અને જે ખુની હોય છે તેના દીલમાં વખતે દયા આવેછે. એ મુજબ વારા ફરતી સુખ દુઃખ આવ્યાજ કરેછે, માટે અહંકાર નહી કરવો જોઇએ; અને મનમાં સંતોષ રાખીને પ્રભુની આપણા પર પ્રીતી મેળવવી. (૪)

બીજવાયલો સાપ કોઈ દાહાડો વશ થશે નહી; અને બીજવાયલા વાઘને જો ઝાલવા જઇશું તોતે ઝલાવાનો નથી, વળી સ્ત્રી જો બેહેકી ગઇ હોય તો તે પાછી ઠેકાણે આવશે નહી, અને જે માણસ જુઠોજ થઇ ગયો હોય તે કોઈ દહાડો સાચો થનાર નથી તેમજ રાજા જેનાપર જે વખતે ગુસ્સે થયો હોય તો તે વખત તુરત તો તેનો ગુસ્સો મટે નહી; માટે તે વખતે તો તે કહે તેમજ કરવું, પછી પ્રભુને જેમ ગમતું હશે તેમ થશે. (૫)

પાઠ ૫૨ મો

જરડાઆ=મુળીઆં.
પાકટ=પાકું.
રથી=ઝરતો રથ.
હેવ=ટેવ.
ગુમ=ખુવારી.
આકુળ વ્યાકુળ (સં) ગાભરો, ગભરાયલો.
બંધાણી=જેને સેહેવડા ગયેલી તે.
પુષ્ટીકારક (સં) મજબુતી આપે એવું.
ગરાશીઆ= વંશપરંપરાથી કંઇ સરકારી જમીન મળેલી, કે તે બદલ કંઇ રોકડ મળતું હોય તે લેનાર લોકો; ગરાસના ધણી એક જાતના રજપૂત.
ભાટ=એક જાતના કવી
ચારણ=લડાઇ વખતે શુર ચઢાવનાર એક જાતના લોક.
પાટીદાર=પટેલ કણબી.
પ્રયોજન [સં] પગરણ કારણ
આગ્રહ (સં) બળાત્કાર.
કસુંબો=અફીણનું પાણી.
ખુવાર (ફા) પાએમાલ.

પાઠ ૫૩ મો

ફોજ (આ) લશ્કર.
ગ્રીક [અં] ગ્રીસના લોકો.
આથાનાઅન (અં) આથેન્સના લોકો.
વારેધાયા=મદદે આવ્યા.

પાઠ ૫૪ મો

સંપળાઇ (સં) હોંશીઆરી ખબરદારી.
સંપીલા (સં) એક મતના, હળીમળી ગયેલા.
સ્વતંત્રતા (સં) આપઅખતીયારી.
અવીચારી (સં) વગર વીચારના, અજ્ઞાની.
અન્યાયી [સં] ખોટે માર્ગે ચાલનારા.
મદદગારો (આ-ફા) મદદના કરનારા.

પાઠ ૫૫ મો

સમાવીને=મટાડીને.
વેરો=કર.
ઉશ્કેરણી=ચડાવવું.
ઓલાદ (આ) વંશ, કુળ

પાઠ ૫૬ મો

બહાલ (ફા) મંજુર.
આચાર્ય (સં) ગુરૂ.
નીમકહલાલી (ફા) જેનું અન્ન ખાવું તેને ઉપ

કાર કરયો તે, કૃતઘ્નતા
દબદબો (આ) બપકો.

પાઠ ૫૭ મો

તહનામું (ફા) તાસીબના
મું, લખેલા કોલ કરાર
ખુદ (ફા) પોતે, જાતે.
કાબુ (આ) જેનો રોપ
બેઠેલો એવા મતા-
વાળા.
મતભેદ (સં) જુદો વી-
ચાર, ઉલટો મત.

પાઠ ૫૮ મો

કોનશબ (અ) મશબત
કરનારી એકથીવ -
ધારે માણસોની ટોળી
કોશીશ (ફા) મેહેનત.
હેરાનગતી=વીપત્ત, ખ-
રાબ હાલત.
ખંડાઆ=ખંડણી આ-
પનાગ.
યુદ્ધ (સં) મોટી લડાઇ.
સામીલ આ) દાખલ.

પાઠ ૫૯ મો

શુભ=સારૂ.
કેણ=વચન, વેણ.
રાવણ=લંકાનો રાજા.
સમા સં વખત.
દુરજોધન [સં] કૌરવનો
. મોટો ભાઇ.
કર્ણ (સં) કાન, (કુંતાનો
છોકરો.
મદોન્મત્ત (સં) અહંકા-
રમાં છાકેલો, મગરૂર
(મદ-ઉન્મત્ત)
જોધા (સં) જબરા.
રીપુ (સં) દુસ્મન, શત્રુ
શીળી=ઠંડી, ટાઢી.
શિક્ષાન=જાણ, ઓળખાણ
પ્રતીપાળ (સં) રક્ષણ ક-
રનાર ઇશ્વર.
તોલ (સં) વીચાર.

(કવિતાની સમજુતી.) (૧૦)

જે માણસ અહંકાર કરે તે બધું કર્યાને હજાર ગણો હલકો પડી જાય છે, એ હું ખરૂ વેણ કહું છઉં તે બધા કાને સાંભળો, અને અહં-કાર છોડી દઇને પ્રભુની ભકતી કરો. (૧). રાવણ માહા અહંકારી હતો તેનો અહંકાર નરમ પડી ગયો. અને વખત આવ્યો ત્યારે સઘળા તેના શત્રુ થઇ પડયા; તેવારે નકકી તેનો જીવ ગયો, માટે અહંકાર છોડી દઇને પ્રભુની ભકતી કરો. (૨) વળી દુરજોધન ને કરણ જેવા રાજા, જેઓ માહા અહં-કારી હતા, અને દર રોજ ગરીબોને સદાવ્રત આપતા તેઓનું પણ અહં-કારથી મોત થયું, માટે અહંકાર છોડી. (૩) જેઓ જગતમાં નામીચા બ-ળવાન ગણાતા, અને તેઓ તક જોઇને દુસ્મન ઉપર ગુસ્સો કરતા. તેવા જોરાવર પણ તીર કામઠાં છોડી મરણ પામ્યા, માટે અહંકાર છોડી. (૪) જેઓના માથાપર છત્તરની ઠંડી છાંયા થતી, જેઓ કંઇ પણ કરતાં બીતા નહી; તેઓ પણ મરણ પામ્યા અને માત્ર તેના સારા અથવા માઠા ગુણ લોકોમાં બોલતાં રહ્યા છે, માટે અહંકાર છોડી. (૫) જે કોઇ સઘળા સારા ગુણ શીખે, અને મનમાં જરા પણ જો અભીમાન રાખે, તો દુખ અને

શાકરમાં જેમ ઝેર ભળ્યું હોય તેમ થઇ જાયછે. માટે અહંકાર છોડીદ ૬ જો તમો ખરા દીલથી આ જગતમાં આબરૂ મેળવવા ચાહાતા હો, તો કદી પણ તમે અહંકાર કરશો નહી; અને જેમ જેમ તમો નરમાશ પકડતા જશો (સૌને નમીને ચાલશો) તેમ તેમ તમો ગુણવાન થતા જશો, માટે અહંકાર છોડો. (૭) અહંકાર જો તમારા મનમાંથી મટી જશે, તો તમે બધાને સારા લાગશો, ને પરમેશ્વરની સાથે તમને ખરૂ હેત થશે; પછી તમને તે પ્રભુનું ખરેખરૂ જ્ઞાન થશે, માટે અહંકાર છોડો. (૮). આ સારા અને સંતોષ પમાડે એવા નવ છંદ સાંભળીને રાજા અને પ્રજા એ બંનો વીચાર અને વીવેકની સાથે તેને દીલમાં તોલ કરો, એમ દલપતરામ કવી કહેછે.

પાઠ ૬૦ મો

ધૈર્ય (સં) ધીરજ.
હેબકી=હીબકાઇ જઇ, ડરી થરથરી.
વીશ્વ (સં) જગત પૃથ્વી
વધાઇ=ખુશ ખબર.
જાનકી (સં) જનક રાજાની છોકરી, રામની સ્ત્રી તે (શીતા.)
દ્રોપદી (સં) દ્રુપદરાજાની છોકરી, ને પાચ પાંડવની સ્ત્રી.
પતી (સં) ધણી, વર.
ભુપ (સં) રાજા.
હરીચંદ્ર (સં) અયોધ્યાનો રાજા.
તદપી=તોપણ.
શાંતી (સં) ધીરજ.
શ્રી (સં) શોભાયમાન.
કૃપાનાથ (સં) દયાના ધણી, કરૂણાસ્વામી.

(કવિતાની સમજુતી.) (૧૧)

પરમેશ્વરને જે વખતે જે કાંઇ ગમે તે આપણે શહન કરવું, અને હમેશાં મનમાં ખુસી રેહેવું; કદી પણ હબક ખાઇને હીમ્મત છોડવી નહી, અને ઘણું દુઃખ આવી પડે તોપણ તેવી વખત સારી પેઠે ધીરજ રાખવી. (૧) આ જગતના પરમેશ્વરે એરોજ ખેલ કીધેલો છે કે જેમ વરસાદના દીવસમાં વાદળાંની ઘટા ઘડીકમાં થાય છે ને ઘડીકમાં વેરાઇ જાયછે તેવો (મતલબ કે ઘડીકમાં સુખ અને ઘડીકમાં દુઃખ આવીને ઉભું રેહેછે.) જે તરત બને તે તરત જતું રેહેછે (હમણાં છે ને નથી. માટે ઘણું દુઃખ આવી પડે તોપણ હીમ્મત રાખવી. (૨) એક વખતે લગનની વધામણી આવેછે, અને એક વખતે માહા મોગ આવી મળેછે; હમેશાં કાંઇ વખત સારો તેમજ માઠો ચાલતો નથી, માટે ઘણું દુઃખ આવી પડે. (૩) કદાપી એક વખત સઘળી આબરૂ જવી હોય અગર તો ભાલાથી આપણા શરી-

રનો નાશ થતો હોય; તો તે વખતે પરમેશ્વરની એવીજ ઇચ્છા છે એમ સમજી લેવું (પરમેશ્વરે ધારચું હોય તે થાય) માટે ઘણું દુઃખ આવી પડે (૪) જુઓકે સીતાજી રામચંદ્રજી રાજાની રાણી હતાં તેને રાવણ રડતી પોતાને ખમે બેસાડીને પકડી લઇ ગયો; તોપણ તેણે (રામચંદ્રજીએ) ધીરજ રાખીને તેનો વખત પણ કાહાડયો. માટે ઘણું દુઃખ આવી. (૫) વળી પતીવ્રતા દ્રૌપદીને સભા વચ્ચે બોલાવીને, તેના ધણીના દેખતાં પાપી (દુર્યોધને) તેના શરીર પરનાં લુગડાં ખેંચાવ્યાં, તોપણ તેણે પોતાનો વાહાલો જીવ કાહાડયો નહી. માટે ઘણું દુઃખ આવી. (૬) જુઓ કે હરીશ્ચંદ્ર રાજા કેવું મોટું દુઃખ પામ્યો, કે તે દુઃખની વખતે મજુરી કરીને જીવ્યો; તે મોટા હાથીને હોદે બેસનારો હતો તોપણ–માટે ઘણું દુઃખ આવી પડે૦ (૭) કદાચ કોઈ આપણો જીવ લેવાને તૈયાર થાય, અને તે વેળા જો આપણે આપણો પ્રાણ કાહાડીએ તો આપણને પાપ લાગે; માટે જ્યાં સુધી બને ત્યાં સુધી તો આપણે આપણો પ્રાણ બચાવવો, અને ઘણું દુઃખ આવી. (૮) કદાપી આપણો દોસ્તદાર પણ ઘણું દુઃખ આવી પડે તો તે જોઇને ગાભરા થઇ આપણે રડવું નહી; આપણાથી બને તેટલા ઉપાયો કરીને તેને તેના દુઃખમાંથી છોડવવા, અને ઘણું દુઃખ આવી૦ (૯) કદાચ કોઈ એક માણસ કુવામાં પડયો હોય, અને તે વખત તેનો ભાઇબંધ બેઠોબેઠો માથું કુટીને રડયા કરે તો તેથી તે બીચારો શું બચવાનો? માટે ઘણું દુઃખ આવી. (૧૦) કદાપી જ્યાં કાંઇ પણ આપણી હીકમત ચાલે એવું ન હોય, તોપણ મનમાં ખુબ વીચાર કરવો પણ ડરવું નહી; અને એવે વખતે જે પ્રભુનું સ્મરણ કરે અને ધીરજ રાખે તેજ સારો, માટે ઘણું દુઃખઆવી. (૧૧). તેમો હમારા સઘળા મીત્રો હેતથી સાંભળી, તમારી દલગીરી થી પ્રભુ મટાડશે; હે દયાવંત ઇશ્વર તમે સર્વે જગોપર આરામ આપો, એવી આશીષ દલપતરામ દે છે. (૧૨)

પાઠ ૬૧ મો

દોષ-(સં) ગુન્હો; ચુક.
આપશબ્દો (સં) ખરાબ શબ્દો, નઠારા બોલ.
કુવચન (સં) નઠારૂં વેણ નઠારો બોલ.
આચરતા (સં) બોલતા
પરીણામ (સં) ફળ.
ઘાત (સં) જખમ, મોત.

સત્યાનાશ (સં) નખોદ.
શાપ (સં) બદ દુવા.
કુભારજા=નઠારી સ્ત્રી.
વીપરીત (સં) ઉલટું
રીઢા=વપરાઇને મજબુત થયલા, પાકા.
કુકર્મ (સં) નઠારા કામ.
ફટાણા=ભુંડાં ગીતો.

પાઠ ૬૨ મો

ગાભણા=રૂના ડુચા
ગાલીઓ=ખીન, બે પાહાડ વચેની જગા.
ચંપાઇ=દબાઇ.
પાદરી=અંગ્રેજનો ગોર
ચકરી=ભમરી.
બેશુદ્ધ=ભાન વગરનો
આશીશુદ્ધ=સહી સલામત, આબો.

પાઠ ૬૩ મો

ફેહલું=તબેલો.
કદમ (આ) ડગલાં.
અશક્ત (સં) કમજોર
ફોજદાર (આ) કોટવાલ પોલીસનો ઉપરી.
ફગગા=વગ વગરના.

પાઠ ૬૪ મો

કડકડાટ=અવાજ.
ગંજી (ફા) ઢગલો; ગંજ
ચેરટ ૧૨ (આ) એક જાતનું સરદાર ફળ.
બાકોરૂ=મ્હોટું કાણું
કલ્પાંત (સં) અતીશય કકળાટ, રૂદન.

પાઠ ૬૫ મો

કર (સં) વેરો.
વળાવા=પરદેશ જતાં ભોમીઓ માણસ સાથે રાખવો પડેછે તે.
વાણેતર=રોજગારી.
ચોકીદારો=પોહોરેગીરો
ન્યાયાધીશો (સં) ઇનસાફ કરનારા.
તુરંગ=કેદખાનું.
સારાંશ (સં) મતલબ.
લાજમ (આ) ઘટારત.

પાઠ ૬૬ મો

નેસ્તી=તેલ, ઘીવલ, અનાજ, કરીઆણું વગેરે વેચનાર.
ઇનસાફદારો (આ) ચુકાદો કરનાર.
સૌભાગો=સઘાનો સામટો, સઘળાનો એકઠો.
ભુટકો=નીકાળ.
ખબરદારી (આ.ફા.) હોંશીઆરી, સાવચેતી, સાવધાની.
જુઠાણુ=જુઠાણું.

પાઠ ૬૭ મો

કેર=કોપ, જુલમ.
અનોપમ (સં) કોઇની જોડે સરખાવાય નહી તે, ચડતું.
કુકર્મી (સં) નઠારાં કામના કરનાર.
મારણ=મારનારા.
પટકુળ (સં) લુગડાં.
સંહાર (સં) નાશ.
પીંઢારા=લુટારા.
કુપાત્ર (સં) નઠારા.
નેજો=વાવટો.
તનુજ (સં) છોકરાં.
ગુજરાન (ફા) મરયા રેહેવું ચકચુર થવું
ધવળ=ધોળ, ધોળું.
ફારીગોરા=દગાખોર.
ચીંગા=મજબુત.
જત=એક જાતના મુસલમાન લોક.
કોતર=વાવણી કરવા સારૂ કુવાનાં પાણીથી જે જમીન તૈયાર કરવામાં આવે છે તે.
હીમાચળ (સં) જયાં હીમ ઘણો પડે તે, હીમાલય,(હીમ-અચળ)
પ્રવેશ (સં) પેંસવું.
આદીક (સં) એ સીવાય બીજા.

(કવિતાની સમજુતી.) (૧૨).

(જયારથી અંગ્રેજી રાજ્ય થયું ત્યારથી)

આંખોમાંથી અદેખાઈ ગઈ, વેર ભાવ મટી ગયો, અને કાળાં કર્મ કરનારા પણ ગયા, તેમજ પરન્યાતના અને જાતનાઓ વચ્ચે સંપ વધીને સંસાર ચાલે છે, જુઓ કે ગરીબડી બકરીના પણ કોઈ કાન પકડી શકતું નથી એ ઇશ્વરનો પાડ માનીને હે હિંદુસ્તાન તું ખુશી થા હિંદુસ્તાનના લોકો ખુશી થાઓ. (૧) જે કે આજે ઘણુંજ સરસ (કોઈ બીજું નહી હોય એવું રાજ થયું છે) તેથી તારી આબરૂ વધી છે, માહા નઠારા કામના કરનાર ચોર ગયા ને દગો નરમ પડી ગયો તે જો; મહમુદ સરખા ખુનીઓ મારી નાખનાર નથી, તૈમુરલંગના જેવા તોફાની નથી, માટે એ ઇશ્વરનો પાડ માનીને હે હિંદુસ્તાન ખુશી થા. (૨). જુલમી રાજાઓનાં મુળ નીકળી ગયાં, નાદીરશાહના જેવા મરી ગયા. ભીલ (મ્હોટા લુટારાઓ) નો મ્હોટો ભય તે કયાં છે? કજીઆ અને કંકાસ તે પણ કયાં છે? પ્રજા સર્વે તરેહવાર સુખ ભોગવે છે, અને સુંદર લુગડાં પેહેરે છે અને પાન ચાવે છે એ ઇશ્વરનો પાડ માનીને હે હિંદુસ્તાન તું. ૩ આ રાજમાં હોલકરથી કાંઇ પણ અગાળી થતી નથી, અને મરાઠાનો તો કાંઇ ભારજ નથી, સીંચીઆનો કદી નાશ થતો નથી, અને પીંઢારા લુચ્ચા જતા રહ્યા છે; હે હિંદુસ્તાન અંગ્રેજના વાવટા તળે તારાં જે છોકરાં તે નાભિપણે મોજ કરે છે, એ ઇશ્વરનો પાડ માનીને હે હિંદુસ્તાન તું. (૪) અંગ્રેજ જેવા બળવાનના આશ્રાતળે રહીને પ્રજાના ગુણનાં બોલ અને ગીતો ગાય છે, જેના ધારા સૌથી સારા છે, જેથી નબળા માણસને પણ જરાએ મનમાં ભય રેહેતો નથી; એ કોળી (લુટફાટીઆ) વગેરેના ભયને મટાડીને પોતાનું સંસ્થાન સભાલે છે, એ ઇશ્વરનો પાડ માનીને હે હીંદુસ્તાન તું. (૫). ફાંસી દઈને મારી નાંખનારા ઢોંગ કરી જંગલમાં ફરતા, ને માર્ગ બંધ પાડતા તેમ હવે થતું નથી; જબરા કાઠીઓ (કાઠીઆવાડના રેહેનારા) અને જાત જાતના લોકોનાં ટોળાં લોકોને ઘેરીને લુટતાં તેમ હવે થતું નથી; વળી ખેતરોમાં કે વાડીઓમાં જઈને લશ્કર અનાજ લુટી શકતાં

નથી, એ ઇશ્વરનો પાડ માનીને હે હીંદુસ્તાન તું૦ (૬). લંકાથી હીમાચલ સુધી, અને કલકત્તાથી કચ્છ દેશ સુધી (એટલે હીંદુસ્તાનની દક્ષીણથી ઉત્તર સુધી અને પુર્વથી પશ્ચીમ સુધી) વળી પંજાબ, સીંધ, સોરઠ, દક્ષીણ અને માળવા વગેરે દેશોમાંથી ભયના અને દુઃખના દાહાડા ગયા અને સુખના દીવસ આપણને આપ્યા, એ ઇશ્વરનો પાડ માનીને હે હીંદુસ્તાન તું૦ ૭ તે માટે હે હીંદુસ્તાન; તું શરીર અને મનથી એનો ઉપકાર માન, અને હમેશાં ખુશી રહીને પરમેશ્વરને ત્યાં જવાનો વખત જાણવીને કલ્યાણ થાય એવો ઉપાય કરજે, દલપતરામ કહે છે કે હું આસીષ દઉંછું કે હે હીંદુસ્તન તારો પ્રતાપ અને માન એ બંનો વધો, માટે ઈશ્વરનો પાડ માનાને હે હીંદુસ્તાન તું૦ મનમાં ખુશી થા૦ (૮).

પાઠ ૬૮ મો.

ફળદરૂપ(સં)ફળવંત; રસાળ.
ફુલાદીક(સં) ફુલવગેરે.
ગગમગાટ= ખુશબોથી મેહેકી રેહેવું.
ઝગા=સળીઆના જેવા ઘેરવાળો ઝલતો પોશાક.
દેખાવડા=રૂપાળા શોભાયમાન; ખુબસુરત
સુઘડ=ચોખ્ખા.
સુખદાયક (સં) સુખઉપજે એવા.

પાઠ ૬૯ મો.

આંચળ=થાન; થાઇ.
જંતુ (સં)જીવડાં.
મધ્યબીંદુ (સં)વચમાંનું સ્થાન,
કુમી=એક જાતના પ્રાણીઓ, કીડા.
બહુપગી=ઘણા પગની

પાઠ ૭૦ મો.

રૂઢીઓ(સં)રીત; ભાત.
વીદ્યા (સં)વીદ્યા વગેરે (વીદ્યા—આદી).
નીષ્પક્ષપાતે (સં વગર તરફદારીએ.
વખોડે=વગોડે; ખામી કાહાડે.
દ્રષ્ટાંત (સં) દાખલો.
ગર્ભ (સં)દાહાડા; હમેલ, મહીના.
પુખ્ત (સં)પાકી, લાયક
સંપત્તી (સં)દોલત
સ્ત્રીભરથાર=વર વહુ.
છુટ=રજા બંધી નહી તે
હોજતપડદા= મુસલમાનની શરમને સારૂ પડદો રાખવા તે.
અર્વાચીન (સં) નવું

પાઠ ૭૧ મો.

બાલ્યાવસ્થા (સં બચપણ; બચગી.
સ્વાર્થ (સં) મતલબ
ખટપટ=જંજાળ; કડાકુટ,
હીણકમ.ઉ=રળતો નહી તે;પેદાગર નહી.
પરતંત્ર (સં)પારકાનેતાબે; પરસ્વાધીન.
કજોડું=બરાબર જોડનહી તે એકમોટું ને એક નાનું.
શાન=સમજણ; ડાહાપણ
કુકર્મ (સં) નઠારાં કામ
પુનર્વીવાહ (સં) રાંડેલી સ્ત્રી સાથે ફરીથી લગ્ન કરવું તે.

ઉછાડે છોગે=ખુલ્લી રીતે.
ચીટકારે=ચીકકારે.

પાઠ ૭૨ મો.

બ્રહ્મહત્યા (સં) બ્રાહ્મણની ઘાત.
શોક (સં) દલગીરી.
આડોઆંક=બેહદ.
સુખાકારી (સં) સુખ ચેન, મોજ મજા
વર્ણ (સં) જાત ન્યાત
વાંઝણી (સં) જે સ્ત્રીને છોકરાં છૈયાં થાય નહીં તે,
અપંગ (સં) શરીરના ભાગમાં જેને કંઇ પણ ખાંપણ હોયતે, જેમ આંખેઆંધળો પગે લુલો વગેરે.
વહાલ=હેત. પ્યાર.
કુભાવ (સં) કમજાત, નઠારી. (કુભાવ).
વર્ણવી (સં) બતાવીલખી, વીસ્તારી.

પાઠ ૭૩ મો.

ભુજ=હાથની કોણીનો ઉપલો ભાગ.
રગો (ફા) નસો.
ચલનવલન=હાલવું ચાલવું.
સ્નાયું (સં) વાંસના ગાંઠાને બાંધનારા સફેત પટા, નસ.
કસરત (આ) મેહેનતથી શરીરને વાળવું તે.

પાઠ ૭૪ મો.

ગુમાસ્તો (ફા) વાણોતર, નોકર.
કારીગર (ફા) કસબી.
જતરડો=તાર ખેંચવાનું લોઢાનું ઝીણાં કાણાં વાળું હથીઆર.

પાઠ ૭૫ મો.

ચમત્કારી (સં) અજબ. જેવી નવાઇ જેવી.
ટાંકણી=ટાંચણી.
આમળો=વળ.
તાવડો=કડાઈ.
ગજવેલ=ખરું લોઢું.

પાઠ ૭૬ મો.

ગેરફાયદો (આ) ફાયદો નહીં તે, નુકશાન.
ટોટો=ખોટો, નુકશાન.
પરઠી=વેચી, શરત કરી.

પાઠ ૭૭ મો.

સૃષ્ટીમાં (સં) દુનીઆમાં.
પદાર્થ (સં) વસ્તુ.
સજીવ (સં) જીવવાળા.
નીર્જીવ (સં) જીવવગરના
જીવનવ્યાપર (સં) પોશણ.
સાધન (સં) હથીયાર.
વીભાગ (સં) કડકા.
સાધ્ય સંપન્ન (સં) સાધન વાળા.
કર્મસાધન સંપન્ન (સં) કર્મના આશ્રયવાળું.
કર્મેંદ્રીયો (સં) હાથ, પગ, જીભ, નેત્ર,
જ્ઞાનેંદ્રીયો (સં) મનને જ્ઞાનદેવાવાળીઇંદ્રીયો જેવીકે, કાન, ત્વચા, નેત્ર જીભ્યા અને ઘ્રાણ [નાક].
હાડપીંજર (સં) હાડકાનું પાંજરું.
અન્નાશય [સં] પેટને વીષે અન્ન રેહેવાનું સ્થાન છે તે.
બાતલ (આ) બાદ ની ગણવું.
બહુધા (સં) ઘણું કરીને
ખનીજ (સં) ખાણના.
પાષાણ (સં) પત્થર.
જીવન વ્યાપાર (સં) જીવનની ભવાની ક્રીયા
ભીન્નભીન્ન [સં] જુદે જુદાં.
પ્રતીબંધ (સં) અટકાવ.
બાહ્યનીમીત્ત (સં) ઉપરના કારણો.
દ્વારે (સં) માર્ગફતે, આધારે.
શ્વાસમાર્ગ (સં) શ્વાસ લેવાનો માર્ગ.
મૃદુ (સં) કોમળ, સુંવાળું.

આવશ્યક (સં) જરૂરનો
પટ્ટ (સં) મજબુત.

પાઠ ૭૮ મો.

વેષ્ટન [સં] વીટેલું પડ અથવા છાલ.
વાદળી (ગુ) મધપુડાજેવો પદાર્થ કે જે પાણીને ચુસી લેછે.
કાર્બોનીક આસીડ (ઇં) વનસ્પત્તીને જીવનદાયક પદાર્થ છે.
આકસીજન (ઇં) વનસ્પત્તી પાછી કહાડી નાંખેછેતે મળયુકતહવા
ઘટકાવયવ (સં)મજબુતી આપનારો ભાગ.
શોષવું (સં) ખીંચવું.
અંકુર (સં) ફણગા.
દુર્વા (સં) ધરો નામની વનસ્પત્તી.
વાસ્તવીક (સં) ખરૂં.
સાબુત (અ) કાયમ.

પાઠ ૭૯ મો.

કોબીજ (ઇં) એક જાતની નવીન પ્રકારની ભાજી છેકે જેને પાનડાંપર પાનડાં ચડીને દડો થાય છે.
ગુલછડી (ફા) એક જાતની ફુલવાળી વનસ્પતી છેકે જેને એરંડાના જીંડવા જેવું જીંડવું થયાછતાંતે જીંડવામાંથી માળાના મણકા જેવાં બી જ નીકળે છે એનું શુદ્ધ આરબીમાં ગુલ સુબેહ નામ છે, અને ગુલછબી છડી અપભ્રંશ નામ છે,
સમશીતોષ્ણ (સં) ટાઢ અને તાપ સમાનહોય તેવો પૃથ્વીનો ભાગ અથવા કટીબંધ
નીરાળાં (અપભ્રં) જુદા, પૃથક.
કાષ્ટમય (સં) લાકડાવાળો.
ત્વક્મય(સં) ત્વચા છાલવાળો.
શંકવાકાર (સં) શંકુના આકારયુકત.
થર (ગુ) પડ.
દૃષ્ટીએ (સં) નજરે.

પાઠ ૮૦ મો.

અદૃશ્ય(સં)ન દેખાયતેવો, છુપો.
આવશ્યક (સં) જરૂરનો, ખપનો.
હીતકારક (સં)સુખદાયક હીતકર્તા.

પાઠ ૮૧ મો.

રસવાહીની (સં) જેમાંથી રસ વહે તેવી નસ.
સામાન્ય(સં)સાધારણ.
તૃણજાતીનાં(સં)ઘાસની જાતનાં.
મદ્યાર્ક(સં) મદ્ય=અર્ક=દારૂનો અર્ક જેને ઇંગ્રેજીમાં ઇસ્પ્રીટ વાઇન કહે છે.
ચીક(સં(ગુંદર નહી પણ ચીકણોકાળો રસ વહેછે તે.
તુરાં[ગુ]કડછારવાદવાળા
ઉત્કૃષ્ટ(સં)ઉત્તમપંકતીનો.
અર્ક(સં) આશવ, સત્વ, આ ચોલાધિલોતે જાય સર્વ.
કીંવા(સં) અથવા.

પાઠ ૮૨ મો.

વજર(સં) ફુલની નીચે લીલાજમાની આહોય છે તે, ફુલનુ આચ્છાદન.
ઉપદ્રવ(સં)પીડા, નડાવ.
અંતર્ગોળ (સં) માંહેલી બાજુએથી ગોળ હોય તે.
કૃત્રીમ (સં) બનાવટની.
પ્રસરવું(સં) ફેલાવું, વીસ્તાર પામવો.
પૈકી(અપ) પેટાનું.

પાઠ ૮૩ મો.

મુલાંકુર (સં)મુળનો ફ-

ણગો.
ચાતુર્ય(સં)ચતુરાઈ.
કવચ(સં)છાલ. ફોતરૂં, પડ, પડદો.
ઉદયેશ(સં)ઉદયોગ.
સખ્ત(ફા)કઠણ, કઠોર.
સાગર(સં)દરીઓ,સમુદ્ર
સોજા(ગુ) છોળયો.

પાઠ ૮૪ મો.

એકાએક=એકદમ,ઓચીંતો.
નીર્વંશ (સં) સત્યાનાશ, નખોદ, ઊચ્છેદ.

પાઠ ૮૫ મો.

એકો=સંપ.
પક્ષ (સં) તડ, ભાગ.
આગેવાન=ઉપરી,ટોળીનું નાળીએર.

પાઠ ૮૬ મો.

બનાવો=દગો, હલ્લો,
શરણ (સં) આશરે.
દરમીઆન (ફા) વખત, આશરો.

પાઠ ૮૭ મો.

અમલ(અ)સતા, હાકમી, અધીકાર.
મના(આ)બંધી.
જારેતી (ફા) પધારે-

પાઠ ૮૮ મો

ઉશ્કેરીને=ચડાવીને.
ગડબડાટ=ગડબડ, તોફાન.

પાઠ ૮૯ મો.

છેવટ=પરીણામ, છેડો.
મંડાણ=શરૂઆત, પગરણ.
પૂંઠ=કેડો, પીછો.

પાઠ ૯૦ મો.

વેર (સં) ખાર, અદાવત
જુલમ (આ) ગજબ.
ગુલામ (આ) વેચાણ, લીધેલા ચાકર, દાસ.
સમાપ્તી (સં) આખર, છેડો, પુરૂં થવું.

પાઠ ૯૧ મો.

કુસંગતી (સં) નઠારી સંગત, નઠારી દોસ્તી.
ભળે=મળે, ભળી જાય.
શામ (સં) કાળો.
કુસંગી (સં નઠારો સંગી ખરાબ સોબતી.
પ્રસંગ (સં) વખત, મેળાપ
યારી (ફા) દોસ્તી સોબત, ટોળી.
કઢંગી=ઢંગ વગરના.
ગંગ નીર (સં ગંગાનું પાણી, ગંગાજળ.
કલાલ (આ) દારૂ, તાડી વગેરે વેચનારો.
છાણાય=ચગચાય.
મદ્યપાન(સં) દારૂપીતોતે
શરેષ્ટ (સં) મ્હોટું.
નેષ્ટ (સં) નઠારૂં
ધોરી=બળદ.
વીહંગ (સં) પક્ષી.
પુલીંગ=નરજાતી.
પાલટી=બદલાઈ.
વીકાર (સં) રોગ.
કુવેણ=નઠારૂં વેણ; નઠારો બોલ.
સહસ્ત્રધા (સં) હજાર પ્રકારે; ઘણી રીતે.
સુંવાણ=સારૂં વાણ.
કણું=કણ,દાણો.
અણુ=રજકણ.
રસી (ફા) દોરડું.
સતસંગ (સં) સારો સંગ, સારી સોબત.

(કવિતાની સમજુતી) (૧૩).

ભાતમાં લગાર લસણનો વઘાર દીધો હોય, તેમજ હીંગનો દીધો હોય, તો તેની વાસ ગમે તે ઉપાયે પણ મટશે નહી, જો ધોળાં લુગડાંને કાળા રંગમાં બોળીએ તો તે તેવાંજ એટલે કાળાં થશે, તેજ મુજબ નઠારાની

સોબત કરવાથી તેના દુરગુણ સોબત કરનારને આવે છે. (૧) અફીણીઆ-ની સોબત કરવાથી લોકો અફીણીઆમાં ખપે છે, અને જુગટું રમનારાની સોબત કરવાથી જુગારી કેહેવાય છે, તેમજ કઢંગા માણસની સોબત ક-રવાથી ઢંગ વગરનાજ ગણાય છે, એ રીતે નઠારાની સોબત કરવાથી તેના દુરગણ૦ (૨) જ્યાં એક હજાર શેર જુવાર હોય તેમાં એક શેર ડાંગર ભળે તો તેથી કાંઇ ડાંગરની કીમ્મત ડાંગરના ભાવ જેટલી મળવાની નથી, તે જુવારની સોબતમાં જુવારના ભાવમાંજ જશે (મતલબ કે ઘણા નઠારામાં એક સારો ગયો તો તે નઠારામાંજ ખપે). પણ ખાળનું ગદું પાણી ગં-ગામાં મળવાથી તે ગંગાના પાણી જેવું ગણાય છે (મતલબ કે ઘણા સા-રામાં એક નઠારો ગયો તો તે સુધરે છે). એ રીતે નઠારાની સોબત ક-રવાથી તેના દુરગુણ૦ (૩) જો કોઈ માણસ કંઇ ચોખ્ખું દુધ દારૂના પીઠામાં જઇને પીએ તો તે વાતની ચરચા થઈ તેણે દારૂ પીધો એમ કહેવાશે; જુગારી પાસે ઘણું મુલદાર નંગ હશે તો તે છેક હલકી કીમ્મતમાં જતું રેહેશે, વમજ નઠારાની સોબત કરવાથી૦ (૪) કદાપી કાળા બળદની પાસે ધોળો બળદ બાંધીએ તો તેના જેવો કાળો રંગ તો તેનો નહી થાય પણ તેના ગુણ ધોળામાં આવશે; વળી પક્ષીની પાસે રાખવાથી ઉડવાનો તો તે નથીજ પણ ઠેકડા ભરતાં તો શીખશેજ, એ રીતે નઠારાની સોબત કરવા-થી૦ (૫). ભાત નરજાતી છે, તેને નારી જાતી દાળનો સંગ થયો, તો તેની ખીચડી થઇને તે નારી જાતીમાંજ ખપશે, વળી આંધળાની ટોળીમાં એક દેખતો હશે તો તે પણ આંધળામાંજ ખપશે, એ રીતે નઠારાની સોબત કરવાથી૦ (૬) બાર શેર દુધમાં એક લગાર ઝેર નાંખવામાં આવે તો તે પીવાથી તુરત પીનારાના પ્રાણ જશે; તેમજ સારા માણસમાં કોઈ નઠારો માણસ જઈ તેઓના રંગનો ભંગ કરે તો તેઓ દલગીર થશે. એ રીતે નઠારાની સોબત કરવાથી૦ (૭). જો હજાર પ્રકારના સારા વાકયમાં એક પણ નઠારૂ વાકય આવે તો તે શોભનાર નથી, ઝીણી રજ અથવા રજ સરખી ચીજ આંખમાં સમાનાર નથી, અને આખી દોરીમાં એક ગાંઠ હશે તો તે ગમશે નહી; એ રીતે નઠારાની સોબત કરવાથી તેના દુ-

રગુણ સોબત કરનારને આવે છે. (૮). માટે નઠારાની સંગત મુકીદો અને સારા માણસની સંગત કરો; આ વાત દલપતરામ કવી કેહેછે કે મનમાં ઉમંગ લાવીને માનો.(૯)

પાઠ ૯૨ મો

આંચળ=સ્થાન; થાઈ.
વાગોળનારાં=ખાધું હોય તે પાછુ મોંમાં લાવી ચાવનારાં.
બડવા=ચાપડા.
છછુંદર=એક જાતનું જીવડા ખાનાર પશુ.

પાઠ ૯૩ મો

કાંગારૂ (અં) એક જાતનું હસતું પક્ષી.
ધારાળા=ધારવાળા.
રાખસીઓ=દાઢતરફના કચડી ખાનાર એવડા દાંત.
બીવર (અં) એક જાતનું સસલું.
સ્લોથ (અં) એક જાતનું ઝાડનાં પાંતાં ખાઈ જનારૂ જનાવર.

પાઠ ૯૪ મો

ઝીબ્રા (અં) ઘોડાના આકાર જેવું એક જાતનું જાડી ચામડીવાળુ પશુ.
અનુકુળ (સં) માફક
જઠર (સં) ખાધેલું અન્ન પેટમાં પાચન થવાની જગા.
પાટું=પગનું તળીઉં લાત
કસ્તુરીમગ (સં) જે હરણની નાભીમાંથી કસ્તુરી નીકળેછે તે.
જીરાફ (અં) એક જાતનું ઉંચું સીધી ડોકનું જાનવર.

પાઠ ૯૫ મો

સુડતાળો=સંવત ૧૮૪૭ ના વરશનો.
અગણોતરો= સંવત ૧૮૬૯ ના વરશનો.
પરમકૃપાળુ (સ) મોટા દયાવંત ઘણો દયાળુ
દુકાળ (સં) મોંઘવારી.
સંભવ (સં) મનને લાગવું તે.
સાધનો (સં) ઉપાયો
અધીરા સં) ધીરજ વગરના આકળા
કણીઓ=અનાજ વેચનારો દાણાવાળો.
અઘટીત (સં) ઘટારત નહી તે, નાલાયક.
શાહુકાર=પૈસાવાળો. આબરૂદાર ગ્રહસ્થ.
બજાર (ફા) ભાવ, તેની પડાપડી આગળ ધસવું, મમતા મમતી.

પાઠ ૯૬ મો

મોંઘવારી= મોંઘોભાવ. હર કોઇ ચીજ ગોંઘી મળે એવો વખત.
અછત(સં)છતનહીતે
તંગાશ (ફા) તાણ, ખોટ, તંગી.
વેહેલા=આપદા દુઃખ

પાઠ ૯૭ મો

બીડ=ઢોરને ચરવાની જગ્યા.
કરવતીઆ= કરવતના દાતા.
હરિપતલો (અં) દવાખાનું, દરદીઆને ઓસડ મળવાનું ઠેકાણું
રમણ્ય (સં) ખુશલાગે એવું ગમત પડે એવું.
નાનાપ્રકારનાં (સં) તરેહ તરેહવાર.
પડતર=ખાલી, આવગુણી, નકામી.

મગમગાટ=મેહેકી રેહેવું
લેવડ દેવડ=લેણદેણ.

પાઠ ૯૮ મો

ચોચરવટી=ચોરી.
મંડપો (સં) માડવા
ખંડેર=ખંડીએર, પડ તર જમીન.
લીંબવાઈ=વાંબુ.
કુંજ=ઘણાંજ ઝાડો એ કઠાં હોય એવી જગ્યા.
સ્વાદીષ્ટ (સં) સ્વાદદાર.
ઝાટમાર્ગી=લડાઇ.
પાળા=પેગે ચાલનાર માણસો.
જીવાળ (સં) કમદાર.
ભારખ દાર્ગી=ભારબોજો લઇ જનાર.
પોઠ=ટોળું, કાફલો.

પાઠ ૯૯ મો.

બરાણપોંપણ (સં) ગુજરાના, ગુજરો.
નીંદા (સં) બદબોઇ.
પ્રસ્નોત્તર (સં) પ્રસ્નો. ઉતર. સવાલજવાબ
નીરપગાધી (સં) તકસીર વગરનો.
તંદુરસ્ત (ફ) શરીરે કુશળ. (તન દુરસ્ત)
આફત (ફા) દુઃખ

પાઠ ૧૦૦ મો.

પાચનક્રીયા (સં) જે રી તથી ખાધેલું અન્ન બદલાઇને લોહી થાય છે તે.
પીત્ત=શરીરમાં એક જાતનો પદાર્થ થાયછેતે
મળ=મેલ નર્ક.*
પ્રવેશ (સં) પેશવું દાખલ થવું તે.
હૃદય (શં) અંતઃકરણ
ફુપફુશ=ફેફસું, પેટમાં દમ લેવાની કોથળી હોય છે તે.
જરતાં=પચતાં.
નીયમીત (શં) ઠરાવેલો
અપચો=અજીરણ, ખોરાક પચે નહી તે
અજીરણ(શં)બાર,બાદી

પાઠ ૧૦૧ મો

ખરીદી (ફા) વોહોરત. વેચાણ લેવું તે.
અગ્નીરૂપી (શં) દેવતા રૂપના.
ખખડાટ=અવાજ.
નહેરો=નીકો, ખોદેલી ખાડાઓ
ઉપાડયો=ઉંચકયો.

પાઠ ૧૦૨ જો.

શાહશ (શં) વગર વી ચારયું એકદમ જોરશાથી ઉતાવળુ
અરણવ (શં) શમુદ્ર
ભુપત (શં) રાજા.
મનોહર=મનને હરે એવી, ખુશકારક
રેખા (શં) લાઠી રક્ષા
તન(શં)છોકરો શરીર
અળવ =અટકચાળો
રાજપુત્ર (શં) રાજાનો છોકરો રાજ કુંવર.
દ્રષ્ટે (શ) નજરે
ગલોલ (ફા) ગોફણમાં કાંકરો મુકી ઉડાડવું તે, કામઠામાં ચાહરૂ સીવીને તેમાં કાંકરો મુકી મારેછે તે
શણીઅરે= શાહેલી, બેનપણી.
નગરશેઠ=શેહેરનો શેઠીઓ.
મદોન્મત્ત (સં) અહંકારે ભરેલી.
જોબન (શં) જુવાની
મદ (શં) અહંકાર
કુંવરી=છોકરી
ચંપકવરણું (શં) ચંપાના ફુલના રંગજેવું
ચીર (શં) લુગડું વસ્ત્ર
વકારી=ફિશકેરી
ભામીની(શં)સ્ત્રીબાયડી
કામની (શં) બાયડી
રાજકુમાર=રાજાનો છોકરો રાજપુત્ર

કોલ (આ) વચન	વીયોગ (સં)જુદા પ	જ જેનો પરનારી
વીદેશી (શં) પરદેશી	ડવું તે.	આયુષ્ય(સં)આવરદા
બાંધવ (શં) ભાઈ	સોંડયા=ચાલ્યા,ગયા	નેટ=નકી.
દેશવટો=દેશનીકાલ.	અપરમપાર[સં]ઘણાં	

(કવિતાની સમજુતી). (૧૪).

ઘોઘા પાટણ નામનું એક ગામ છે, જેના પાસે નીતર્યો પાણીનો સમુદ્ર આવેલો છે; ત્યાં એક ભુપતસંગ નામનો રૂપાળો રાજા રાજ કરતો હતો. તેની બુદ્ધી ઘણી સારી ને પવીત્ર હતીને તે ઘણો ભાગ્યશાળી હતો; તેને એક પુત્ર હતો તે ઘણોજ લાડવાયો હતો, અને તે રાજા તેને પોતાનું ધન સમજતો હતો. તે છોકરાને રાજા પોતાના જીવ કરતાં પણ વાહાલો ગણતો, કેમકે તે ઘણોજ લાડવાયો હતો; પણ તે ઓલાઓ અને અટકચાળો હતો તોપણ તેનામાં કરોડો ગુણ હતા. એક દીવસે તે સરોવરને કાંઠે ગયો, ત્યાં બાયડીઓ પાણી ભરતી હતી; તે તે સરોવરને કાંઠે જઈને પાણી ભરવાના ઠેકાણા આગળ જયાં આગળથી કે તે બાયડીઓને જવા આવવાનો રસ્તો હતો ત્યાં ઉભો રહયો. એવામાં કેટલાએક બાયડીઓ બેડું ભરીને સરોવરની પાળ પર ચઢી તેવી તે પેલા કુંવરની નજરે પડી; એ વખતે તેના હાથમાં કાંકરો ફેંકવાની ગલોલ હતી તે વતે કાંકરો પેલી બાયડીઓના ટોળામાં માર્યો. તે કાંકરો નગર શેઠની છોકરી પોતાની જુવાનીના તોરવાળી જે ઘણી રૂપાળી અને અંહકારી તેમજ જુવાનીના જોરવાળી હતી તેના બેડામાં છુટયો તેથિ તુરત વાગ્યો, અને તેથી તેનો ઘડો કાણો થયો; તેથી પાણીની ધાર ચાલી અને તેનું ચંપાના રંગનું લુગડું હતું તે તે ભીંજાઈ ગયું. તે વખતે સઘળી બેનપણીઓએ તેને ચડાવીને ઉસ્કેરી અને વખાણી કે તારો બાપ ઘણો બળવાન છે; તે છતાં તમારા જેવા જ્યારે આવું ખમીને ઘેર જશે ત્યારે બીજા ગરીબોની શી વલે થશે ? તે છોકરી નાહાન હતી તેથી તેણે પેલીઓના ઉસ્કેરવાથી પેલા રાજાના છોકરાને ઘણીક ગાળો દીધી ને કઠણ શબ્દથી બોલી કે માએ જણી જણીને રખડતા મુકયા. એવું કાને સાંભળી પીપળાના પાંદડાની માફક તે કુંવર નરમ પડી ગયો; એ જોઈને તેના શોખતીએ કહ્યું કે તું મારૂં કહ્યું મા-

નતો નથી તેથી તારી અહીઆં આબરૂ ગઇ. તમે બાયડીઓને માટે જ્યારે ગાળો ખાઓછો ત્યારે આગળ રાજ શી રીતે કરશો? એ સાંભળી કુંવર બહુ ગુસ્સે થયો અને તે છોડીનું બેડું ફોડયું અને તેના કોટમાંનો હાર પણ તોડી નાંખ્યો. આ વાત નગર શેઠે જાણી તેથી તેની આંખમાં પણ બહુ ક્રોધ ભરાયો; પછી તેણે રાજાને કહ્યું કે હું તારૂં ગામ છોડીને જાઊં છું, કારણ કે આબરૂવાળાને રેહેવા લાયકનું એ ઠેકાણું નથી. ત્હારો કુંવર લાડકવાયો છે તેથી મ્હારો અહીં રેહેવાનો ધર્મ નથી; એ સાંભળી રાજાએ કહ્યું કે તમે ગામ છોડી જશો નહી, મ્હારા છોકરાને હું દેશ વટો દેશ ? મારૂં છું, એવું જ્યારે રાજાએ વચન આપ્યુ ત્યારે તેણે ત્યાં વાસ કર્યો; આ વાત જાણીને પ્રધાને તે કુવરને જઇને કહી, કે હું તને ચેતાવુંછું માટે ચેત કે હમણાં તુ ઘેર જઇશ નહી; તુ જાણતો હશે કે ત્હારો બાપ ત્હારો ગુન્હો માફ કરશે પણ તેમ સમજતો નહી, તે તને જોતાની સાથેજ મારી નાંખશે. માટે જો તુ ત્હારા મનમાં ત્હારૂ ભલું ચાહાતો હોય તો મહીનો છ મહીના પ્રદેશ જાઓ રૂડી શીખામણ સાંભળીને કુંવરે તરત એક પોપટ ઘેરથી લીધો, ને પછી તરતજ પાછો વળ્યો તેવાજ તેનો મીત્ર પોતાના પ્રધાનનો જે છોકરો તે તેને મળ્યો. તે પ્રધાનના છોકરાએ તેને કહ્યું કે અરે ભાઇ ક્યાં જાઓછો, અને આવા તમે દુખીયા કેમ થાઓછો! તે સાંભળી તેણે સઘળી હકીકત કહી અને કહ્યું કે મ્હારા બાપે મને દેશનીકાલ કીધો છે, તે સાંભળી પ્રધાનના છોકરાએ કહ્યું કે હું પણ તમારી જોડે આવુંછઊં તમારા વગર હું અન્ન ખાનાર નથી. પછી તેઓ બન્નો મીત્રો જોડે ચાલ્યા અને પોપટ ખુશીથી હાથપર બેઠો; ને તેઓ બંનો રાત દીવસ સાંજ અને સવાર સારી પેઠે ચાલ્યા અને અતીશય રસ્તો કાપ્યો; તેઓ ઝાડા વનમાં જઈ ચઢયા, ત્યાં દીશા ન સમજવાથી તેઓ ભુલા પડયા; તે દીવસ ઉન્હાળાના હતા તેથી બપોર થયા કે તાપની ઝાળ આવવા લાગી ત્યાં કાંઇ પાણીનું ઠેકાણું ન હોવાથી તેઓનાં કુમળાં શરીર સુકાઇ ગયાં; ગળે સોષ પડવાથી તેઓ પાણી, પાણી કરતા હતા અને પાણી વગર તેઓ બંનેના જીવ બહુજ અકળાતા હતા, પાણી વગર

તેઓના જીવ નીકળવા માંડયા ત્યારે ત્યાં એક છાંયડો પડે એવો મ્હોટો વડ હતો. તે તળે બેઠા, અને કુંવરે પોતાના સોબતીને કહ્યું કે મ્હારો આવરદા હવે આવી રહયો, કેમકે મ્હારૂ ગળુ છેક સુકાઇ ગયું છે; હવે પાણી વગર મ્હારો તો જરૂર જીવ જાયછે, અને મનમાં પાણી પાણીની સોચના કરે છે. એ સાંભળી પ્રધાને કહ્યું કે જરા ધારજ રાખો એક ઘડીમાં પાણી લાવું છું; એમ કહીને તે પેલા વડપર ચડયો, અને જોયું તો એક દુર કુવો નજરે પડયો. એટલે તે ઉતરીને રાજકુમારને ત્યાંજ મુકીને પોતે પાણી લેવા ગયો; પછી રાજા બેઠોબેઠો ત્યાં પરમેશ્વરનું નામ લે છે, અને પાણી પાણી મોંડે કરે છે.

પાઠ ૧૦૩ જો

ઝંખે=ઇચ્છાકરે, ચાહે.
ધારા (સં) ધાર.
તું જવાણ=ત્હારા વગર
કોપ (સં) ગુસ્સો રીસ
ઝાડીઓ=ઝપાટા માર્યા. સોટીથી ચોડયો.
કર [શં] હાથ
શુક (શં) પોપટ.
શીતળ (શં) ઠંડુ
કૌતુક (શં) પેહેલેથી તે છેહલેસુધી બનેલીવાત.
શ્યામ શરીર (સં) વરસાદ, મેઘરાજા.
અમૃત(સં) મીઠોસ્વાદીષ્ટ
લક્ષવશા (શં) જરૂર કરીને બશુસ
પ્રતીઉત્તર (શં) સામો જવાબ.
કારમી=અજબ જેવી.
અંલોક્ષ [શં] અધર ઊચેથી, અતરંગ
સંશય(શં)વેહેમશક.
અજગર (શં) મ્હોટો સાપ.
ધરણી (શં) જમીન
અડતાં=પીતાં.
ભ્રાંત (શં) વેહેમ.
પાખે=શીવાય.
સતવાદી (શં) સાચુ બોલનાર, ખરો,
વીમાસણ=પસ્તાવો.
હર્ષ (શં) હરખ.

(કવિતાની સમજુતી.) (૧૫).

રાજા વડતળે પાણી પાણી કરે છે એટલે વડઉપરથી પાણીની ધાર પડી; તે જોઇને કુંવર બોલ્યા કે ધન્ય પ્રભુ મ્હોટા માહારાજ, ત્હારા વગર આવું કામ કોણ કરે? એમ કહીને સોનાનો કટોરો ધર્યો અને એક પલકમાં (જાણે ઇશ્વરે) બરોબર ભર્યો તે પીવા જાય છે એટલે પોપટ તરત ચેત્યો, અને ઝડપ મારીને તે પાણી ઢોળી નાંખ્યું; આમ થવાથી રાજા બહુ પોપટપર ગુસ્સે થયા અને ફરીને પ્યાલો ભર્યો, તે પણ પાછો પીવા જાય છે એટલે વળી પોપટે પાંખો ઝાડીને તે ભરેલો પ્યાલો પણ હાથમાંથી

પાડી નાંખ્યો. આથી રાજાને રીસ બહુ ચઢી તેથી તેણે તે પોપટનું ડોકું મરડી નાંખ્યું, અને ફરીને ત્રીજી વખત પ્યાલો ભરવા તે ધરે છે એટલામાં પ્રધાન તુરતજ આવી પોહોંચ્યો. તેણે ઠંડું પાણી પાયુ અને બંને ભાઇઓ વાતો કરવા બેઠા; પછી પ્રધાન પુત્ર બોલ્યો કે અરે મુરખ રાજા તેં મ્હોટી ભુલ કીધી, આ પોપટને કેમ મારી નાખ્યો? તે સાંભળીને સઘળી હકીગત રાજાએ પેહેલેથી માંડીને કહી; કે હઇઆં તો એક નવાઇ જેવી વાત બની તે એ કે તમે પાણી લેવા ત્યાં ગયા ને મેં હઇઆં મેઘ રાજાને સંભાર્યો, એટલે જરા વાર લાગી નહી ને તુરત પાણીની ધાર ઉંચેથી પડી; તે વતે પ્યાલો ભરીને હું જેવો પાવા જાઉંછુ તેવોજ પોપટે તે પાડી નાંખ્યો મેં એક વાર તો તેને જવા દીધો, ને બીજીવારનો પ્યાલો ધર્યો ને પછી તે અમરત ફોળીઓ જેવો પીવા જાઉંછું તો તે પણ તેવોજ પાછો ઢોળી નાંખ્યો. તેથી મને મારા મનમાં બહુજ ગુસ્સો ચઢયો ને તે ગુસ્સામાં મેં એ પોપટની ડોક મરડી નાંખી; એવામાં તમો તુરત આવ્યા અને ખરેખાત પાણી લાવ્યા તે પીને હું ઠંડો થયો એ સાંભળી પ્રધાન બોલ્યો કે એતો નવાઇ જેવી વાત ભાઇ એમ કાંઇ બેઠા બેઠા અતરંગ પાણી આવે નહી. તમોએ જે વાત કહી તે કાંઈ હું માનું નહી; તેના મનમાં ઘણો એ વાતે શક આવ્યો અને તેથી તે કછોટો વાળીને વડ પર ચડયો. તે વડ પર ચડીને જુવે છે તો સમડીનો એક માળો દીઠો; તે માળામાં એક મ્હોટો સાપ લાવીને તે સમડી ફોલી ખાતી હતી તે દીઠી તે મ્હોટા સાપના કાળજામાંથી ઝેર નીકળ્યુ તેનું પાણી જમીન પર પડ્યું; તે જો રાજા પીતતો સી વલે થાત! એક પલકમાં એનો પ્રાણ જાત. પછી નીચે ઉતરીને તેણે રાજાને કહ્યું કે તું જે જીવતો રહયો તે આ પોપટના પ્રતાપથી; આ નજરે જોયલા દાખલાથી રાજાના મનનો શક ગયો. પછી રાજા મનમાં પસ્તાવા લાગ્યો કે મેં આ શું કામ કરયું! મેં બેહક નાહક પોપટને માર્યો. માટે હવે તો મારા પેટમાં પાળી મારીને મરૂ; ને હવે હું પોપટ વગર જીવનાર નથી. પછી પ્રધાને રાજાને સમજાવ્યો અને તેનું માન ઉતારીને કહ્યું કે પ્રથમ મનમાં સમજ્યા વગર કામ કરયું, તો હવે શા માટે

પસ્તાવો કરોછો? માટે રે મારા ભોળા રાજા, હવે પસ્તાવો કરેથી શું થ- વાનું! જે માણસ વગર વીચારયું કામ કરે તે આજ રીતે પસ્તાય છે.

વગર વીચારયું (એકદમ જોસ્સાથી ઊતાવળું) કામ કરવાથી ઉમંગનો નાશ (વીવાહનું વરસી) થઈ જાય છે તેને વાસ્તે સામળભટ કેહે છે કે તે આજ દાખલાથી જુઓ તો માલમ પડે છે.

પાઠ ૧૦૪ થો

હેઠલાણે=હેઠલે પાસે નીચાણમાં.

નામાંકત (સં) નામીચું પ્રખ્યાત.

ઉપદા (આ) સાગ.

મધુર (સં) મીઠું, ખુશ લાગે એવું.

રસીલા=મીઠી, પ્યારી.

પાઠ ૧૦૫ મો

યાંત્રીક (સં) સંચાની.

વિચારશકિત (સં) વિચાર કરવાનું બળ.

ઉચ્ચાલન=ઉંચલાવી પાડવાની શકતી તે.

રેંટ=રેંટીઓ.

ગરગડી=ધરેડી.

ફાચર=એક જાતનું ફાટમાં ઘાલવાનું હથિઆર.

ફેર=વલ, આમળો.

ખુંધો=જાડા લાકડાનો કકડો.

કંપાણ=લાકડાં વગેરે જોખવાનો કાંટો.

પાઠ ૧૦૬ ઠો

વ્યાસ (સં) મધ્ય રેષા.

ઉપાડ્યો=ઉંચક્યો.

વજન(આ)ભાર, બોજો, તોલ

વાવરવું=વાપરવું, કામે લગાડવું.

પાઠ ૧૦૭ મો.

કઠીઆરા=લાકડાં વેચનારા, લાકડાં ફાડનારા

બનાવટ=બનાવવાનું કામ, કારીગરી.

પેચદાર (ફા)આંટાવાળી

વર્ણવી (સં) વિસ્તારી.

પાઠ ૧૦૮ મો.

મુંડી=ભંડોલ, હરેક ધંધાને સારૂ નાણું રોકવું તે.

સૃષ્ટી (સં)દુનીઆં.

વાકીફગાર=જાણીતા માહીતગાર.

મહાવરો (આ) આખેપ

નીર્ણય (સં) ઠરાવ.

સાંતેડું=ખેડુતનું એક જાતનું હથીઆર.

ખોટ=તંગી તોટો.

પાઠ ૧૦૯ મો.

કારકુન (ફા) મહેતો.

બળાત્કારે (સં) જોરજુલમ, જબરજસ્તી.

નીરાશ (સં) નાઉમેદ.

નાણાંવટી=રૂપીઆ પરખનારો, પૈસા વેચનાર.

ખોડ=ખામી ચુક.

પાઠ ૧૧૦ મો.

ડેપ્યુટીઈન્સપેકટર (અં) મ્હોટા તપાસ કરનાર સાહેબના હાથનીચેનો નોકર.

સાર (સં) મતલબ, સારાંશ, વત્વ.

પાલણ=ગુજરાન.

છરાયા=છાકેલા, ઉછાછળા, બેહેકેલા.

મશ્કરી (આ) મજાક.

અમસ્તી=વગર ખપની નકામી.

પાઠ ૧૧૧ મો.

પક્ષપાત (સં) એક જા-

તનો પગ રહી જાય એવો રોગ.
ઉદ્વેઠ=કડાકુટ, મેહેનત
સમર્યા=સુધર્યા.
રસોડાં=રાંધણી.

પાઠ ૧૧૨ મો

જમાનદોસ્ત=જમીન બરાબર.
સળગ્યો=ઉઠયો.
સાધારણ=મધ્યમ, વચલે વાંધેના.
વીરોધ (સં) કજીઓ, કંકાસ ટંટો.

પાઠ ૧૧૩ મો.

દત્તક (સ) છોકરો કરી લેવો તે.
ઇચ્છનારા(સં)ચાહાનારા
ઉત્કૃષ્ટ (સં) સરૂથી સારૂ. સરસ.
જન્મ (સં) અવતાર.

પાઠ ૧૧૪ મો.

વંશજો(સં)વંશનાવારસો
કંટાળી=કાયર, થાકી.
કોણ=ખુણો, દીશા.

પાઠ ૧૧૫ મો

કાપાકાપી=ખુન મારી, કતલ.
શાહાજાદી (ફા] બાદશાહની છોકરી
મોહીત (સં) મોહ પામેલો, ઘણો આતુર
મોહીની (સં) મોહ.
આપઘાત (સં) પોતાને હાથે જીવ કાઢીને મરવું તે.

પાઠ ૧૧૬ મો

જમાવ (આ) એકઠું, જથો, થોકડો.
હલ્લાં (આ) હુમલા, ધસારો.
ઘરકરયું=તાબે કરયું. જીતી લીધું, હાથકરયુ

પાઠ ૧૧૭ મો

પતંગ (હી) એક જાતનું કાચા રંગનું લાકડું.
અસંખ (સં) ઘણાજ ગણાય નહી તેટલા.
ફુલેલ=તલને ફુલનો પાસ દઇ પીલે છે તે.
છોગાં=તોરા.
મસ્તાનો (ફા) જબરો, અલમસ્ત
મગરૂરી(આ)અહંકારગર્વ
રસીઓ (સં) ફાંકડો, છેલ, રંગીલો.
રાગી (સં) સંસારી.
ચેત=જાણ, સમજ.
અજ્ઞાની (સં) જ્ઞાન વગરના, માયાની જાળમાં પડેલા, બેસમજ
અંત (સં) છેવટ, કાળ
દ્રઢ (સં) પકકી, મજબુત
પ્રીતડી (સં) પ્રીત, ચાહા, માયા.
સંસ્કાર [સં) નસીબ, કરણી.
સંત (સં) સાધુ, જોગી.
ત્રીવીધ (સં) ત્રણ પ્રકારના. (ત્રી-વીધા)
ધામ=મંદીર, ઠેકાણું.
વાંછીત (સં) ઇછેલું, ધારેલું.
પુરણ (સં) પુરા.

(કવિતાની સમજુતી) (૧૬).

આ શરીર છે તે પતંગી રંગના જેવું છે, તેનો નાશ થતા વાર લાગતી નથી. જો કે તારી નજર આગળ અગણીત માણસો દોલત અને માલ મીલકત મેલીને ચાલ્યા ગયા. શરીરે તેલ, ફુલેલ (મોગરેલ) ચોળતા, માથે તોરા મુકતા, અને જુવાનીનું જોર જણાવીને છાતી કાઢીને ચાલતા, પણ

જેમ ઊંદરે દારૂ પીધો હોય અને તેથી તે તોફાની થઈને ડોલતો ફરે, અને અહંકારમાં પોતાનું શરીર મરડે અને માથા જેમ તેમ બોલે, તેમ મનમાં એમ જાણે કે મારા સરખો કોઈ રસીઓ અને ગની નથી, પણ બારણે બીલાડી તકી રેહેછે તેને તને પકડી લેતાં વાર લાગતી નથી. (મતલબ કે માણસને મોત જલદીથી પકડી લે છે;) તેમજ આજ કાળમાં હું ને તું કરતા રેહેશો અને જમ પકડી જશે. માટે બ્રહ્માનંદ કવી કેહેછે કે અજ્ઞાની જીવ તું અત્યારથી ચેત નહીતો મરતી વખતે તારી ફજેતી થશે (એટલે મોહા મોહા દુઃખ ભોગવશે.)

હે જીવ! પરમેશ્વર સાથે પુરૂ હેત કર, કેમકે ધન માલ મેલી મરી જવાશે અને મરતી વખતે કોઈ કોઈનું સગું નથી. કર્મ સંબંધે સઘળા સગાંઓ ભેગા થયાછે, પણ એ સઘળાં ખોટાં અને માયારૂપી જાળ જેવાં છે; તેથી મરતી વખત કોઈ કોઈનું સગુ નથી માટે પ્રભુને ભજો. (૧) મ્હારૂ મ્હારૂ કરીને દોલત મેળવી, પણ એમાં મ્હારી એક તલભાર પણ નથી. મરતી વખત. (૨) સંસારનુ સુખ સ્વપ્ના જેવું છે. તેને જતાં વાર લાગવાની નથી. મરતી વખત. (૩) માટે તું સાચા સાધુને સેવે તો ત્હારા ત્રણ પ્રકારનાં દુઃખ તેથી મટી જશે. મરતી વખત. (૪) મોટા પુન્યાત્મા પુરૂષના આશરાથી આગલા જનમનાં પાપ બળી જાય છે. મરતી વખત. (૫) એવું સમજીને સુખ કરનાર અને સદા સુખના ભંડાર જે પ્રભુ તેને ભજ મરતી વખત. (૬) દેવાનંદ કવી કેહેછે કે આપણા મનના મનોરથ પુરા કરનાર પ્રભુ આપણાં દુઃખ મટાડશે (મતલબ કે જેણે દેહ કર્યો તે પ્રભુને ભજશું તો તેથી સુખ થશે) ૭

પાઠ ૧૧૮ મો.

નસ્તર (ફા) એક જાતનું આણીદાર ધારવાળુ લોઢાનું હથીઆર થાયછે.
જલ્દ [ફા] તીક્ષણ, આકરી
અંતર્જ્ઞાન [સં] પ્રેરણા, પોતાની મેળે જે જ્ઞાન થાયછે તે.
ભવીષ્ય (સં) નવું બનવાનું તે, આવતો વખત.
વર્ત્તી=શોધી.

પાઠ ૧૧૯ મો.

શાખા (સં) ફાંટો.
પ્રજાસત્તાક (સં) પ્રજાની સત્તા નીચેનું.
ચોડા=પોહોળી.
સ્વદેશહીતેચ્છુ (સં) પોતાના દેશનું સારૂ ચાહાનાર
સ્વીસ (અં) સ્વીટ્ઝર્લાન્ડનો રેહેનારો.
પાદશાહી (ફા) પાદશાહત કોમ

કુશળ (ન) પંકજ કમળ

પાઠ ૧૨૦ મો.

જ્ઞાનતંતુ (ન) મગજનું જ્ઞાન જેવડે થાય છે તેનસ.
મારફત (અ) હસ્તક
કાશદ (પુ) એલચીઓ
અર્ધાંગવાયું (ન) અડધું અંગ રહી જાય એવો વા
સ્પર્શ (ન) લાગવું.
સંબંધ (ન) વળગણ.

પાઠ ૧૨૧ મો.

ચરબી (સ્ત્રી) જનાવરના ચામડાના પાતળા પડમાંથી જે ચીકણી ઘી જેવી વસ્તુ નીકળે છે તે.
વાટ=દીવેટ, જ્યોત.
ઇલાજ [અ] કામનું ચાલુ
આરસ=સંગ મરમરનો પથ્થર, ચળકતા સફેદ પથરા
શીલા (ન) પથ્થર.

પાઠ ૧૨૨ મો.

કંપની [અ] ભાગીદારોની મંડળી, ટોળી.
પાત્ર (ન) વાસણ, લાયક
ફાનસ (અં) દીવા.
ઉજાસ=તેજ, પ્રકાશ, અજવાળું.
ગાસ [અ] એક જાતનો હવામાં બળતો પદાર્થ.
તેજસ્વી (ન) તેજવાળો.

પાઠ ૧૨૩ મો.

ઉપદેશી (ન) બોધ કરનાર.
કુંભ=ઘડો, મોરીઓ.
કાયા [સં] દેહ, શરીર.
જરજરી=જરજરી, રોદરી, ટકોરો માર્યાએ ને ભાંગે એવી, કાવળી.
વણસતાં=નાશ પામતાં
છોરૂ વાછરૂ=છોકરા છૈયાં.
નોબત (અ) નગારાં.
લખપતી (સં) લાખો રૂપીઆના ધણી, પૈશાદાર શ્રીમંત.
સદવસ્તુ=સાચી વસ્તુ.
વહોરજો=ખરીદ કરજો.
જુહારીને=નમસ્કારકરીને.
લેખું=હીસાબ, ગણતી.
સાહેબ(અ)પરમેશ્વર ઈશ્વર
મોહ (સં) પ્રીતી. ઇચ્છા, ખુશીઓ, નેકી.
હુંપદ=ગર્વ, અહંકાર.
હમોછો=કરોછો બોલોછો.
લુણ=મીઠું, નીમક.
સરજનહાર=પેદાકરનાર.

(કવિતાની સમજુતી.) (૧૭)

હે મનરૂપી ભમરા, તું ભુલીને ક્યાં ભમ્યો? ને રાત ને દીવસ તું ભમતો ફર્યો; હે માયાના બંધાયલ જીવ તું સાચી વાતને ઓળખી શક્યો નહીં, માટે હે મનરૂપી ભમરા તું ભુલીને ક્યાં ભમ્યો. ૧ કાયા કાચા ઘડાના જેવીછે માટે તેનું જતન વીચારીને કરો, તેનો નાશ થતાં વાર લાગવાની નથી, તેથી જ્ઞાન રૂપી રતનને તમે સંઘરો. માટે હે મન રૂપી૦ (૨.) તમે જુઓ છોકે આ સંસારમાં છોકરાં છૈયાં કોનાં? અને માબાપ તે કોનાં? મરતી વખત તો એકલાજ જવું પડશે, ફક્ત પાપ અને પુન્યજ સાથે આવશે માટે હે મનરૂપી૦ (૩.) જુઓ કે જે ઘેર નગારાં વાગતાં અને છત્રીશ રાગ ગવાતા તે ઘર ખાં-ડીએર થઇને ખાલી પડેલાં છે, અને ત્યાં હાલ કાળા કાગડા ઉડતા ફરે છે (મતલબ કે સઘળાનો) નાશ થતો જાયછે માટે હે મનરૂપી૦ (૪.) જીવની આશા તો મ્હોટી ડુંગર જેવડી છે, પણ મોત તો પગ નીચેજ છે; માટે

બાપતીઓ બાપો મરી ગયા (તો આપણો શો ભાર છે.) માટે હે મન- રૂપીઠ (૫.) જે નદીમાં પુર આવેલું હોય તેને ઉતરીને પેલે પાર જવું હોય અને આગળ જતાં પાણી મળે એવું નથી, તો આ સંસાર રૂપી નદી ઉ- તરીને પરમેશ્વર પાસે જતાં બીજું કંઈપણ મળનાર નથી- માટે હે મન- રૂપી૦ (૬.) માટે અહીંઆંથી સારાં કામ રૂપી સારી વરતી સાથે લેવી, અ- ને તેની સાથે ઇશ્વરનું ભજન પણ કરવું, કબીરજી કેહે છેકે સર્વેને નમ- સ્કાર કરીને દેહ મુકીને ગયા તો પછી ઇનસાફ (પાપ પુન્યનો) તો પ્રભુના હાથમાં છે. માટે હે મનરૂપી ભમરા તું ભુલીને ક્યાં ભમ્યો. (૭.)

હે જીવ! આ જગતના સુખનો સ્વાદ ચાખીને તમો મોજ શોખમાં રમતાં ફરો છો, રોગનાં ભરેલાં ખાનપાન ખુશીથી તમે જમો છો, પણ મ- રવા ટાણે જ્યારે પ્રીતી અથવા દરએક પદાર્થની મનમાં ઇચ્છા થઇ આ- વેછે તો પાછા તમે આ સંસારમાં રવડો છો. જગતના સુખનો૦ (૧.) મા- યાના આભાગમાં તમો અહંકાર કરોછો, અને મીઠાને બદલે સોનું મળે છે તે તમે ધુળમાં નાંખી દોછો, (મતલબ કે જગતના નાશવંત પદાર્થને બદલે પ્રભુની ભક્તિ તમે ગુમાવી દો છો.) જગતના સુખનો૦ (૨.) પર- મેશ્વ ને આળખ્યા વીના કાયાને કષ્ટ શું આપો છો? એથી મરવાનો ભય ન મટતાં ઉલટાં તમે દીલગીરીમાં પડો છો, જગતના સુખનો૦ (૩.) વળી જે ઇશ્વરે તમને પેદા કર્યા તેને યાદ કરવો મુકી દઇને તમે નાચને ન- મો છો, એ રીતે તમે વગર સમજ્યે તમારી પુંજી કેવળ નામનો કરી કે- હેછે કે ફોકટ ગુમાવો છો. (મતલબકે તમે તમારી જીંદગાની નકામી ગુ- માવી દોછો.) જગતના સુખનો સ્વાદ૦ (૪.)

પાઠ ૧૨૪ મો.

લાંચ=રૂશવત.
ખાનગી (ફા.) ઘરકામ સંબંધી, જાહેર નહીં તે.
મુનીમ (આ.) મ્હોટો મેહેતો, મુત્સદી.
અન્યાય (સં.) ખોટો ન્યાય, ગુનો, અધર્મ.
વીશ્વાસઘાત (સં.) ભરોસો તોડ્યો તે.
ભલમનસાઈ=દાનાઈ.
દુર્જનો=ખરાબ માણસો નઠારો સજ્જન.
શીરસ્તેદાર (ફા.) મુખ્ય મેહેતો, બરાબર સમજાવીને કરતો હરતો.
જપ્તી (આ. ફા.) સરકારી ટાંચ, હુકમ સંબંધી.

પાઠ ૧૨૫ મો.

દર=ઠરાવેલી રકમ.
વાજીફગારી (આ. ફા.) મદ

વી, જાણીતા પણું.
ખોરાકી પોશાકી (ફા) ખા-
વા પીવાનું તથા લુગડાં
લત્તાં વગેરે.
ટેબલ [અં) મેજ.
દુરસ્ત (ફા) ઠીક સારૂ.
દરમાયો (ફા) પગાર મુસારો
મહીનો.

પાઠ ૧૨૬ મો.

જરૂરીઆત (આ) ખપની-
જરૂરની.
સાટું=અદલ બદલ, આપલે
બંદોબસ્ત.
બંધન (સં) બાધક, કાયદો
જબરદસ્તી (ફા) જો- જુલ
મ, બલાત્કાર.

પાઠ ૧૨૭ મો.

નીરખ (ફા) ઠરાવેલો ભાવ
નીરર્થક (સ) નકામાં. મત-
લબ વગરના. ફોકટ(નીઃ
—અર્થક)
પાલવતો=ફાવતો.
સોદો (ફા) મામલત.
સંગ્રહ (સં) એકઠું, ભંડો
લ, સીલોક,
રાંકડું=ગરીબડું.
મેંહણું=ઠપકો, કરેલો પાડ
ફરી બતાવવો.
સુકાળ (સં) સારો વખત,
સોંઘવારી.

પાઠ ૧૨૮ મો.

બેઇલાજ=બીન ઉપાય, લા-
ચારી.
છાવણી=મુકામ પડાવ.
ફટકા=ચાબખા, કોરડા. સો
ટીઓ મરવી તે.
પોલીસ (અં) મકાન ગામ વ-
ગેરેનો બંદોબસ્ત રાખ-
નારૂં ખાતું.
કારવહેવાર=વહીવટ.

પાઠ ૧૨૯ મો.

સ્પર્શ (સં) અડકવું, લાગવું.
પ્લાસ્ટર (અ) ફોફીઓ, પ-
લસ્ટર, ફોલ્લો ઉઠાવવા
ને મારેલી પટી.
પ્રત્યક્ષ (સ) ખુલ્લું, જાહે-
ર, દેખીતું.
સીદી=હબસી,
સ્પર્શેંદ્રી(સં) લાગવાનીઇંદ્રી
ચીકટ=ચીકણી તેલ જેવી;
વસ્તુ.

પાઠ ૧૩૦ મો.

એકર(અ)ચાર રૂડ ૪૮૪૦
ચોરસવાર.
ફીતા=ભાગ, કકડા.
રાચરચીલુ=ઘર શણગાર ને
શોભાતો બકડ સામાન
વગેરે.
સંતોષી (સં) આનંદી, સ-
બુરીવાળો.
અગ્નયસ્ત્ર (સં) અગ્નીથી
ફોડવાનાં બંદુક, તોપ
વગેરે હથીઆરો.
સરહદ (આ) સીમા, મર્યા

વીસ્તીર્ણ [સં.) મોટું, વી
શાળ, પારવાર પાણું.
અરણ્ય (સ) જંગલ.
પટ=પોહોળાઈ.
ખેડાણ=ખેડવાનું કામ ખે-
તીવાની.

પાઠ ૧૩૧ મો.

બંડી=બદન.
અડંગ=ઉઘાડે, ખુલ્લે.
ઓચ્છવ (સં) મોટી ખુશા
લીનો દહાડો રૂડું ટાંકણુ
સપરમો=સારો, રૂડા ટાંક-
ણાનો.
દુઃખદાઈ (સં) દુઃખ દેનાર

પાઠ ૧૩૨ મો.

પરસેવો=પશીનો.
જગતકર્તા (સં) જગતને બ
નાવનાર ઈશ્વર.
ચીકટવાળો=ચીકણો.
મુંબઈગરા=પાળીઉ
મૈલ(અ)આસરે પોણોગાઉ

પાઠ ૧૩૩ મો.

મનરંજન (સ) મનને ખુશ
કરે એવી.
ગુપ્તોતર (સં) છાનો જવા-
બ, (ગુપ્ત—ઉતર)
નાથ (સં) સ્વામી, ધણી.
પોથી=ચોપડી.
અંતરબહાર લાપીકા=માંહે-
થી, ને બાહારથી સમજા
ય એવી જે સમસ્યા, બ
ક સમ.

આદ્ય (સં) પહેલાના.
અવિચળ (સં) જે ચળે નહીં તે, નાશ પામે નહીં એવા.
દરદિન (સં) રોજરોજ.
વરણ (સં) અક્ષર, રંગ.
ગામેતી=પટેલ.
શાશ્વતું=અવીનાશી.
નાવ=હોડી, વાહાણ.
સાંચરશે=જશે, પેસશે.
ખડ=ઘાસ.

(કવિતાની સમજુતી.) (૧૮)

નર્ક લોકોનો રાજા કોણ છે? દહીંમાંથી તત્વ શું નીકળે છે? ન્હાના છોકરાના ચોપડાનું નામ શું લેવાય છે? ઘેરઘેર સ્ત્રીઓ ઘઉંનું રોજ ખાવાનું શું બનાવે છે? એ ચારે સવાલના જવાબ કે ચતુર માણસ મનમાં વીચારીને કહે. જો તમે સમજીને કહી શકો તો તમને માન આપીને ઓટલા પર બેસાડું, પણ નહીં સમજી શકો તો કહું છું કે (જેમ ઘી ચોપડી રોટલી,) એટલે રોટલી ઘી ચોપડીને ખાઓ.

ઉપર જે ચાર સવાલો પુછેલા છે તેના ચાર જવાબ છેલ્લી લીટીમાં જે (જેમ, ઘી. ચોપડી, રોટલી) એ ચાર શબ્દો લખેલા છે તેમજ છે એટલે નર્કનો રાજા જમ અથવા યમ. દહીનું તત્વ ઘી, બાળકની પોથીનું નામ ચોપડી અને ઘેરઘેર સ્ત્રીઓ ઘઉંનું રોજ ખાવાનું રોટલી કરે છે. એ ચાર સવલોના ચાર જવાબ સમજવા.

(માહેથી ને બાહારથી સમજાય એવી સમશ્યા.) (૧.)

નાળીએરમાં શું હોય છે? ૨ કાટ કરતાં આગરે શુ હારે છે? ૩. ગામડામાં મ્હોટી પદ્વી કોની હોય છે? ૪. મટે નહીં એવું શું છે? ૫. મોટામાં મ્હોટું દુઃખ શોથી શું છે?

ઉપલા પાંચ સવાલોના પાંચ જવાબના પાંચ શબ્દોની પહેલનો અને છેલ્લેનો અક્ષર દબાવીએ અથવા કાહાડી નાંખીએ. ને પછી દરેક શબ્દ માંહેલો જે વચલો અક્ષર રહે છે તેથી એક નામ થાય છે તે કયું? એ વચલા અક્ષરોથી એક એક એવું નામ નીકળશે કે જેની વાણી ખોટી નહી પડે એવા એક દેવ છે, તે તેના રેહેમ નજર રોજ રોજ પેહેલા પદના પહેલા અક્ષરના નામ ઉપર રાખી રહે, એવું વચલા અક્ષરના નામવાળા કવિ કહે છે.

ત્યારે ઉપલા પાંચ સવાલોના પાંચ જવાબ તે કયા? દેવનું નામ ની-

કળેછે તે નામ કયું? તે દેવ પેહેલા પદના પેહેલા અક્ષરના નામ ઉપર રે-
હેમ નજર રાખી રેહે તે નામ કયું ? અને વચલા અને વચલા અક્ષરના
નામવાળા કવિ તે કયા ?

(જવાબ નીચે પ્રમાણે.)

૧ કોપરૂં. ૨ ધર્મ. ૩ ગામેતી. ૪ શાશ્વતું. ૫ મરણ
પરમેશ્વર. શ્રી. અમદાવાદ. દલપતરામ,

(એનો ખુલાશો વધારે નીચે પ્રમાણે.)

શ્રીફળમાં શું હોય? (કોપરૂ) દગો કરતાં શું હારે? (ધર્મ) અધિક ગામડા
માંહી લહે કોણ પદ્વી ભરે ? (ગામેતી) મટે નહી તે કોણ? (શાશ્વતું) ૫ ગ
દુઃખ સૌથી શું છે ? (મરણ) દાટી આદ્ય ને અંત તહાં જે નામ રહ્યું;

વાચા અચીચળ એ દેવ છે રાખી રેહેમ નજર રેહે,
દન દન પદ આદી વરણ પર મધ્ય વરણ કવી જન કેહે.

ઉપર જે ૧, ૨, ૩, ૪, ૫, એવા આંકડાવાળા પાંચ જવાબ કહયા
તેનો દરેકનો પેહેલો ને છેલ્લો અક્ષર દાબી રાખી બધા વચલા અક્ષર
લઇએ તો "પરમેશ્વર' એવું નામ થાયછે. તેમજ આ પેહેલી છ લટી લ-
ખીછે તેના દાબી બાજુના દર એકનાં પેહેલા અક્ષર લઇએ તો (શ્રી અ-
મદાવાદ) એવું નામ થાય છે; અને જમણી બાજુ તરફની છ લટીના દર
એકના પેહેલા અક્ષર લઇએ તો (દલપતરામ) એવું નામ થાય છે.

માણસ સેહેજ વાતમાં સારી બુદ્ધી નહીં વાપરશે તો તે વરસતે વ-
રસાદે પણ તરશે મરશે, ને સારૂં વાહાણ મળશે તો પણ તે તરનાર નથી
અને પરમેસ્વર મળશે તોપણ તેનું કામ થનાર નથી; વળી પારસી શેરીમાં
જઇને ઘેર ઘેર ખુશામત કરશે પણ તેનું કામ થનાર નથી. માટે જો આ
શીખામણ સાંભળીને તે પ્રમાણે નહીં વરતવામાં આવશે તો પછી તે મા-
ણસ સારી શીખામણ યાદ આવ્યાથી આંખમાં પાણી લાવશે, (રડશે.)

પાઠ ૧૩૪ મો.

બાહ્યગોળ (સં.) બાહારથી ગોળ.
અંતરગોળ (સં) માંહેથી ગોળ
ધોરણ=રીત, રસ્તો.
અદબદતા=તરવરતા.
લચી=નમી.
કણ=કણી.
ભોમપાઇ=નાક, જગત, દવ

જમો.
ખાતરનીશ (આ. ફા.) ખાતરી, ખાતર જમા

પાઠ ૧૩૫ મો.

સ્વચ્છતા (નં.) ચોખ્ખાઇ સ્વચ્છપણું.
છીદ્રો (નં) કાણા.
ધારેલા=ધાજેલો ઠરેલો.
વસ્ત્ર (સં) લુગડાં.
વણનારી=ખીટી જેવું લુગડાં ભેરવવાનું.

પાઠ ૧૩૬ મો.

ધ્વાન (નં) પેશ દાર.
નિરધન (સં) ગરીબ, રંક
ઉગેરો=વધારો.
અમેશાઓ (સં) લોખો રૂપીઆ નો ધણી.
અસંતોષી (નં) સંતોષ વગરના તરત નહી.
દરીદ્રી (સં) દળદરી, કંગાળ
દુર્દશા (સં) ખરાબ હાલત.
ખતરી (આ) ખાતર જમા ખાત-નીશા.

પાઠ ૧૩૭ મો.

નામવંત (આ) પદશાદાર.
વીભાગ (સં) ભાગમાંથી ભાગ કરેલા તે.
રક્ષણ [સ) સંભાળ.
પંકતી(સં) હાર, ઓળ, જાતી
મોજશોખ=ચૈનબાજી,
કુમાર્ગ (સં) નઠારો રસ્તો
સુમાર્ગ(સં) સારો રસ્તો.

પાઠ ૧૩૮ મો.

દરદી (ફા) દરદવાળો, રોગવાળો, રોગીષ્ટ.
અસુખી (સં) દુઃખી સુખી નહી તે.
જીવન (સં) જીવતર.
દર્દ (ફા) દુઃખ દુખાવો.
વૈદ્યશાળા (સં) દરદીને ઓસડ મળવાનું ઠેકાણું દવા ખાનું.
દગાળો (ફા) દગાખોર
અનંતા (સં) ઘણાંજ.
હઠાળો=મમતવાળો, હઠે નહીં એવો, જીદી.
અક્ષે(સં)નાશ ન પામે એવી
રીઝ=ખુશી.
ભુમધ્ય(સં)પૃથ્વીની વચ્ચે.
અભેદાન (સં) બીક વીનાનું દાન.
નીહાળો=નજર કરો જુઓ
ફસાવી=ફાંસામાં નાખી, કબજામાં લાવી.
ભમાવી=ભમાવી.
હાંડલી=હાંલ્લી, રાંધવાનું વાસણ.

(કવીતાની સમજુતી.) (૧૯)

રોગીને તમો ઓસડ આપો, તે જેમ જીવતદાન દીધું હોય તેમ ગણાશે; અને તેથી તમારા પર તાતપ્રભુની મેહેરબાની થશે. પરમેશ્વરની પૂરે પુરી પ્રીતી મેળવવા સારૂ આજ મેહેનત કરવામા તમો કસર ન રાખો; દુઃખી થતા લોકોના મોટા જથાને પાળો, અને તેઓ બીચારા દરદીઓને ઓસડ આપી તેઓના રોગને મટાડો. (૧) જે માણસ શરીરે સુખી તે બધી વાતે સુખી છે એમ જાણો, અને જે શરીરે દુઃખી છે તે સઘળી વાતે દુઃખી છે એમ જાણો, માટે એવા કોઇ ગરીબ દુઃખીને જોઇને મનમાં દયા લાવો, અને તેવા દરદીઓને ઓસડ- (૨.) તમે જરા પણ વીચાર કરીને જોશો ત્યારે એથી તમને મોટું પૂન્ય નજર આવશે; માટે સારા પુરૂષો તમો તમારો જીવ દયાળુ રાખીને દરદીઓને ઓસડ આપીo

(૩.) સૌથી સારી વૈદક શાળા બંધાવો. અને તેમાં સારાં વીદ્વાન શોભતા વૈદો રાખો; જે દગાખોર વૈદ્ય માલમ પડે તેને કાહાડી મુકો, અને દરદીઓને ઓસડ આપીo (૪.) જો મોટા વૈદો મોટી વૈદક શાળાઓ સ્થાપે, તો અગણીત પ્રાણીઓ તેઓને આશીષ દેશે માટે અરેભાઇઓ એવા કામમાંજ તમારા પૈસા વાપરો અને દરદીઓને ઓસડ આપીo (૫.) અરે પ્રભુ એને તેં ભલે પૈસા આપ્યા; કે જેથી દુઃખી લોકોના દુઃખ ઓસડ એણે આપીને મટાડયા, જે રોગ કે ઘણાજ ઉપાયોથી નહીં જાય એવા હતા. તે એ ઓસડથી ગયા, માટે દરદીઓને ઓસડ આપીo (૬.) આવા કામથી લોકોમાં તમારી કોઇ દીવસ જતી ન રહે એવી કીર્ત્તી ફેલાશે, અને તેથી ઇશ્વર પણ ખુશી થઇ તમારા પર પ્યાર રાખશે; વળી એથી તમારૂં સારૂં નામ આ પૃથ્વી પર તમે જોશો, માટે દરદીઓને ઓસડ આપીo (૭) કોઇ પણ રોગને મટાડવાને કામ કર્યું, એ તો આજના વખતમાં અભય દાન દીધા બરોબર છે, તેથી રોગી માણસનો રોગ જઇ તે નીરોગી થશે તે જુવો, અને દરદીઓને ઓસડ આપીo (૮.) માટે શીખીને અને સાંભળીને આ છંદોને યાદ રાખો, અને સારા માણસો આ વાત સારી પેઠે મનમાં રાખો, અને દવાખાનાં ઠામ ઠામ મંડાવો, એવું દલપતરામ કવી કહેછે કે હું માગું છું.

હરકોઇ પદાર્થનું રૂપ કે રંગ બદલીને કોઇને જે છેતરે, અને પછી તે જે મનમાં મગન થાય છે તે બીલકુલ ફોકટ છે, કેમકે તે દગાની વાત હંમેશાં કાંઇ છાની રેહેનાર નથી, પણ જે ખરેખરી હશે તે કોઇ દાહડો પણ ખુલ્લી થશેજ. એકવાર કદાચ આપણે કોઇને ભમાવીને ભોળવશું, પણ ફરીથી તે આપણા પર વીશ્વાસ રાખી છેતરાવાનો નથી; જેમ કાગળની હાંલ્લી કોઇ માણસ બનાવે તો તે એકજ વાર પણ ભાગ્યે ચુલા પર ચઢશે, (મતલબ કે તે બળી જશે. તેમ પેલો માણસ એકજ વાર છેતરાશે.

પાઠ ૧૩૯ મો.

આરંભ (સં) શરૂઆત મંડાણ.

શરૂઆત (આ) મંડાણ.

ગાદીપતી=ગાદીનો ધણી,ગા-

દી અખીઆરી.

વીખ્યાત (સં) નામીચો, પ્રખ્યાત.

પ્રતાપી (સં) મોટો; કીર્ત્તીવંત; નામીચો.

પાઠ ૧૪૦ મો.

પરાક્રમી (સં) ભારે કામના કરનાર.

સ્વાધીન(સં)હવાલો, કબજો

તખ્ત [ફા)ગાદી,રાજઆસન

સ્વતંત્ર (સં) આપ અખ્તીઆર.

પાઠ ૧૪૧ મો.

ખલીફા (અ) મુસલમાનોમાં એક ખીતાબ છે.
ઈસુખ્રીસ્ત=ખ્રીસ્તી લોકોનો તરનાર
કબર (અ) ઘોર.
વેરો=કર.
કરૂસેડ (અં.) ખ્રીસ્તી લોકો સાથે તુર્કી લોકોની થયલી લડાઇ.

પાઠ ૧૪૨ મો.

આચાર્ય (સં) ગુરૂ.
પોપ (અં) ખ્રીસ્તી લોકોનો મુખ્ય આચાર્ય
ધર્માધ્યક્ષ (સં) ધર્મના કામમાં મોટો.
મજબુતી (અ) ટેકો, પુષ્ટી.
ઉમેદવાર (ફા) ઉમેદના રાખનારા.
ધર્મ અધીકારી (સં) ધર્મના અધીકારી; ધર્મના કામમાં નીમેલા મોટા તે, (ધર્મઅધીકારી.)
ફરીયાદ (ફા) દાદ.
રેફર્મેશન [અં] ધર્મ સબંધી ફેરફાર; ધર્મ સુધારો.

પાઠ ૧૪૩ મો.

જંગડાઉ=જંગલી.
બચાવ=રક્ષણ; સંભાળ જતન.
લડવૈયા=લડાઈ ખોરા.
સૈકો=સેંકડો.
જય (સં) જીત, ફતેહ.
વેરાન=ઉજડ.

પાઠ ૧૪૪ મો.

પ્રોટેસ્ટંટ (અં) રોમના પોપની સામે થનારા.
હાડવૈરી=કટ્ટું દુસ્મન.
દરીઆબ(ફા)સમુદ્ર માર્ગની
તવારીખ(અ) ગજની પાદશાહની થઇ ગએલી હકીકતનું પુસ્તક.

પાઠ ૧૪૫ મો.

કાંડું=પોહોચો.
પુખ્ત (ફા) પાકો.
અસ્વચ્છ (સં.) સારૂં નહીં તે; મેલું.
પડદા=પડ.
ડાકતર (અં) અંગરેજી વૈદ, હકીમ.
રગો (ફા) નસો.

પાઠ ૧૪૬ મો.

હૃદય (સં) અંતઃકરણ.
ગતી (સં) ચાલ. શકતી.
ચવડ=મજબુત; ચીકણો.
જંતુ (સં) જીવડાં.
ટર્ટલ (અં) કાચબો.
આહાર (સં) ભક્ષ.

પાઠ ૧૪૭ મો.

ઘુંટવો=ખેચવો.
ડેકડો=કુદકારો.
તકતકતી=તેજ કરતી.
બીગડા=બગડાં પડ.

પાઠ ૧૪૮ મો.

કાંચળી=સફેત ખોળ.
ભેદ (સં) પ્રકાર.
ચાકળ=એક જાતનો એ મોંડાનો સાપ.
ઝાલર=ઝુલતી લટકતી ચામડી.

પાઠ ૧૪૯ મો.

અગત્ય (સં) જરૂર.
વીષય (સં) બાબત.
ફરજો (અ) ધર્મ; કામ.
અમર આત્મા [સં] મરે નહીં એવો જીવ.
અનંત (સં) ઘણુંજ જેનો છેડો નહી.
ઉદ્ધાર (સં) છુટકો; કલ્યાણ.
બેવકુફી (અ) મુર્ખાઇ.
ટોટો=ખોટ.
અમુલ્ય (સં) ઘણીજ કીમતી.
કારમી=અજબ જેવી પીડા વખત જે રેહે એવી,
સુચના (સં) ચેતવણી; ખબર.
વીશ્વ (સં) જગત પૃથ્વી.
મત (સં.) સાચવટ, સાચું તત્વ.
અવશ્ય (સં) જરૂર.

પાઠ ૧૫૦ મો.

પેદાશ (ફા) નીપજ, ઉપજ, આવક.

પગરખાં=જોડાં, ખાસડાં
ઈત્યાદી (સં) એ શીવાય.
ઉત્તમ (સં) મોટો સરેષ્ટ.
પ્રત (સં) ભાગ, ટુકડી.
કનીષ્ટ [સં) નાનું.
માલીક (આ) ધણી.
અનુભવ (સં) અજમા એશ, મહીતી.
સીદ્ધ (સં) સાબીત, નક્કી.
દોલતવાન (આ) પૈસાવાળા, માતબર.
રીતી (સં) હાલત.

પાઠ ૧૫૨ મો.

ઉત્પત્ત (સં) જન્મ, પેદાશ
ગુર્જર=ગુજરાત.
ગરૂઓ=મોટો.
વેગણપુર=અમદાવાના એક પરનું નામ.
વીપ્ર (સં) બ્રાહ્મણ.
સુજ=મેહેમદાવાદ પરગણામાં એક ગામછે.
શીરોમણ (સં)માથાનોમણી
વીશ્વનાથ (સં) જગતનો ધણી, ઈશ્વર.
વીરેસ્વરો (સં) માહા દેવનું નામછે.
નવખંડ (સં) ભરત ખંડને બીજા આઠ ખંડ મળી નવ ખંડ હીંદુ શાસ્ત્રમાં ગણેલા છે તે.
વામણ=એકપુરૂષનું નામછે
રખીયલ (સં) રખવાળી કરનાર.
રાજવી (સં) રાજેશ્રી.
દસોંદી=રૈયતના દસમા ભાગ લેનાર.
ગમાનજી=માણસનું નામછે,
હરીજન(સં)પરમેશ્વરને આળખીને ચાલનારો, હરી ભક્ત.
ક્રુષ્ણકથા (સં) પ્રભુનીવાત
પશાવ=કે, કે કીમ્મત વગર જમીન અર્પણ કરવી તે
પુણ્યવંત (સં) ધર્માત્મા, ભાગ્યશાળી, ધર્મીષ્ટ.
બહુભાવીક=બહુ ભાવવાળા
ભુપતસમ (સં) રાજાના સરખા.
ન્યાવટ=અદલ ઈનસાફ.
સાવટ=સંપુકાઈ.
મંગણ=માગનાર.
દેવણો=દેનાર;
હેડ=સરત, સામનામાં પક્ષ, હીમ્મત.
ગુણીજન (સં.) ગુણ વાળો માણસ.
શ્રવણે (સં) કાને સાંભળે.
શીવપુજન (સં)માહાદેવની પુજા.
સંચર્યા=ગયા સીધાવ્યા આવ્યા
સીંહાસન (સં] સીંહનું આસન, રાજગાદી, (સીંહઆસન.)
બત્રીશી=૩૨ પુતળીની વાતની ચોપડી.
તતાખત=તાજી, તુરત, નવી
જમદુત (સં) યમરાજના ચાકરો.
હઠવાળી=શીમાવણી.
વૈતાળ પચ્ચીશીની=પચ્ચીશ વાતની ચોપડી.
સુડાબોતેરી=પોપટે શેઠાણીને જે ૭૨ વાતો કહી તેની ચોપડી.
તરણ=તરણું, તખલું.

(કવિતાની સમજુતિ.) (૨૦)

ગુજરાત પ્રાંત ઘણો મોટો છે તેના અમદાવાદ શેહેરના વેગણપુર નામના પરામાં જાતનો શ્રીગોડ માળવી બ્રાહ્મણ કવિ શામળભટ રેહેતો હતો. મતર પરગણાના (હાલ મેહેમદાવાદ પરગણાના) સુજ નામના ગામમાં વિશ્વનાથ વિરેસ્વરો એ નામના માહાદેવ જેનું નવખંડમાં નામ છે, તેનું ધામ છે. એ ગામમાં લેઉઆ કણબીના વંશમાં દેવ સરખો રખી દાસ ના-

મનો રાજા જેો જન્મ્યો હતો તેણે નવા કુવા પાણીના ઠેકાણાં કરાવ્યાં હતાં, તેને ત્યાં રોજ પંડિતોની સભા ભરાતી હતી, અને તેની આગળ દશમો ભાગ લેનાર ગમનજી નામનો ભાટ તેના સારાગુણો ગાતો હતો. ત્યાં અ-ગણિત સદાવ્રતો માંડેલાં તે રોજ અપાતાં હતાં. અને પરમેશ્વરના ભગતો મળીને પ્રભુની કથા કરતા હતા. જ્યાં એ રખીદાસ પ્રજાની રક્ષા કરનાર હતા ત્યાં જરા પણ દુઃખ મળે નહી ને તેણે કર વગર ભીખારીઓની ભુખ ભાગી ને તેમને જમીનો આપી હતી તેનો વંશ સઘળો પુન્યવાન હતો અને તેના ભત્રીજા બાહાદુર અને ભાવવાળા હતા, તેઓ સુખના દરીઆ સરખા હમે-શા શોભતા, અને તેઓ પુન્યનાકામ કરવા વાળા હતા. તેના પાંચે છોકરા ભારે કામના કરવા વાળા હતા. અને તેઓ એક એકથી શરસ હતા; તેના ભત્રીજા પણ રાજાના જેવાજ હતા તેઓનો ઇન્સાફ અને ચાતુકરી સારી અદલ હતી તે પંડિતોને ઓળખી શકતો હતો અને કવિના ઇચ્છા પુરી પાડનારો હતો માંગનારાઓને તે મોં માંગ્યુ આપતો, અને પોતાની હીમતથી હારી ન જતાં હર કાંઇ વાતે ફતેહ મેળવતા હતો; તેના ગામમાં શસ્ત્રની વાત સારી પેઠે જાણનારા ગુણીજનો આવતા, તેઓ તેને બહુ આશિષ દેતા, તેઓને તે ક્ષેમ કુશળતા પુછતો. તેણે ઘણાક શસ્ત્ર સાંભળેલા અને તેને મહાદેવની પુજા પર ઘણો ભાવ હતો; તેણે સઘળાને મોંડે શામળભટ ક-વિની સારી કીરતી સાંભળી. પછી તેણે સામળભટને તેડું મોકલ્યું, અને હાથ જોડીને તેમને કહ્યું કે હે કવિરાજ મારા કામના કવિતાના પુસ્તકો તમે બનાવો. તેથી વિક્રમાજીત સંવત ૧૭૮૧ ના વરસમાં સામળભટ ખુશીની સા-થે ત્યાં ગયો, અને નીચેના ગ્રંથો પછી તેમણે રચ્યા.

શિંહાસન બત્રીસી (૩૨ પૂતળીની વાતો) તે ચોપડી તેણે તુરત કરી, અને મોટું શીવ પુરાણ બનાવીને તેનો અર્થ સમજાવ્યો જમના દુતનો દંડ ટા-ળીને રેવાખંડ ખુશીથી કરયો, અને ડાકોરનો ઠાકોર એ નામનું પુસ્તક ઘણું સરસ બનાવ્યું. વળી વૈતાળ પચાસી (મડા પચીસીના જેવી) તે બનાવી. ને સુડા બોતેરી એ બોતેર વાતની ચોપડી ખરા ભાવથી રચી, પવનને વશ જેમ તખલું છે એટલે પવનના જોરથી તખલાને ઉડવું પડે છે, તેમ સામળભટ ક-

વિએ ઉંડાં ગ્રંથો બનાવ્યા છે, એટલે પોતાના પુસ્તકો ખાનગીથી દાખલ રેહે તથા તે બનાવવાં પડયાં છે.

પાઠ ૧૫૨ મો.

શ્વાસોશ્વાસ (સં) દમ.
ક્રીયા (સ) કામ, વીધી.
શાખા (સં) ફાંટો.
ક્ષણ (સ) લેહેજો, થોડીવાર
ફેફસું=પેટમાં દમ લેવાની કોથળી હોયછે તે.

પાઠ ૧૫૩ મો.

અઘોર (સં) બીહામણું, વીકટ.
કબાણ=ચોકઠો કાદવ.
લીલોતરી=વનસ્પતી.
કોબીજ (અં) એક જાતની વનસ્પતી ખાવામાં આવે છે તે, એક જાતની લીલી ભાજીના દડા.
સપાટ=પાધરૂ, સરખુ
સ્વાદીષ્ટ (સં) સ્વાદદાર.
ક્વાથ=જવ, મધ, મીઠું એ ત્રણે મેળવીને પાણી કરેલું તે.
કુંજો=કુચ ,જુટો
ચોડા=પોહોળા.

પાઠ ૧૫૪ મો.

જીવતર (સં) જીંદગાની જીવવું તે.
તત્વ (સં) સાર, સારાંશ.
ઉડઉપણું=પૈસો મોહોળે હાથે વાપરવો તે.
દળદર (સં) દરીદ્રતા, કંગાલીઅતપણું.
વતન (અ) આવક, જાગીરી, સ્વદેશ.
ફીટશે=મટશે. દુર થશે.

પાઠ ૧૫૫ મો.

જડત્વ (સં) એકની એક જગોએ પડી રેહેવું. એવા પદર્થમાં જે ગુણ તે.
મુકરર (આ) ઠરાવેલો.
વેગ (સં) જુસ્સો.
આદમી (ફ) માણસ
ધમારો=હુમલો, ધનાવરો, હલ્લો.
મુનગું=જરા, બીલકુલ.
અનંતકાળ (સં) જેનો છેડો નાહી એવો વખત

પાઠ ૧૫૬ મો.

આઘાત (સં) કોઈ પદાર્થને પડેલો ચોટ અથવા કોઇને પડેલો સાદમારીએ તે
પ્રત્યાઘાત (સં) હર કોઇ જગે એ આપણે સાદ મારીએ તો સામો સાદ એની મેળે સમજાય તે.
પતનકોણ (સં) કંઈ ગોળ કે સ્થીતી સ્થાપક પદાર્થને આડો ફેંકયો તો જેટલા અંશને ખુણે તે ભોંય ને કે કશાને લાગશે તે વખતનો પડતી વેળાનો ખુણો
પરાવર્તનકોણ [સ)કંઇ ગોળ કે સ્થિતિ-સ્થાપક પદાર્થ ફેંકયો તો તે પાછો ઉઠતી વખત જે ખુણો થાય છે તે.
ધક્કો=આચકો, હડસેલો
ચોટ=ટક્કર.
આકર્ષણ (સં) ખેંચવું તે.
સ્થિતીસ્થાપક (સં) કોઇ પદાર્થને વાળીએ, દાબીએ કે તાણીએ ને પાછો મુકી દઈએ, તો જેવો હતો તેવો થઇ જાય એવા જ ગુણ તે.
અંશ (સં) ભાગ.
ગુરૂત્વાકર્ષણ (સં) ભારનું ખેંચાણ.
ફુટ(અં)સુથારી અડધો ગજ

પાઠ ૧૫૭ મો.

ઉદ્ભીજ (સં) ઉગી નીકળનાર, વનસ્પતી.
સૃષ્ટી નીયંતા (સં) સૃષ્ટીનો નીયમ રચનાર.
સૃષ્ટ પદર્થો (સં) બ્રહ્માંડની અંદરનાં તત્વો.
પ્રાણીજ (સ) પ્રાણવાળા
સૃષ્ટીક્રમ (સં) જગતનો અનુક્રમ.
પર્યટન (સં) મુસાફરી, અટન, ફેરો ફરવો.

ઉન્નતિ (સં) ચડતી દશા વૃદ્ધિનો સમય.
દ્રવ્ય (સ) વૃદ્ધિ પમાડનારો, પ્રવાહી પદાર્થ.
નિકટ (સં] નજીક, થડમાં.
પ્રદેશ (સ) ભાગ.
વ્યવસ્થા (સં) વહિવટ.
સબળ (સં) મજબુત, જોરાવર, જબરા.
અપુર્વ (સં) પુર્વ રહીત.
વિષુવૃત (સં.) ભુગોળ મધ્ય રેષા.
બાષ્પભવન (સં) પાણીવરાળ થઇને આકાશમાં ચડે છે તે.
સંયુક્ત (સં) સંકડાએલી; જોડાએલી,
સ્થુલ (સં) જાડી, ઝીણ પત રહીતની.
ઉષ્ણમાન (સં) ઉષ્મતાનુમાપ, ગરમી.
ઘન (સં) ઘટ, જાડો.
મિશ્રિત (સં) ભેળભેળ, થયેલું, મળી ગયેલું.
આર્દ્ર (સં) ભીનાશવાળી.
અનાવૃષ્ટિ (સં) દુકાળ, એ ડાયું.
અનુચિત્ત (સં) અન=નહી ઉચિત્ત=ઘટારત=અઘટીત, અયોગ્ય.
ક્રૂર (સં) નિરદય, દયારહીત
કર્તવ્ય (સં) લાયકનું કૃત્ય.
પરિણામ (સં) અંત, છેવટ, છેડો.
બલકે (ફા) અથવા.
મહત (સં) મોટાઇ, મોટાપણાનું.
પ્રાણઘાતક (સં) પ્રાણનો નાશ કરનારો.
અદ્વિતિય (સં) જેનો જોટો નહીં તે.
જબરદસ્ત (ફા) જબરો, જોરાવર.

પાઠ ૧૫૮ મો.

ફુલ્યો=હંકારે ભરાયો.
ભવકુપ(સં)સંસાર રૂપી કુવો
નરયું=થયું, બન્યું.
વાટજ ઉઠી=આગ ઉઠી.
મિથ્યા (સં) ફોકટ, વ્યર્થ.
જનુની (સં) મા, માતા.
નિશ્ચિત (સં) ફીકર નહીતેન ચીત.
મમતા (સં) આસક્તિ. પ્યાર, માયા.
પરી=નગળી.
સરજનહાર=પૈદા કરનાર, ઇશ્વર.
સફળ (સં) સાર્થક ફળ વાળો સિદ્ધ.

(કવિતાની સમજુતી.) (૨૧.)

અરે જીવ, તું અહંકારમાં શું ફરતો ફરે! તું ભુલીને સંસાર રૂપી કુવામાં પડયો છે, ને માણસના શરીર રૂપી મણી હારે હાથ આવેલો તેં ખોયો છે; માટે તું અહંકારમાં શું૦ (ટેક) તું ડાહયો થઇને જગતમાં ફરે છે તેથી હારૂં શું કામ થયું છે? તેં એમ જાણ્યું નહોતું કે જરા વારમાં જવું પડશે તો પછી હારી આબરૂ શી રીતે રહેશે? જ્યારે તું જમને હાથે ગયો ત્યારે હારૂં ડાહાપણ જણાયું, માટે તું અહંકારમાં શું (૧) હારી વાંકી મુછ પર આગ ઉઠી, કેમકે તું નર્કને રસ્તે ગયો; તેં તારી માને ફોકટ ભાર મારી; અને તેથી તેં જન્મ ધરયો તે ન ધર્યા જેવું થયું; તેથી તું જાણીને હવે ચેતી લે કે વખત પાસે આવી લાગ્યો છે. માટે તું અહંકારમાં શું૦ (૨) તને જો ધન દોલત અને

મોટાં ઘરબાર મળ્યાં તો તેથી શું થઇ ગયું? પણ જો તેં ફીકર રાખીને પ્રભુ ભજ્યા નહીં તો ત્હારા જીવતરને ધિક્કાર ભરેલું કે ઇશ્વરે તને શું કરવાને બનાવ્યો! માટે તું અહંકારમાં શું૦ (૩) આ મારી સીખામણ મનમાં લઇ તું સઘળી લહુતા વેગળી મુક, ને તને પેદા કરનારને યાદ કર અને તારી જીંદગીનું સારથક કર; જો એમ કરશો તો ચારો ભક્ત કહેછે કે તું ઘણો સોભાગી સારો કેહેવાશે, માટે તું અહંકારમાં શું ફરતો ફરે છે? (૪)

પાઠ ૧૫૯ મો.

રણ (સં) મેદાન, જંગલ, સુમસામ.
નીલ [અં] આફ્રીકા ખંડમા નદી છે.
હરસાલ (ફા) દર વરસે.
કાંપ=કચરો.
રોપ=ઝાડ.
એરંડા=દીવેલા.
ઝાંપ=ઝાંખુ દેખાવું તે.
હડસેલો=આચકો.
પ્રાચીન (સં) જુના.
પીરામીડ (અં) રોજા કરવાના જગો, મુડદા સંઘરવાની જગા.
ચરીત્ર (સં) કરેલાં. કામો—લક્ષણો.
રુજુ (આ) હાજર.
નવસ્ત્રાં (સં) નાગાં ઉઘાડા, નગ્ન (ન-વસ્ત્રા)

પાઠ ૧૬૦ મો.

ખડખચડી=ખાડા ખબચાવાળી.
ગોળાકાર (સં) ગોળ મટોળ
ગરગડી=ઘરેડો.
બુદ્ધીમાન (સં) અક્કલવંત
લપસાણા=લપસી પડાય એવા, સંકડામાં.
ઉંજવું=તેલ ચોપડવું.

પાઠ ૧૬૧ મો.

ઘરડા પરડ=ગાંપ દાદા.
ટપાટપ=ઝડપો ઝડપ.
ફાંસીઆ=ગળામાં ફાંસી નાંખી મારી નાંખી ને લુટનારા લુટારુ, દગાખોર.
શીતળા (સં) મહીઍડ.
સતી (સં) સત પાળનારી સ્ત્રી, કોઇ બાયડી પોતાને હાથે ચીતા સળગાવી ને પોતના મરેલા ધણીનાં મુડદાં ભેગી બળી મરે તે.
બાળહત્યા (સં) બચ્ચાને મારી નાંખવું તે.
દીલગીરી (ફા) નાખુશ.

પાઠ ૧૬૨ મો.

તલપૂર (સં) જરાક, ચણોઠી જેટલું.
ધડક ધડક=ઉછળ ઉછળ.
સદાકાળ (સં) હમેશ.
સર્વશક્તીમાન (સં) સર્વ ઠેકાણે જેની શક્તી છે એવો જોરાવર ઇશ્વર.
પ્રર્થના (સં) સ્મરણ, સ્તુતી
ભજવીએ=પાળીએ.
દોષ (સં) પાપ, ગુનો.

પાઠ ૧૬૩ મો.

જોબન (સં) જુવાની.
ઉમર=ઉમરો.
પદર=ભાગળ, બજાર, ઝાંપો
પરદેશ (સં) પારકો દેશ તે, મુલક.
કેશ (સં) વાળ, બાલ.
હળવાં=આછાં, જુદા.
ઢગાળો=વગાળો.
રાબડી=સુકો મેવો, સુંઠ, શાકર, ઘી, વગેરે નાંખી ઉકાળેલું પાણી.
પ્રાતસકાળ (સં) વાહાણું, સહવાર.
જુજવા=જુદા.
ફટફટ=ધુતકાર.
દ્વાર (સં) બારણું, ઘર.
વાંસળી=રૂપીઆ ઘાલવાની સુંથેણી વેણુના આકારની

કોથળી. | જગત્રાસ. (સં) જગતનાં રે. | હેરાસી.

(કવિતાની સમજુતી.) (૨૨)

અરે, આ ઘડપણ કોણે મોકલ્યું હું તો જાણતો હતો કે હમેશા જુવાની કાયમ રેહેશે ! તો હાં આ ઘડપણ કોણે મોકલ્યુ (ટેક) ઘડપણમાં એવી અશક્તી આવી ગઇ કે બારણાનો ઉમરો ઓળગંવા તે તો ડુંગર ઓળગવા જેવા થઇ પડયો, અને ગામના ભાગળ તે તો પ્રદેશ જેટલા દુર લાગેછે, તથા પાણીની ગોળી આગળ પાણી પીવા જવું તે તો ગંગા નદી જેટલુ દુર લાગે છે; અને શરીરના વાળ ધોળા થઇ ગયા; તો ઘડપણ કોણે મોકલ્યુ (૧)

અરે નહોતુ જોઇતુ ને શા માટે આવ્યું (ઘડપણ) મે તો તારી રાહ પણ જોઇ નહોતી; ઘરમાંથી મારો ભાર બોજ અમગો ગયો, અને ઘરના માણસો સૌ કેહેછે કે હાં એનો ખાટલો એક ખુણામા નાખો; તો ઘડપણ. (૨) નાનપણમાં લાડવા ભાવતા અને ઘડપણમા સેવ ભાવેછે; વળી રોજ રોજ રાબડા (મેંદો તથા સુંઠ અને સાકર વગેરેના ઊકાળીને કરેછે તે) જોઇએ છીએ, એવી ઘડપણની ટેવ પાળી, તો ઘડપણ (૩) મહવારના પોહોરમાં અંત વગર મારો જીવ ગભરાયછે; અને ઘરના તો કેહેછે કે તુ મરતો કાંય નથી, તને અમથો બેસી રેહેતાં શુ થાયછે ? માટે ઘડપણ (૪) છોકરા તો છેક દુર (જુદા) થયા; ને વહુઓ ગાળો દે છે; તેમ છોકરીઓને તેમના વર લઇ ગયા; ત્યારે હવે મારા ઘડપણની શી વલે ? માટે ઘડપણ. (૫) નવ નાડીઓ (શરીરમાં ધોરી નસો છે તે) છુટી પડી ગઇ, અને મરવ નો વખત આવી લાગ્યો; બૈરાં છોકરાં હવે મારો તીરસ્કાર કરેછે, અને નહાનાં છોકરાંઓ ગાળો દેછે; માટે ઘડપણ. (૬) જ્યારે મરવા કાળ આવ્યો ત્યારે છોકરાઓ ઘરમાં આવીને બેઠા, તેએને કમ્મરે બાંધેલી રૂપીઆની વાંસળી (લાંબી ગુંથેલી કોથળી) હતી તે છોકરાંને આપી. માટે ઘડપણ. (૭) આવું સાંભળીને (જાણીને જગતના લોકો પરમેશ્વરને ભજો, અને પારકાનું સારૂ થાય એવા કામો કરો તો તેથી સુખ પામશો એમાં નરસઇ મેહેતા કેહેછે. ઘડપણ કોણે મોકલ્યું. (૮)

પાઠ ૧૬૬ મો. | મુખ્યતે (સં) પ્રણ કરીને | ઈર્ષ (સં) પેચ; ફેર.
ફાટો=ખુચ, ફાંટો. | પ્રસ્થાનને=જવાને; હાલવાને. | સજડ=મજબુત.

ઝપાટો=જોરસે; ઝપાટો.
યંત્ર શાસ્ત્ર (સં) શીલ્પ શાસ્ત્ર કારીગરી વીદ્યા

પાઠ ૧૬૫ મો.

વરાળયંત્ર(સં)વરાળનો સંચો
ઘનફુટ (સં અં) એક ફુટ લાંબો, એક ફુટ પોહોળો ને એક ફુટ ઊંડો.
ઢગ=મોટો ઢગલો.

પાઠ ૧૬૬ મો.

સડક=આબાદ, સડ.
ચોકમાર્ગ=ખળખારી.
સામર્થ્ય (સં) જોર.
ટાંકીઓ==નળીઓ.
ખુરસી (ફા) પગ રસ્તો.
વાહન (સં) બેસવાનું.
ભગાય=અટકે.

પાઠ ૧૬૭ મો.

ગુજરાણ=મુશીબત.
પવનચકરી=પવનથી ફરતી ચકરી.
સુગર=સેહેલ; સુગમ.

પાઠ ૧૬૮ મો.

સીધી=હબસી.
ગુલામી આલા=ગુલામના પાળા.
મુર્તીપુજક (સં) મુર્તી પુજનારા.
હબશી (આ) આબીસીનીઆના લોકો.
રૂઢી=રીત. ચાલ.
પ્રદેશ (સં) આસપાસનો મુલક, પારકો દેશ.
મુર (આ] આફ્રીકા દેશના, લોકો; મુસલમાની ધર્મ પાળનારા.
તુર્ક (અં) તુર્કસ્તાનના લોકો
એકો=એક સંપ.

પાઠ ૧૬૯ મો.

બંદીવાન (હીં) કેદી.
ખુન (હીં) કાપી.
કેર=જુલમ, દુઃખ
બેરંગી=બે રંગ ા.
કોમળ (સં કુમળા.
સુશોભીત (સં) સારી શોભીતા; શોભાયમાન, સુંદર.
ગામીઓ=નામીતા, લાળીઓ, વાટીકાર.
ડચ (અં) હોલંડના. લોકો.
વતની (આ) દેશી.
કાફર (આ) મુરખા.
હોટેંટો (અં) કેપ ટાઉનના રેહેવાશી.
બદશીકલ (ફા) ખરાબ દેખાવ, કદરૂપ.

પાઠ ૧૭૦ મો.

કલ્પના (સં.) તર્ક; વીચાર ખ્યાલ,
હલેમાં=આચકા.
ઇજનેર (અં) ઇજનેરી કામનો જાણનાર, યંત્રકાર
કીનારે=કીનારે પાસે.

પાઠ ૧૭૧ મો.

યુનૈટેડસ્ટેટ્સ (અં) મળી ગયેલા સંસ્થાનોનું રાજ્ય, ઉત્તર અમેરીકામાં એક દેશ છે.
શીતકાળ (સં) ઠંડીની મોસમ, શીઆળો.
ગર્જના(સં)ગડગડાટ અવાજ
ઇંડીએન (અં.) યુનાઇટેડ સ્ટેટસના અસલ રેહેવાસી, ઉત્તર અમેરીકાના વાસી.
સત્કાર (સં) આદરમાન, આદરભાવ.
આબા (ફા) વસ્તી તથા પાકમાં સુંદરવું તે.
પ્રેસીડેંટ (અં) સરનશીન, પ્રમુખ, અધ્યક્ષ.
અધીકારી (સં) હોદ્દેદાર, દરજાવાળો.
સેનેટ (અં) રાજકારભારી, પ્રધાનો.
મુખતીઆર (આ) જેને કુલ અખત્યાર આપેલો તે કરતો હતો.

પાઠ ૧૭૨ મો.

ધનવાન (સં) પૈસાદાર.
પુર્વજો (સં) પીતૃ મરેલા ઘરડા વરડા.
સુધરાઈ=સુધારો, સુધારાનું કામ.
અપમાન (સં) બે ઈજ્જત, માનભંગ.
પદવી (સં) દરજ્જો હોદ્દો,

હકુમત.

પાઠ ૧૭૩ મો.

અખીલ (સં) સઘળા.
અખુટ (સં) ખુટે નહીં તેટલો; ઘણોજ.
સકળ (સં) બધું, સંપુર્ણ.
સૈન્ય (સં) ફોજ, લશ્કર.
સંહારી (સં) મારી પાડ્યે માલ કરી.
કરતાર (સં) પેદાકરનાર.
અમર (સં) સદા કાયમ મરે નહીં તે.
ભાગ્યશાળી (સં) નસીબવાન. સકર્મી.
કુશળ (સં] સહી સલામત, સારીપેઠે.
કુળવતી (સં) સારા કુળની. ખાનદાનની.
શીરતાજ (સં ફા) માથાનો, મુગટ.
રક્ષા (સં) રક્ષણ, સંભાળ, જતન.
ભુગોળ, (સં) પૃથ્વીનો ગોળો, પૃથ્વી ગોળ.
સજ્જન (સં) સારા માણસ. (સત-જન.)
પ્રતીપાળ (સં) રક્ષણ કરનાર, પાળનાર.
ધરમાળ (સં) ધર્મીષ્ટ પુન્યાત્મા, પુન્યવંત.
રૈછરંગ=ઉમંગ.
નીઃશક (સં) શકવીના.
દાખો=બોલો; જમાવો,
સંકલ્પ (સં) વીચાર મનસુબો, પણ લેવું તે.
નીષ્ફળ (સં.) ફળ નહીં તે, ફોકટ, ફળવીનાના.
અફળ (સં) ફોકટ, ફળ વીનાના, મીથ્યા.
શઠ=ઠગ, દાંડ.
ત્રાણીરેત્ર હી (સં) રક્ષા કરો રક્ષા કરો.
કોટી (સં) ઘણા, કરોડ.
તુષ્ણા (સં) ઈચ્છા.
હરશો=દુર કરશો.
બેલી=ધણી, વાલી, સાથી.
અધરમ (સં) ખોટું, ધર્મથી ઉલટું.
ભ્રષ્ટજન (સં) નઠારા માણસ, શીગુસી, પાપી.
રસીક(સં)રસપડેએવારમુજી

(કવીતાની સમજુતી.) (૨૩)

આખા જગતના પરમેશ્વર રાત ને દિવસ તું હમારી પ્રાર્થના ત્હારા ધ્યાનમાં લે, અને સર્વ પ્રકારનું સુખ અને દોલત તે તું વિકટોરિઆ રાણીને તારા ન ખુટે એવા ભંડારમાંથી આપ; આખા જગતમાંના તેના દુશ્મનના લશ્કરને તું તરત મારી નાંખ, અને સઘળા જીવને પેદા કરનાર હે પ્રભુ, તું વિકટોરિઆ રાણીને લાંબા આવરદાવાળી કર. (૧.) એ રાણી ઘણી રૂડી, નસીબવાન, વિદ્યામાં જાણીતી, સારા કુળવાળી અને હેતેશરી ઘણી દયાળી છે, માટે મહારાજ (ઈશ્વર) એ રાણીના માથાના મુગટનું રક્ષણ તેના શત્રુને મારીને કર, એ ઈશ્વર આ વખતમાં આખી દુનિઆ તું એના તાબામાં આપ, અને કોઈ દિવસ જાય નહી એવો એનો અમલ અમારીપર હંમેશા રાખ, અને સઘળા જીવને પેદા કરનાર૦ (૨.) ઘણા વરસસુધી હંમેશા એનો અમલ અમારાપર કાયમ હોજો; એના રાજમાં પા

પાપીઓ દંડાય છે. અને સારા માણસો સુખી થાયછે. તેથી એનો ઇનસાફ દુનેયામાં વખણાય છે; સર્વેને સારી રીતે પાળનારી અને ધર્મીષ્ટ રાણી ઘણાં વર્ષ જીવો, ચુગલી કરનાર તથા ચોર પોતાના કર્મનો સ્વાદ ચાખો; અને સઘળા જીવને પેદા કરનાર૦ (૩.) એની સર્વ પ્રજાપર પ્રીતી ઘણી છે તેથી આખી દુનીઆ તેનાપર રાજી છે; અને એ હંમેશાં આ દુનીઆમાં કાયમ રહો કે જેથી અમે એના ગુણ મ્હોટે અવાજે ગાઇએ; ઇશ્વર અમને તું ઘણા ઉમંગના સારા દીવસો આપ, કે જે દીવસો પામીને તે સાંખા જણાય, અને સઘળા જીવને પેદા કરનાર૦ (૪.) એના રાજથી બેશક ઘણા લોકો સુખી થયા ને તેથી એનું કામ ઘણું વખાણાયછે; એ માટે આ લોકમાં એનું પ્રતાપી રાજ હંમેશાં રહો, ને હંમેશાં એનું નામ કાયમ રહો; રાણી ઘણું જીવો, રાણી ઘણું જીવો એમ આખી દુનીઆના લોકો મોટે બોલો; અને સઘળા જીવને પેદા કરનાર૦ (૫) પાપીના નઠારા વીચારોને નીષ્ફળ કર, અને તેથી તેઓની મેહેનત ફોકટ જાય એમ કર; વળી લુચ્ચા ઠગારાઓ જેના વીચારે દુનીઆના લોકોને દુઃખી કરવાના છે તેઓ પોતાના મમતથી હારીને નબળા પડો; ને હે પ્રભુ, આજના વખતમાં એ પાપીઓ હીમ્મત છોડીને તોબા તોબા થાય એમ કર, અને સઘળા જીવને પેદા કરનાર૦ (૬) હે ઇશ્વર આજે તમે મ્હોટી દયા કરીને અમારાપર સારું રાજ્ય સ્થાપ્યું, અને નઠારા માણસોએ રાજ ભોગવવાની ઇચ્છા કરીને દગાથી કેટલુંક દુઃખ દીધું; માટે હે ઇશ્વર આ વખતે તમે એકદમ ઉઠો (એ લોકોનો નાશ કરો,) સારા માણસો દુઃખી થાયછે તે તમે કેમ જોયા કરો છો! અને સઘળા જીવને પેદા કરનાર૦ (૭.) તમ્હારા સેવકને તમ્હારો પુરો ભરોસો છે કે પાપીનો નાશ કરીને અમારા દુઃખો દુર કરશો; કારણકે તમે ધર્મના વાલી છો અને અધર્મના શત્રુ છો, તેથી તમ્હારા નામ પ્રમાણે ઇનસાફ કરશોજ; હજારો લોકોનો મ્હોટો જથો દુઃખી થાયછે તેથી સઘળે ઠેકાણે એકદમ શાંતી કરો (બળવો બેસાડી દો) અને સઘળા જીવને પેદા કરનાર૦ (૮.) સઘળા લોકો, આ વખતમાં દુનીઆના પાળનાર (પરમેશ્વર) પાસે હેતથી એવું માંગો કે હે મહારાજ, રાણીનું રાજ હમેશાં

કાયમ રહો, અને પાણીઓહે બળ નરમ પાડો; સર્વ કોઇ હાથ જોડી પગે લાગીને પરમેસ્વર પાસે એવું માંગો કે આપણા મહારાણીની સબળે ઠેકાણે જીત થાઓ; આ સુંદર નવ છંદો દલપતરામે સ્તુતિ કરવાને માટે ભાવથી કીધા છે. (૯.)

પાઠ ૧૭૪ મો.

પાધરેદોર=સીધો,દોરીજેવા
પાટડા=ભારવટીઆ.
ચીલો=ધરેડ.
સુગમ=સેહેલ.

પાઠ ૧૭૫ મો.

સ્પર્શશક્તી (સં.) લાગવાનું બળ.
મંદ (સં) ધીમું, સુસ્ત.
ફુક્કા=ધાસ લેવાની કોથળી
ધારાળા (સં) ધારવાળા.
બામા (અં), સીહાર્સ (અં), સનાઈશ (અં), શાર્ક (અં), લાંપ્રે (અં) } જુદી જુદી માછલાના નામ.
પીંજર=પાંજરૂં.

પાઠ ૧૭૬ મો.

પરીધ (સં) ઘેર.
સરાસરી (ફા.) સરખે ભાગે ગણતાં.
મધ્યબીંદુ [સં.) વચમાંની જગા.
પૃષ્ઠ (સં) પડ, બાજુ, પાનું
મહત્ને (સં) મ્હોટાઇ.
પેગંબર (ફા) મુસલમાનીધર્મ સ્થાપનારો.
વેદમાર્ગી (સં,) વેદને માની ચાલનારી નદાતી.
અનુસરી (સં) મુજબ, ગણતા આવીને.
પરચુરણ=જુદાજુદા.

પાઠ ૧૭૭ મો.

સમાંતર (સ) સરખું અંતર–છેટું (સમ-અંતર.)
લંબ (સં.) બેગમ સમ ખુણો કરનારી ઉભાલીટી.
ઝોકતી=ટંકાતી, નમતી, ઢળતી.
પ્રયોગ (સં) અજમાશ કરી જોવું

પાઠ ૧૭૮ મો.

ઉત્તરધ્રુવ(સ) ઉત્તર તરફનો અચળ તારો.
ગોળાર્ધ (સં) અડધો ગોળ. (ગોળ–અર્ધ)
અર્ધગોળ (સં)અડધું ગોળ
સ્થળે (સં) જગ્યાએ.

પાઠ ૧૭૯ મો.

દ્વીઅર્થી (સ) બે અર્થ વાળા બે માએનાના
ભોજનશાળા(સં) રસોઈખાનું રસોઇ કરવાનું ઠેકાણું.
નીરમળ (સં) ચોખ્ખી.
લીપીચારા=લીપવાના ધાર,લીપેલી જમીન,ચુબ્દનીચોપડીનું નામ.
પાટલો=લાકડાના પાટીઆનું બેસવાનું કરેલું તે, પાટલો.
અબોટીઆ=રેશમી જમવાનું કપડું, બોટેલાં નહીતે
શોળે=નંવણુ, નાહેલો, સોળે આંક.
શીરવાળો (સં.) માથાવાળો, સરવાળો.
પોળી=પડવાળી રોટલી. પોહોળી.
સાકર=ખાંડ કરતાં મીઠી વસ્તુ, સાહુકારના હાથ હેઠે પકડ.
પત્રાળી (સં) પાંતરાની સુધેલી બાજ પાનાવાલી ચોપડી.
પડીઆ=દડીઆ.
શીશુકર (સં) બાળક.
શાક=કંઇ લીલોતરી, રાંધેલી તે, સન, શક.
કષાય=કાચું, અધુરાપણું, કષાય.

હેતુ=હેતવાળા, વાહાલેશરી,| મતલબ, કારણ.

(કવિતાની સમજુતિ.) (૨૪)

આ સારી ભોજનશાળા છે કે ચોખ્ખી નીશાળ છે તે વીષે દક્ષાવ-રામના મીત્રો વીશાળ વાત સાંભળો.

લાપવાના ધારા મનમાં લાવીને પૃથ્વી લીપીને સારી ચીત્રેલીછે, ને ગામના કોણ કોણ માણસ આવેલા દેખાય છે તેના નામ ગણેછે. (૧.) શરીરે, અબોટીઆં પહેરીને ૧ ગત (જમવાને) પાટલે બેઠી, ને હું નાહેલો છું એમ સમજીને માથાના બધા વાળ સાથે બાંધેછે. [૨) રોટલીને (થાળીએ) ચોપડાને ઉફર શાક મુકી સારી રીતે પત્રાળી પુરીને હારો હાર પડીઆ (દડીઆ) મુકયાછે (૩.) કોઈક સારી રીતે શીખંડ કરીને બે ગોળામાં ભરેછે, ને જયાં તાપ છે ત્યાં બોયપર તપેલી પડેલા છે ને જયાં ઠંડક છે ત્યાં બરફી મુકીછે. (૪) કોઈક તો સારાં રાઈતાં કરતાં શીખેછે, ને કોઈક તો સારી રીતે ભાત કરે-ને કોઈક તો પ્રખ્યાત શાક કરતાં શીખેછે. ને હે મીત્રો મેં તો લાડવા દીઠા. (૫.) વળી વડાંતો જેમ વરસાદ થતો હોય તેમ પીરસાયછે, ને તેના ભાગી દહીં પણ જાયછે (પીરસાયછે) ને કોઈક તો તેલ ને વડાં ખાયછે, ને છાકનાં તલના દાણા હાથે ગણી ગણી (વીણી) ખાયછે. (૬) જે માણસ તેલ ખાય નહીં તેને માટે આ ઓરડી પાસે ઘી છે, તેમાંથી ચમચાવતી સો ટીપાં આપે તો પછી જમવાની કચાશ મટે. (૭) જે માણસ ખાઈને ઉઠે તેનાભણી ઉપરી માનને વાસ્તે એક પત્ર (પાનનીબીડી) વાળીને આપેછે, ને તે ઘણા વાહાલેશરી (ખાઈને) ધરાયછે. (૮) લાંબા ધારા (શબ્દોની ચોપડી) શીખ્યા પછી પૃથ્વી સારી ચીત્રેલી છે (નકશો કહાડેલો છે,) તેમાં કયાં કયાં ગામ કઈ કઈ દીશાએ આવેલાંછે તેનાં નામ માણસો ગણેછે. (૧) છોકરાઓની હાર બેઠી બેઠી નહીં શીખેલા પાઠના ભાગ હાથમાં લઈને ભણેછે, ને શાગે આંક ભણીને ઘણા આંકડાઓ સાથે સરવાળો કરેછે. (૨) સહુકારો (સહુકારના છોકરા) એ સારી ચોપડાઓ તે આહારોહાર પડી છે. (૩) કોઈક તો પૃથ્વીના ગોળા આગળ બેસીને ખંડ ભરેછે, ને જયાં તાપ છે ત્યાં ગરમ દેશ છે ને જયાં ટાઢ પડેછે ત્યાં બરફ વાળા

દર્શો છે. (૪) કોઈકતો સુંત્રારાની વાત. અને કોઈકતો સારી રીતભાત શીખે છે, ને કે માત્ર કેટલાંક લાડકવાયા (છોકરાઓને) પ્રખ્યાત શક ગણતાં મેં દીઠા. (૫) વળી જે માણસ ઉમ્મરે મ્હોટા તેઓ ભણી ઉતરીને કાંઈક પી આવી જાયછે, તેઓ કેટલાંક પલમાં મ્હોટા ગણાયછે, ને ન્હાના છોકરાઓને હાથે ગણીત લખાય છે. (૬) જેનાથી ગણીત લખાય નહી તેને આઘી ઓરડી પાસે પાંચ પાંચ સોટી પડે, ત્યારે તે તેની મેળે ક્યાંસ જતી રહે (૭) જે ભણી ઉઠે તેને તેનો ઉપરી એક મગટી પ્રીકેટ (અભ્યાસ તથા સારી ચાલ વગેરેનું) વાળી બીડીને આપે, જેના અનેક કરંગો ધરી શકાય. (૮)

આ કલાતમાં વાકયોનો અર્થ જુદો જુદો જેમ ભોજનશાળા અને નીશાળ એ બેમાં સમજાવ્યો છે, તેમ એ પાઠના શબ્દના અર્થ નીચે પણ એવડો અર્થ કરી બતાવ્યો છે.

પાઠ ૧૮૦ મો.

સફર (આ) જળમાર્ગની મુશાફરી

છુટાપણું=સ્વતંત્રતા.

પાયતખ્ત (ફા) રાજધાનીનું શેહેર,

પ્રબળ (સં) જોરાવર

પરવાનગી (ફા) રજા.

પાઠ ૧૮૧ મો.

અખતીઆર (આ) અધીકાર, સત્તા.

હઠીલાઈ=જીદ, મમત.

ગરદનમાર્યો=ઠારકર્યો, કતલ કર્યો.

પ્રમુખ (સં) સભામાં જે મ્હોટો તે અધ્યક્ષ, વડો, સરનશીન.

પુરૂષાર્થ (સં) જોગવાઈ, કસબાળો.

પાઠ ૧૮૨ મો.

શાહાજાદો (ફા) બાદશાહનો છોકરો.

સેનાપતી (સં) ફોજનો સરદાર (સેનાપતી).

જીત (આ) ફતેહ, યશ.

પરાજય (સં) હાર.

એકમતી [સં) એક મતીઆ, એક દીલના.

પાઠ ૧૮૩ મો.

સૈકો (સં) શેકડો, સો.

લગભગ=નજદીક.

પડતી=હાર, નબળો દહાડો. બેડી.

યુદ્ધ (સં) લડાઈ.

પાઠ ૧૮૪ મો.

તારાજ=પાયમાલ.

શેહ (ફા) ડાબ, ડરાવવું તે, અટકાવ.

નીર્બળ (સં) કમજોર

નવાબ(આ)મુશલમાન સુબો

જાગીર (ફા) વતન.

સેના (સ) ફોજ.

બીના (સં) હકીકત, વાત, હેવાલ.

પાઠ ૧૮૫ મો.

ભુગોળરેખા (સં) ધોરણ લીટીથી પૂર્વ પશ્ચીમ જે અંતર(ભુગોળ વીદ્યામાં)

વીશુવવૃત્ત (સં) ભુગોળના ગોળા ઉપર બરાબર મધ્ય ભાગે પાડવી તે.

અક્ષાંશ (સં) વીશુવ વૃત્તને સમાતર લીટીઓ દોરવી તે.

અંશ (સ) ઉત્તર ધ્રુવથી દક્ષીણ ધ્રુવ સુધી દોરેલી લીટીઓ.

ધ્રુવ (સં) પૃથ્વીનો ઉત્તર તથા દક્ષીણ છેડો, ઉત્તર દીશામાં ઉગે છે તે તારાનુ નામ.
પ્રત (સં) અશલ લેખ મુ-ળ દસ્તાવેજ.
શુન્ય (સં) મીડું, કંઈ ના-હી, રદ.

પાઠ ૧૮૬ મો.

રેખાંશ (સં) પૂર્વથી પશ્ચીમ સુધી દોરેલી લીટી
શીતકટીબંધ (સં) પૃથ્વીપર ઉત્તર અને દક્ષીણ ધ્રુવની ફરતી ઠંડી જગો.
સમ શીતોષ્ણ કટીબંધ (સં) જેમાં ટાઢને ગરમી સરખી છે, એવી જે પૃથ્વી પરની જગો તે.
ઉષ્ણ કટીબંધ (સં) પૃથ્વીની મધ્યેની બહુ ગરમી પડેછે તે જગો
દક્ષીણોત્તરવૃત [સં] દક્ષીણથી ઉત્તર લગી જનારી લીટી.
રેખાંશવૃત્ત [સં] ઉત્તર ધ્રુવથી દક્ષીણ ધ્રુવ સુધી વીશુવવૃત્ત ઉપર લીટી દોરાય છે તે.
વૃત્ત (સં] પૃથ્વીપર ઉત્તર દક્ષીણ તથા પૂર્વ પશ્ચીમ દોરેલી લીટી.
કટીબંધ (સં) પૃથ્વીપર બે શીત, એક ઉષ્ણ ને બે સમશીતોષ્ણ, એવાં પાં-ચ ઠેકાણાં છે તે.

પાઠ ૧૮૭ મો.

યોગ (સં) મેળાપ.
કારમો=અજબ રીતનો, ઓર તરેહનો.
ધારમાં=ધારતહી, વીચારી-શ નહી.
નેમ (સં) નીમ, ધારો.
ઝાંખ=જો, નજરકર.
માધ=કરવા માંડ, પકડ.
જોત (સ) તેજ, દીવટ.
રણક્ષેત્ર(સં)લડાઈનું ઠેકાણું
નેત્ર (સ) આંખ.
અલ્પ (સં) થોડું, જરા.
હામ [આ) હીમ્મત.
જામ (ફા) પોહોર, પ્યાલું. રાત.
મુક્તી (સં) છુટકો, ઓદ્ધાર કલ્યાણ.
આગમને=નસીબને.
દીનતા (સં) ગરીબાઈ.
પ્રખ્યાતી (સં) નામદાર.
ધૈર્યતા (સં) ધીરજ સબુરી.
ઇશ (સં) ઈશ્વર, પ્રભું.
તત્કાળ (સ) તુરત, ઝટ.

(કવિતાની સમજુતી.) (૨૫)

જીવવું એ જરૂરનું અને સાચું છે, પણ એવું ન જાણવું કે મશાણ કાંઠો એ છેલ્લુંજ ઠેકાણું છે; જીવનો ને ખોળીઆનો જે કારમો મેળાપ તે એકજ ઠેકાણે ઠરેલો છે એવું ધારતો નહી (મતલબ કે તે હમેશાં રેહેશે એવું ધારવું નહી. હે માટીના માણસ ત્હારી કાયા માટીમાં મળી જશે એવું તું જાણ જીવ તો જુદો પડીને જાયછે પછી તે જાણતો નથી કે અહીઆં કાયાના શા હાલ થાયછે. (૧) આપણે આ પૃથ્વી ઉપર જન્મીને બહુ મોજ શોખ કરો, કે નહી તો આપણા હૈયામાં દલગીરી લાવો, પણ એમાંનું કાંઇ આ જગાએ (પૃથ્વીપર) કામનું નથી એમ આપણે નક્કી જાણવું; માટે ઘણી ખુશીથી આજથી કાલે વધારો થાય થાય એવો હમેશનો નીમ રાખીને સારીપેઠે ઊ-

ઘમ કરો અને સારાં કામ કરો, પછી તો જે વાંદરો હોય તેજ નઠારો વેહેમ લવે. (૨) મોતની પાંખ તું ખરીકીથી જો કે જેનાથી વીજળીનો વેગ પણ હારી જાય. રે ભાઈ આ વખતમાં કશા હુન્નરનો પાર નથી માટે જે સારી રીત હોય તે શીખવા માંડ; જે માણસ દીલના કઠણ ને શરીરે બાહાદુર છે તેપણ ઉદાસ થઈને મોતનો પ્રકાશ ઘણોજ જાણેછે, કે અંતે "રામ બોલો ભાઈ રામ" થશે ને એવા શબ્દ બોલી મશાણમાં લઈ જશે. (૩) જગતરૂપી રણક્ષેત્રને તું આંખથી જોઈ હોંસે તપસી લે કે તે થોડાવાર રેહે એવું છે, અને હીમ્મતથી મનમા જાણી લે કે એ ટેકણુ માત્ર બે પોહોરનુ છે. એ તને ન માલમ પડે તો ત્હારી આંખે જોઈ લે. માટે હીમ્મત ભરેલાં કામ કરકે ત્હારૂ નામ હમેશ કાયમ; રેહે ને પરમેશ્વર પણ તેવાં કામના પુન્યથી ત્હારો ઓદ્ધાર કરે, આ જગતમાં જેમ ઢોર ચાબક મારવાથી ચાલે છે તેમ તું પરમેશ્વરના પ્રતાપથી ના થા (એટલે તને ચાબક મારવી પડે નહી ત્હારી મેળે સમજ) (૪) મ્હારૂ સઘળુ સારૂ થશે એમ જાણીને ભવીષ્ય ઉપર રેહેવું તું નકી છાડી દે, જે વાત વીતીને ગઈ તે છો જતી એમ જાણ ને તે મનમાં ખેદ લાવીને સંભાર નહી; હાલનો વખત તો સૌથી સારો છે એમ જાણ અને દોષને કાઢી નાખી કંઈ ઉદ્યમને પકડ; દીલમાં ગરીબાઈ જણાવી મનમાં ઇશ્વરને રાખીને હીમ્મતથી તુરત તાકીને કામ કર. (૫) મોટા મ્હોટા માણસોની જીદગી આપણને યાદ આવીને એમ બોલેછે કે, એમાંનો એક તરણાને તોલે પણ કયાં હતા ? તો તેજ માણસ ઘણી કીર્તી પામ્યા ને ભારે જોર જામ્યા, તો એમ જો આપણે મનથી ચાહીજે તો આપણી પણ દુનીઆમાં સારી કીર્તી થાય. (૬) દુનીઆમાં સારી નેકી કરીને આવાં કાંમ કરો કે જેથી નામની નીશાની રહી જાય જેથી આપણો દાખલો જોઈને કોઈ માણસ મનમાં એથી ધીરજ માની લે; જગતરૂપી દરીઆમાં ફેરવતાં જેનું વહાણ (ખરાબારૂપી કુમાર્ગે) પર ચઢાવાથી ભાંગે તે માણસ એખલો તે ઘડી પોતાની પાસે કંઈ ન રહ્યાથી સમુદ્રમાં આથડે (મતલબ કે પડે તેને પીડા, કાંઈ સારૂ કામ કીધું હોય તો આડે આવે.) (૭) માટે ચાલ ભાઈ તું તૈયાર થા હીમ્મત ને ઉલટ મનમાં રાખીને કામને પકડ, ને

આળસતજીદઇને બહુ ઉમંગથી ચંચળાઇરૂપી જાળ નાંખીને ધંધામાં મંડ (ઉદ્યમને પકડ,) ધીરજ રાખીને કારણમાં કામ કર ને કામ કરતાં કદી પણ હારી જા નહી, ને જ્યારે કામ પુરૂ થાય ત્યારે પૈસાની વાટ જો જો આવી રીતે કરશે તો ઇશ્વર તને સેહેજ આપી રહેશે. (૮) હે અલ્પ્યા માણસ મ્હારી વાત સાંભળી આ મારા નવ છંદ ગાઇને ગુણવાન થા, એમાં જે વાત કહી તે ખરા ધ્યાનપર લઇ મનમાં નઠારા વીચાર લાવ નહી. રંગ રણછોડની વીનંતી વાંચીને તુરત મનમાં તેનો તોલ કર, અને જો મનમાં સુખ ચાહે તો પરમેશ્વરની ભકતીનો ભાવ રાખી તેનો દાસ થઇ તેની શેવા કર. (૯)

આ કવીતાની છેલ્લી લીટીમાં, "મનસુખ" એ શબ્દ લખ્યો છે તે મનસુખ એટલે 'મનને સુખ, તે પણ ખરૂ, અને મનસુખ તે આ કવીતા કરનાર રણછોડનો મીત્ર થાય.

પાઠ ૧૮૮ મો.

ચાકુ=ચપ્પુ, છરી.
કારીગરી (ફા.) કોસલ, ઇલમ.
સલાટ=ટાંકણથી પથ્થર ઘડનારા, કડીઆ.
યાચક (સં) ભીખારી, ભીખ માગનારા.

પાઠ ૧૮૯ મો.

મુખ્ય ગ્રહ (સ) મ્હોટાગ્રહ
ઉપગ્રહ (સં) ન્હાના ફરતાફેરતા=ગ્રહ.
આસ્ત્રીઆ=) જુદા,
જુનો= (જુદા.
પાલાસ= > ગ્રહ.
સીરીસ= (નાં
બહસ્પતી) નામ,
યુરેનસ (અં) } છે.
નેપચુન (અં) }
ધુમકેતુ (સં) પુછડીઆ તારા
ખગોળવેત્તા (સં) આકાશ. વીદ્યાનો જાણનાર, જોશી
ખંડન (સં) ભંગ, રદ.
સીદ્ધ (સં) સાબીત.

પાઠ ૧૯૦ મો.

ઉઘરાણી=નાણાંની માગણી.
અપ્રમાણીકપણું. (સં) જુઠાપણું, સાચવટ નહીં રાખવી તે.
દેણદાર=દેવાદાર, કરજવાળો
વીશ્વાસઘાત (સં) ભરોસોતોડો.
દગલબાજી (ફા) દગાનું કામ, ઠગબાજી.
લેણદાર=માંગનાર.
કરજદાર (આ. ફા) દેવાદાર દેવાવાળો.

પાઠ ૧૯૧ મો.

દબદબો (આ) ભપકો.
મછીમાર=માછી, માછલાં મારનારા.
ઝુંડ=ટોળા, જથા,
હેતાળ=હેતવાળા, વાહાલા, વાહાલેશરી.
પરોણાગત=પરોણાની ચાકરી.
અગણીત (સં) ગણાયનહીં તેટલા, ઘણાજ.

પાઠ ૧૯૨ મો.

સહીસલામત [આ) ક્ષેમકુશળ, સારી પેઠે.
માહીતગારી=વાકફગારી જાણીતાપણું.
અપોર (સં) પીયામણા.
અંગારીઆ=ઘણી ઇંડાનેસાકર નાંખીને કરેલી રોટલી, બીસ્કીટ.

ખખડાટ=અવાજ.
ઉરાંગ ઉટાંગ (અં) જળમાણસ, એક જાતનો વાંદરો.
હાતીઆં=ઘુઘરીઆ.
પડખે=પડોસ.
હબકી=ભયપામી, બીહી,હીમતથી હારી.
કુંદો=બંદુકનો પાછલોભાગ

પાઠ ૧૯૩ મો.

મલાઈ=મલકકાનારેવાસી
દુરબીન (ફા) આઘી ચીજ પાસે દેખાય એવા કાચનો સંચો.
વાવટો=નીશાન.
જાહાજ=મોહોટું વાહાણ.
ગાબડું—બાકું, ગાબચું.
ઉલેચી=કાહાડી.
જળવાશી થયા (સં.) બુડી ગયા.
ખીસ્ટીટ (અં) અંગારખી
ગરક (આ) ગેબ, ડુબીજવું
સુનમુન=ચુપ.
દીલાસો (ફા) ધીરજ.
વહાણવટી=નૌકાશાસ્ત્રનાજાણનારા, ખલાસી.
વખુટું=અળગું, જુદું.

પાઠ ૧૯૪ મો.

ગર્ભવાસ (સં) ગર્ભમા રેહેઠાણ કરવું.
વહયો=ફરી ગયો, વળી ગયો, બેહેકી ગયો.
વરણાગી=છેલાઈ.
નેહ (સં) સ્નેહ, સાહા, માયા, પ્યાર.
કબુદ્ધી (સં) નઠારી અક્કલ, ખરાબ મતી.
હરાયું=ભટકેલ, રખડેલ, બાવરૂ.
છત=દોલત,સીલીક. સંઘરો
જગપાળ (સં) જગત નોપાળનાર, તે ઇશ્વર.
તારણ=સાર નકો.
સુમારગ (સં) સારો રસ્તો.
કંપવાયું (સં) ધ્રુજારી થાય એવો વા.
ગત [સં) ગતી. ગાલ, દોસ.
પરાબ્રહ્મ (સં) ઈશ્વર.
મમ (સં) ભેદ. છુપીવાત.
વરી=પામી, વવગાઈ.
અવધ (સં.) હદ, મરવાનેવખત.
જગદાધાર (સં) પરમેશ્વર,જગતનો આધાર.
(જગત—આધાર.)
દારૂણ (સં) ઘણું, ભયકાર, મોહોટું.
નરકમોઝાર (સં) જાહાનમની ખાડામાં, નરક કુંડમાં.

(કવિતાની સમજુતી.) (૨૬.)

હે માણસ તને તારી માતાના ઓદરમાં નવ માસ સુધી ઇશ્વરે ગઆયો ને તારૂં સારૂં રક્ષણ કીધું, એ તારાપર ઇશ્વરે મોહોટી દયા કરી, તેણે તને હમેશનું સુખ આપ્યું; હવે તું તે ઇશ્વરને કેમ ભુલી ગયો ; (ટેક), તું દસ પંદર વરશનો થયો ત્યાં સુધી સારી રીતે તને ઊછેર્યો, અને સારી રીતે પરણાવ્યો, તોપણ તેં એક ઘડી ઇશ્વરનું ભજન કીધું નહીં ને મનમાં કાંઇ દયા લાવ્યો નહીં, અને જ્યારે તું વીસ વરસનો થયો ત્યારે તો બીલકુલ ફાટી ગયો કે મનમાં પ્રભુને કાંઇજ સંભાર્યો નહી ! માટે હે માણસ તને તારી માતાના ઓદરમાં. (૧] પચ્ચીસ વરસનો થયો ત્યારે તો વરણાગીમાં વાંકો વાંકો ફરવા લાગ્યો, અને મગરૂબી અને મોહોટાઇથી છેલાઇ

માં છુંપી રહયો, પણ જયારે ત્રીસ વરસનો થયો ત્યારે ઘણી પ્રીતીથી સ્ત્રીને હેત કરવા લાગ્યો ને મોહી પડયો, માટે હે માણસ. (૨.) હે નઠારી બુદ્ધીના ખળ માણસ તે ન્યાત જાતમાં નઠારૂં નામ કેહેવાડયું, અને પૈસાને માટે ભટકતા ઢોરની પેઠે ફરીને લોકોને તું ઠગે છે; જયારે ચાળીસ વરસનો થયો ત્યારે પૈસાથી તું છેક છકી ગયો, માટે હે માણસ. [૩.) તારા ઘરના ધંધામાં તું ગાંડાની માફક મંડેછે પણ પરમેસ્વરને તે એકુ દાહાડો યાદ કર્યો નહી, ત્હારા મ્હોટા કામનો તો કાંઇજ પારજ આવતો નથી, અને ત્હારા પાછા સંસારની બારે વીટમણા થઈ છે, હવે તારી ઉમ્મર જયારે પચાસ વરસની થઇ તોપણ તું ઠરીને એક ઠેકાણે બેઠો નહીં. માટે હે માણસ. (૪.) દયા, દાન, પુન્ય, ગ્યાન અને ગરીબાઈ એતો ત્હારા મનમાં આવ્યાજ નહીં, પણ તું અહંકારમાં જીકાઇને લોભની લાલચમાં ગરક થઇ ગયો; પછી જયારે સાઠ વરસનો થયો ત્યારેતો તારી બુદ્ધી છેક ગઇ, પણ કાઇ લાભ મેળવ્યો નહીં, (નફો દેખાયો નહીં) એટલે પ્રભુનું ભજનતે નવ કીધું માટે હે માણસ, (૫.) જયારે સીતેર વરસનો થયો ત્યારે કશું ભાન રહ્યું, નહીં અને પોતાનો વકકર જતો રહયો; અને કુટુંબના માણસો જરા પણ મન રાખે નહીં, તો પણ તુ પોતાનું હુદ મુકે નહીં; અને પ્રભુથી બીહીને સારે રસ્તે ચાલ્યો નહીં, ને બીહીને ડગલું ભર્યું નહીં. માટે હે માણસ. (૬.) જયારે એંસી વરસનો થયો એટલે તો આંખે પણ સુઝે નહીં ને અંગ થરથર ધ્રુજયા કરે. ને શરીરમાં ધ્રુજારીનો વા પેદા થયો તો પણ પ્રભુનુ સ્મરણ કરતો નથી; પણ મુરખ તું માયામાં ઘેરાઇ ગયો અને જરા પણ ચેત્યો નહી, માટે હે માણસ. (૭) તું ઘરડો થયો એટલે તો તારી શકતી છેક ગઇ તોપણ તેં પ્રભુને ભજયા નહી, અને કાંઇ પણ સમજીને દાન પુન્ય તો કીધાંજ નહી, અને કંઇ ખરો ભેદ સમજયો નહી, એ રીતે માહારૂં તાહારૂં કરતાં નેવું વરષતો વહી ગયાં, માટે હે માણસ. (૮) આ પૃથ્વી ઊપર મનુષ્ય દેહનો અવતાર નઠારાં પાપી કામોના પાપથી છુટવાને માટે પ્રભુએ આપેલો છે, તે છતાં સો વરષ પુરાં થયાં અને મરવાનો વખત આવ્યો તોપણ ભુંડાઇનો ભારજ ભર્યો; એ રીતે તું ભુલો પડયો અને તાહરી જીંદગી ફોકટ ગુમાવી કેમ કે પ્રભુને તે સંભાર્યો નહી. માટે હે માણસ. (૯) પ્રભુને તેં મનમાં આણ્યો નહી ને જગતના પેદા કરનાર ઇશ્વરને તે ઓળખ્યો નહી હવે જયારે મરી જશ ત્યારે તને ધર્મરાજ પાસે બાંધીને લઇ જશે તે વખતે તું પડયો

પડશે ખુમો પાડશે, તેવારે ભયંકર દુઃખ દેખીને આંખોમાં પાણી આણશે (રડશે) માટે હે માણસ (૧૦) પછી તે જમ રાજાએ તારો હીસાબ જોયો તો તારા નામમાં ઘણી ખોટ દેખાઇ તેથી તને નર્કમાં નાંખવાને ફરમાવ્યું, અને કહ્યું કે એ ઘણો પાપી છે એ વાત ખરીછે કે ખોટી તે એને પુછો. માટે હે માણસ. (૧૧) આવાં દુઃખથી જ્યારે કાયર થયો ત્યારે ઘણી આજીજી કરવા લાગ્યો, અને કહ્યું કે મને એક વાર બાહાર કાઢો, હવે પ્રભુ હું તારૂ કદી ભજન ભુલીશ નહી; એ રીતે જ્યારે કાલાવાલા કીધા ત્યારે દયારામ કેહે છે કે તારો પ્રભુએ પાછો હાથ ઝાલ્યો, (નર્કમાંથી છોડાવ્યો) માટે હે માણસ તને તારી માતાના ઓદરમાંથી નવ માસ સુધી ઇશ્વરે રાખ્યો. (૧૨)

પાઠ ૧૯૫ મો.

જલદ (ફા) ઉતાવળો, ચંચળ, આકારો.
તેજસ્વી (સં) તેજવાળા પ્રકાશીત.
રંગીત=રંગેલા.
બીંબ (સં) સુર્યના કીરણનું ગોળ ચાઠું.
પ્રકાશીત (સં) તેજવાળો, ચળકતો.
આભલાં=વાદળાં.

પાઠ ૧૯૬ મો.

લેશ (સં) જરા.
લક્ષ્મી (સં) દ્રવ્ય, પૈશો.
કૌરવ (સં) દુર્યોધન રાજાના ભાઇ, જે બધા મળી શો હતા.
પાંડવ (સં) પાંડુ રાજાના દીકરા જે પાંચ હતા યુધીષ્ટર, ભીમ. અરજુન. સહદેવ, ને નકુળ)
ખંડી (સં) ઉચ્છેદ કાઢ્યું, ભંગ કીધી.
છંડી=છાંડી, છોડી.
દીલ્લીપતી=દીલ્હીનો રાજા-બાદશાહ.
પરીપુરણ (સં) પુરેપૂરા બરાબર.
કુસંપ (સં) બેદીલ, જુદાઇ, સંપ નહી તે.
કોશ (સં) ભંડાર.
શત્રુતા (સં) દુશ્મનાઇ.
સુખવંત (સં) સુખી
સાખ=આબરૂ, ઇજત, શાહેદી.
છડીધર=છડી ધરનારા. ચોપદાર.
આયુષ (સં) આવરદા.
રીદ્ધી (સં) દોલત.
ઉપભોગ (સં) સુખ ભોગવવું તે.
ઇંદ્રપુરી (સં) મેઘ રાજાની નગરી.
અનુશાર (સં) મળતી.
નોખ=શોભા. ટેક.
કોટીધ્વજ (સં) કરોડપતી, લખેશરી.
સુંદરી (સં) ખુબસુરત, દેખાવડી સ્ત્રી.
ગુણસાર (સં) સારા ગુણવાળી, સારો ગુણ.
મર્દ (ફા) પુરૂષ, નર.
ઠાર=ઠેકાણું, જગો.
ગર્દ=રજ, ધુળ.
જીવત (સં) જીંદગાની જીવવું તે.
ચરણ (સં) પગ.
ત્રીલોક (સં) સ્વર્ગ, મૃત્યુ ને પાતાળના જે લોકો, (ત્રી લોક)
હસ્ત (સં) હાથ.
કરણ (સં) કાન.
કૃપાળ (સં) મેહેરબાન.

અભાગી (સં) કમનસીબવાન | ઇષ્ટ (સં) સાચો, ખરો, સૌથી મોટો, ભાવવાળો, એકીનવાળો. | આયુ (સં) આવરદા.

(કવિતાની સમજુતી.) (૨૭.)

સંપ કીધાથકી સુખ થાયછે ને સંપથી કજીઆ કંકાસ દુર થાયછે; જેના ઘરમાં સંપ હોતો નથી તેને જરા સુખ સમજવું નહી. તે માટે હે બાઇ હું તને મનમાં ઉલટ રાખીને કહુંછું; કે પૈશાનો લોભ મુકી દઇને સંપની સંગત કર. (સંપ કર) (૧)

જુઓ કે પૈશાને વાસ્તે મોટા કૈરવ પાંડવે સંપની ઇચ્છા છોડી તો તેઓના કુળને મુળમાંથી ખંડી નાંખ્યુ; તેમજ ઘણા હિંદુઓનાં સંપ તજવાથી જતાં રહ્યાં, અને દીલ્હીના મુશલમાન બાદશાહોમાં તેઓના ઘરમાંથી સંપ ગયાથી ત્યાં ફુટ ચાલી; જે માણસને અતીશય દ્રવ્ય મળે પણ સંપ વીના તેને કદી સુખ થાય નહી, જો ઘરમાં ઘણો કુસંપ હોય તો મ્હોટા માણસને પણ મરવું સારૂ લાગે. (૨)

જે માણસને ઘેર ધનના મ્હોટા ભંડાર હોય તેને સભામાં ઘણુ માન મળેછે, પણ જેને ઘેર સંપ હોતો નથી તેના માઠા હાલ દેખાયછે, રોગી શરીર, માથા ઉપર દુસમનાઇ, અને પૈસો તે તો આવે ને જાયછે, પણ જો કુટુંબનાં સંપ હોય તો ત્યાં હમેશાં ટાઢક રેહેછે. ઘણા માણસો પૃથ્વી ઉપર પૈશા વગર સંપથી તેઓ સુખી છે, દુનિઆમાં તજવીજ કરીશું તો લોકોનો મત એજ પ્રમાણે ઘણો આવશે. (૩)

જેના મોંડા આગળ છલ્લી છાયા થતી અને છડીદાર શોભતાને જેઓ રશીઆ હાથીના હોદ્દામાં બીરાજતા, વળી જેના નસીબમાં આવરદા ને અનેક દોલત ભરેલી તે પણ એક દીવસ ઉછળતી આગમાં સુતા (મરી ગયા) ઘણો ઉપભોગ ભોગવીને તેમાં મોહોટુ સુખ માનતા ને યોગ્ય કે અયોગ્ય જગા પણ જાણતા નહી, ને જેણે ખજાનામાં ને ખાણમાં કરોડો રૂપીઆ કીધા, તે બધા પણ લાંબી સોડ તાણીને (મુશલમાન મસીદમાં ને હિંદુ મશાણમાં) સુતા જેવી ઇંદ્ર રાજાની નગરી છે. તેવી નગરીઓ શોભામાં હતી ને તેમાં કરોડો રૂપીઆના ધણી એવા સાહુકારો ગોખમા બેઠા બેઠા

ગાજ્યા કરતા હતા; સ્ત્રીઓ પણ સારા ગુણવાળી ને મરદ પણ મોટા મોટા ગુણવાળા હતા, તેઓ બધા કોણ જાણે કયે ઠેકાણે ગજકણમાં મળી ગયા. માટે હે મારા દોસ્ત આ વાત વિચારો, ને હે ભાઈ પવિત્ર થઈને પાપી મટી જાઓ; ને છેવટનું ફળ જાણીને પ્રભુની ભક્તી કરો, ને મનમાં હેત આણીને તેનું હમેશાં તમે ધ્યાન ધરો. (૪)

ઇશ્વરના ગુણ સ્મરણ કરવું એ ભાઈ સારી રીત સાચી છે, તે ઉપર ત્રણે લોકમાં કરોડ વાત હોય તે બધી કાચી છે; હે દયાળુ! હાથ, પગ. કાન, નાક એ બધું તેં કીધું; ને આંખ, મોં, દાંત આપીને જ્ઞાનનું દાન દીધું. ખાનપાનની ઘણી વસ્તુઓ આજે એજ આપે છે. અને ભુખ, તરશ, ટાઢ, તાપ, દુઃખ એજ સર્વ પાપે છે; તે (ઇશ્વર) તને ઘડી ઘડી યાદ આપેછે પણ તું નઠારો અભાગીઓ તે તહારા ઇષ્ટ દેવને જાણતો નથી. હે જીવ તું વીચારીને જો કે જન્મ પામીને તું શું શું પામ્યો? ભક્તિની રીત તો જાણી નહીં ને પાપ રૂપી કચરો (જામ્યો) એકઠો કર્યો; પણ હજુ ઉપાય છે તે થય તો ઘણું સારૂં, કેમકે જે ઘડી જાયછે તે તારા આવરદામાંથી ઓછી થાય છે. (૫)

પાઠ ૧૯૭ મો.

ગ્રહ (સં) સુર્યની આસપાસ ફરતા તેજસ્વી તારા.

ભેદ (સં) પ્રકાર, મમ.

કાળ (સં) વખત યુગ.

પાઠ ૧૯૮ મો.

ફુએડ=એદી, ગંદી, જેનાક મકાનમાં કશો ઢંગ નહીં એવી.

કુથલી=જુઠી સાચી વાત ચલાવ્યા કરવી તે, ચોળાચોળ.

નગીચી (સં) સુજલી, છેવ વગરની, હલકી.

ફફડવા=બબડવા.

લેખશે=ગણે, પત કરે.

ખગોળ (સં) જયોતીશ વીદ્યા, આકાશ વીદ્યા, આકાશ વીદ્યા.

ભરથાર (સં) વર, સ્વામીધણી, માંટી.

પાઠ ૧૯૯ મો.

વહુવારૂઓ=છોકરાં છૈઆની વહુઓ.

ખામુખા (ફા) ખચીત.

કુલક્ષણ (સં) નઠારી ટેવ, નઠારાં આચરણ,

મહાપંડીત (સં) મોટાવીદ્વાન, વીદ્વાન.

વાત (સં) તકરાર, દલીલ.

પાઠ ૨૦૦ મો.

ગ્રહણ (સં) પૃથ્વીની છાંયા સુરજ કે ચંદ્ર પાર પડવાથી પુનમે કોઇ વખતચંદ્ર, અને અમાસે કોઇ વખત સુરજ, જે રૂપમાં; દેખાયછે તે.

ખગ્રાસ (સં) ગ્રહણ થતી વખત ચંદ્ર બધો ઘેરાયછે તે.

મુકત (સં) છુટી જવું.

કંકણકાર (સં) કંકણને આ-

કારે.
અપારદર્શક(સં)જેમાંથીઆ-
ર પાર જોવાય નહીં તે,
(અ—પારદર્શક,)
શંકવાકાર=ગાજરના જેવો
આકાર.
શેરડો=લાંબો આળો.
અપૂર્ણ (સં) પુરૂં નહી તે,
અધુરૂં (અ—પૂર્ણ.)
પાઠ ૨૦૧ લો.
સ્વપ્રકાશક (સં] પોતાનું અ
જવાળું પડે એવું. (સ્વ
—પ્રકાશ.)
પરપ્રકાશ (સં] પારકાથી અ
જવાળું પડેએવું, (પર—
પ્રકાશ.)
પરાવર્તન (સં) ફેંકેલું પાછુ
ઉછળી આવે તે.
લખે=હીસાબે, પ્રમાણે.
વરતારો=વીચાર, આસરો,
અડસટો.
પાઠ ૨૦૨ જો.
આટલું=આરસી
પ્રતીબીંબ (સં) છાંયાં, પડ
છાયો.
પતનકીરણ (સ.] પડતાં કી-
રણો.

પાઠ ૨૦૩ જો.
વક્રીભવન (સં) વાંકું ફરવું
તે, રોશનીના કીરણનો
સીધો રસ્તોઅટકાવવોતે
લેન્સ=જુદાજુદા ગુણના કા
ચો, જેમ નાનાનું મોટું
જેમાંથી દેખાય, આઘે-
નું તે પાશે દેખાય વગે
રે ગુણના કાચો.
પ્રયોગ [સં) અભ્યાસ.
તીરકસ=જે લીટીઉભી કે આ
ડી નહીં પણ ઓકાતીહો
ય તે.
પરોઢ=સહવાર. વહાણું, મ
ળસકું.
પાઠ ૨૦૪ થો.
સ્પાટીક (સં) એક જાતનું
મણી છે.
દ્રષ્ટીજ્ઞાનતંતુ (સં) જોવાનું
જ્ઞાન જે વડે થાયછે તે.
સુજટો=સીધો પાધરો.
અવલોકન (સં] જોવું, તપા
સવું, વીચારવું.
તાઢા=થીજા ઠરેલા.
ચુંચળો=ઝીણી આંખનો,
ટુંકી નજરનો.
કમકોવત (ફા) કમજોર, જો

ર નહીં તે.
પાઠ ૨૦૫ મો.
જળહળ=ઝગમગ.
પુજ=પુજાકર.
અદભુત (સં)અજબ જેવાં,
ભારે.
નીરંજન(સં)દેખાય નહીંતે
ની નહીં, અંજ દેખાવું
અવીનાશી (સં) જેના ના-
શ નથીતે ઈશ્વર;
અજવાસ=અજવાળું.
અવની (સં) પૃથ્વી, ભુમુ,
ધરતી.
નૃપ (સં) રાજા.
ભગવત (સં) પરમેશ્વર.
ઐશ્વર્ય (સં) પ્રભુતા, ઈશ્વ
રપણું.
તરણાતુલ=તણખલા જેવો,હ-
લકો.
જળકણ (સં.) પાણીની ક-
ણી, રજ.
પ્રીયકાર (સં) પ્યાર રાખવા
જેવા, વાહાલો.
સર્વદા (સં હમેશાં.
સર્વજ્ઞ (સ) બધું જાણનારસ.
ઘણું જાણીતો.
અજ્ઞ (સં) અજાણ.

(કવિતાની સમજુતી.) (૨૮.)

આ જગતમાં રેહેનારા માણસ તું ઉંચે આકાસ તરફ નજર કર, અને ત્યાં ચળકતા તેજસ્વી ગોળાઓ ઝગમગ તેજથી ચળકેછે તે જો વળી ખરેખરો અચરત પામીને ઘણો વીચાર કરીને તું તેના બનાવનારની ખરા

ભાવથી સેવા કર, સઘળા કામના બનાવનાર ધણીના અજાયબ જેવાં ઘણાંક કામો છે, તે માંહેલું એ પણ એક નવાઇ પમાડે એવું છે આ ઠેકાણે ઉભા રહીને જો કે તેજના ગોળા અથવા તારા રૂપી અક્ષરથી નીરંજન (માયામાં જે દેખાતો નથી) એવા દેવનું નામ લખ્યું છે તે હારાથી વંચાય છે? નાશ ન પામે એવા તેજના જે આ દીવા દેખાય છે તે તું રાત્રે ગણી જો કે શું હારાથી ગણાશે? જે તારા હારી આંખોને અજવાળું આપે છે તે પણ જે પર તું રહે છે તેવી પૃથ્વી છે, અને તેને પણ પ્રભુ પાળે છે. એ આકારો કાંઈ ફક્ત આપણનેજ માટે બનાવેલા છે એમ નહીં સમજવું પણ ત્યાં પણ ઘણી વસ્તી છે અને તેનો માલીક પણ પરમેશ્વર છે. ત્યાંના હજારો લોકો કોઇ સુખી હશે તેમ કોઇ દુખી હશે, કોઈ પુન્યવાન હશે તેમ કોઇ પાપી હશે; તેઓના મનમા હરખ હશે તેમ શોક પણ હશે ને ત્યાં પ્રભુની ભક્તિનાં વખાણ પણ તેઓ કરતા હશે, અને પ્રભુના તરેહવાર કામથી તેઓ કાંઇ અજાણ્યા નહી હોય. માટે અરે મોટાડીના માણસ તું તો એક ઘાસના તખલા જેવો છે, તારો ભાર પાણીમાનાં જીવડાં અને રેતીની રજ કરતાં પણ ઓછો છે, તે તું કેમ ભુલી જાય છે? તોપણ તું હીમ્મત રાખજે કેમકે જે જગતનો બનાવનાર ધણો વાહાલો બાપ (પરમેશ્વર) તે તને સાચવે છે. માટે તું હંમેશાં સબુરી રાખ, કેમકે સઘળું જાણનાર પ્રભુ જ્ઞાનરૂપી નજરથી તેને જુવે છે, તેને જરાપણ અજાણ્યું નથી. (એટલે તેને સઘળી પળ પળની ખબર છે;) માટે બીહી બીહીને ચાલવું; ફરી ફરીને સારાં કામો કરવાં. અને ધીરજ રાખીને હેતે પ્રભુને ભજવો. એવું વારે વારે દલપતરામ કવી કહે છે.

પાઠ ૨૦૬ ઠો.

ભુખાળવાં=ભુખેમરતાં ભૂખ ભૂખ કરતા.

કટલ (અં) } માછલીનાં નામ.
નાટીલસ(અં) }

સપાટા=સપાટો.

પાઠ ૨૦૭ મો.

અળસીઆં=ચોમાસાની રતમાં; પેટમાં કરમ થાય છે તેના જેવા જમીનમા પાકે છે તે જીવડાં.

કાલુમાછલી=બે જોડાયલી સીપોના જોડકાં; જે માછલીની સીપોમાંથી મોતી નીકળે છે તે માછલી.

કાચબો=એક જાતનો પાણીમાં રેહેનારો ગોળકાર પશું.

પાઠ ૨૦૮ મો.

મેકાબદે (ફા. આ) ધારાધી

ઉલટી રીતે.
નાકેદાર=નાકું તપાસ નાર; શેહેરના દ વાજે જકાત લેવાની ને ફરજી કરનારો ચોકીદાર.
ફોજદાર (આ. ફા) કોટવાલ ફોજવાળો.
મુનસીફ (આ) દીવાની કામનો ફેંસલો કરવાને નીમેલો બીજા વર્ગનો દેશી ઓહદેદાર

પાઠ ૨૦૯ મો.

યુદ્ધ (સં) લડાઇ; સંગ્રામ
આગ્રહ (સં) ખેંચતાણ બળાતકાર; ભાવ.
યારી=મદદે કુમકે.
બેઆબરૂ (ફા) બે હુરમત; બે ઇજત.

પાઠ ૨૧૦ મો.

ધાતકી (સં) ખુની નીર્દય; દયા વગરનો.
નામાંકીત (સં) નામીચો પ્રખ્યાત.
ઇજીપ્ત (અં) મીશરદેશ.

પાઠ ૨૧૧ મો.

જપ્ત (આ) કબજ,
તાબડતોબ=તુરત
નામદાર (ફા) નામાચો; પ્રખ્યાત.

પાઠ ૨૧૨ મો.

આહદો (આ) દરજ્જો.
કલ્યાણ (સં) હીત, રૂડું.

પાઠ ૨૧૩ મો.

કુમક (ફા) મદદ.
દોઆબ (ફા) બે નદીઓ ઉપર આવેલો પ્રાંત, (દુઆબ)
કરાર (આ) બંદોબસ્ત.

પાઠ ૨૧૪ મો.

ઉસ્કેરીને=ચડાવીને.
ગવર્નર (અં) ઇલાકાના મુખ્ય શેહેરનો હાકેમ, સ્થાનીક સરકાર.
ભાંજગડ=તકરાર.
વૈભવ (સં) સુખ.

પાઠ ૨૧૫ મો.

હસ્તગત (સં) હાથમાં લેવું
તરપતી (સં) સંતોષ.
વહીવટ=કારભાર.

પાઠ ૨૧૬ મો.

ભયો=થયો.
વસુ=પૈસો.
પદાભીષેક (સં) ગાદીએ બેસતી વખતની કીયા.
માંગલીક(સં)શુભકારી, સારૂ
રૂપમાન=મુકાબલે; સરખાપણે.
શરદ (ફા) ઠંડી.
સહસાજ=સામન સાથ.
આટવી=માંડી વાળવું. સંકેલી લેવું
સંતોષે (સં) તરત થાય ધરાય.
ઉલટ=ઉલટો બમણો
પરદુઃખભંજન (સં) પારકાનું દુઃખ ભાગનાર, પરોપકારી.
બુદ્ધી=અકલ.
દીગવીજયી (સં) બધી દીશામાં જીત કરવી.
નીપૂણ(સં)પ્રવીણ; જાણીતો.
સબળ (સં) બળવાન.
અબળ (સં) બળનાણી તે. કમજોર.
પંચતંત્ર (સં) પાંચ તંત્ર, પંચોપાખ્યાન.
શૌર્ય (સં) બાહાદુરી.
ઔદાર્ય (સં) સખી પણું, દોલો જીવ.
આર્ય (સં) શ્રેષ્ઠ, ઉત્તમ.
વાધ=વાજ; રણતુર.

(કવિતાની સમજુતી.) (૨૯)

વીકટોરીઆના જન્મને શાબાસ છે; અને જન્મની ઘડી; વળ વાર અને ૧૮૧૯ ના મે માસની ૨૪ મી તારીખનાને પણ શાબાશ છે. અને ૧૮૩૭ ના જુન માસની ૨૦ મી તારીખે રાજપદ પામીને તે ગાદીપર બેઠી

તે દીવશને પણ શાબાસ છે; અને સને ૧૮૩૮ ના જુન માશની તારીખ ૨૮ મીએ તેની રાજ્ય ઉપર બેસાડવાની ક્રિયા કીધી તે વખતને પણ શાબાસ છે. શાબાસ છે વીકટોરીઆને શાબાસ છે. ને આજે રાજ્યપર બેઠાના દિવસ તેને પણ શાબાસ છે, માટે દેશ સુધારવાના રૂડા કામમાં તેની ફતેહ થાઓ. રાણીના ગુણનું બયાન કરતાં કવિ પણ હારી જાય, એની સાથે કોઇનો મુકાબલો થાય એવું નથી, કારણ કે એની બરોબરીનું કોઇ નથી; પણ આટલી વાત કહીનેજ બંધ રેહેવું એથી આપણું મન સંતોષ પામતું નથી, ઉલટો હરખનો રસ વધે છે તે ઝરણ (રસ) સારા લોકો જુઓ. આજ કાલ પૃથવીમાં અંગ્રેજ લોકોનુ રાજ્ય છે અને તેની ફતેહ સઘળા દેશોમાં થાય છે, એ કાંઈ નબળાનું કામ નથી શરદ ઋતુમાં (સરખાના દિવસમાં) જેમ નિર્મળ પાણીમાં કમળનું ફુલ શોભે છે તેમ સુધરેલાં સઘળાં રાજ્યોમાં અંગ્રેજ રાજ્ય શોભે છે. રાણી કમળના ગરભ જેવી (રૂપવંતી) છે, તે દુનિઆમાં બધે પ્રખ્યાત છે, ને બીજાનુ દુઃખ ભાંગવાનું તે ઓશડ છે (બધાનું દુઃખ ભાગે છે) અને તે સર્વને રાત દિવસ સુખ કરે છે સઘળી દિશા જીતનારી વીકટોરિઆ તેની બરોબર આજ કોઈ નથી, તે સુખ અને દોલતનો વરસાદ વરસાવીને મેઘરાજાની જાણે લાજ રાખતી હોય એમ તે વર્તે છે. રાજ્ય કામમાં તે ઘણીજ માહીતગાર અને ડાહી છે, તે સંપ થકી સઘળા દેશોમાં પોતાનો હુકમ ચલાવે છે. બાળપણમાંથી તે વિદ્યા ભણીને જોરાવર અને કમજોર, તેમજ રાજ્યનાં સઘળાં લાયક તરેહ તરેહનાં કામોને તે સારી રીતે પીછાને છે, તે પંચ તંત્ર (એ નામનો એક ગ્રંથ છે, જેને પંચોપાખ્યાન કેહે છે) તેમાંથી નીતિ શીખીને ક્ષમા, શુરવીરપણું અને સખાવત પણ ધરાવનારી છે, તે ઊંચા કુળમાં જન્મી છે અને ધર્મ સબંધી સારા ગુણો તે શીખી છે પોતાને શરીરે તે ઘણી મેહેનત કરે છે ને ટાઢ તડકો વેઠે છે, તેમજ લશકર અને વાજાના અવાજથી તે બીહીતી નથી તે પોતાના વચન પ્રમાણે ચાલે છે અને પાપથી તે દુર રહે છે, અને પોતાની રૈયત, દોસ્તદાર, અને સગા વાહાલાં તેમને તે ઘટતું માન આપે છે.

પાઠ ૨૨૭ મો. | રીપુ (સં) દુશ્મન, શત્રુ | ફર્ર (આ) ખુજ.

વર પેર=ઘણી સાથે.
સંતતી (સં) છોકરાં.
આચાર (સં)ધર્મ, પવીત્રાઈ
અમળા=દોષ વનાની
કમળા=લક્ષ્મી.
લીલાલેહેર=પરમેશ્વરની મેહેરબાની,બલીહારી;રતછત
આશ (સં) ઈચ્છા, આશા ઉમેદ.
ડંકા=ઢોલ, મોટા નગારાનો અવાજ.
સવારા=સેળાસર.
બુદ્ધીવર્ધક (સં) અકકલને વધારનાર, એ નામની મુંબાઈમાં સભા છે.

(કવિતાની સમજુતી.) (૩૦.)

અવગુણી માણસ અને ગુણવંત માણસ, દુસ્મન અને મીત્ર એઓને બરોબર પારખીને તેના મનના વીચારો તે લેછે, અને ગુણવાન માણસની બુજ જાણીને તે તેની ફરજ બજાવે છે. વીદ્યા, હુન્નર, અને સાચી વાતને તે માનતી રેહેછે, અને તે સૌના હકો જાળવીને તે પોતાના કુળને શોભા આપે છે. વળી તે ઘરમાં પણ સારી રીતે વર્તે છે ને પોતાના ધણી સાથે સંપથી ચાલે છે (હાલમાં તેનો ધણી મરી ગયો છે.) ધણી ધણીઆણીની રીતને સમજીને તે અણબનાવ નહી રાખતી. તેને છોકરાં ઘણાં છે અને ઘરમાં સંપ બહુજ છે, અને પોતાના કુળના આચાર વીચારની રીત ભાત તેઓને સારી રીતે શીખવી છે. સ્ત્રી જાણીને તેનું જોર કાંઈ ઓછું નથી, સારા બળવાનને પણ તે કમજોર કરતી, દોષ વગરની લક્ષ્મી સરખી તે છે અને વીચારમાં તે ઠરેલ છે. તેના દેશને, લોકને; તેના શરીરને શાબાસ છે; અને તેના ગુણને પણ શાબાસ છે, તેનું રાજ્ય હમેશાં કાયમ રોહો.

ઈશ્વર ઈચ્છાથી આજે આવો રૂડો વખત આવ્યો, કેમકે રાણીનું સારૂ રાજ્ય થયું તેથી ઘેર ઘેર સૌની આબરૂ રહીછે; પરમેશ્વરની જો કૃપા હોય તો સર્વ પ્રકારનું સુખ થાય અને ઘેર ઘેર આનંદ થઈ રાણીથી આપણા દેશીઓને લાખો પ્રકારના લાભ થાય. સઘળા ગુણથી પુરી એવી વીકટોરીઆ રાણી પોતાની રૈયતને પ્યારથી પાળીને તેમની આશા પુરી પાડેછે.

ઘણાક વખાણથી રાણી ઘણી શોભેછે, તે દરીદ્રતાને હાંકી મુકી આપણા તરફ પ્રેમથી જુવે છે; વળી દેશને સુધારવાના લાયક ઈલાજો કરી તે તજવીજ કરશે તેથી તમો સર્વ સારી વાણી બોલો. હે રાણી; તારા રૂડાને સારૂ જય, જય, જય, થાઓ અને હિંદુની સઘળી બીકનો નાશ થાઓ; રાણીની જીત સતેજ થાઓ, અને દેશમાં સુધારા ઉતાવળા થાઓ.

બુદ્ધીવર્ધક (નામની મુંબાઈમાં સભા છે તેમાં આ કવીતા વાંચેલી માટે એ નામ લખ્યું છે) તે આ ઠેકાણે સર્વને અરજ કરેછે કે રાણી વીકટોરીઆનો સઘળા લોકો જેજેકાર બોલો.

પાઠ ૨૧૮ મો.

ભરતી ઓટ=પાણીનું આવવું તથા જવું તે
નડે=હરકત કરે.
તીખી=બીતી.

પાઠ ૨૧૯ મો.

વીધવા (સં) રાંડેલા સ્ત્રી, વી-વગર ને ધવા ધણી એટલે ધણી વગરની.
જમાનો [આ] વખત, કાળ, યુગ.
અડસરો (હી) આશરો સુમાર.
અબળા (સં) અનાથ બળ વગરની સ્ત્રી.
ઝાંખી=દરશણ, મેળાપ,
કાલુ=લાડકુ, પ્યારૂ લાગે એવું.
વરજાવે (સં) છોડાવે.
નીબંધ (સં] વીષય, કાંઈ બાબત ઉપર ધ્યાન લખવું તે.

પાઠ ૨૨૦ મો.

ઉષ્ણતા (સં) ગરમી.
કરા=હવામાંથી છુટું પડીને બંધાયલું પાણી, બરફના કકડા.
રસાયનીસંયોગ (સં) રસાયણ પદર્થનું બીજા સાથે મળવું.

પાઠ ૨૨૧ મો.

વાહક (સં) લઈ જનાર.
મંદવાહક (સં) ધીમી રીતે લઈ જવું તે.
મસોતાં=મેલાં ફાટાં ચીથરાં
નવેણુ=જગા, રસોડું.

પાઠ ૨૨૨ મો.

ઘેરાવો=ઘેર, પરીઘ.
ઉષ્ણતામાપક (સં) ગરમીને માપનારૂ.
ચક=જાળીવાળો પડદો.

પાઠ ૨૨૩ મો.

પ્રતીબંધ (સં) અટકાવ.
મોતીઆ=પાણીના ઝીણી ઝીણી ફુરકી.
ઘાટ=પર્વત.

પાઠ ૨૨૪ મો.

લંબવર્તુલ (સં) ઈંડાના જેવો આકાર.
અર્ધપારદર્શક (સં)જેમાંથી અરધું પરધું આર પાર જોવાય તેવું (અર્ધ-પાર-દર્શક).

પાઠ ૨૨૫ મો.

આકાશગંગા (સં) આકાશમાં જે અગણીત તારાનો સમુદાય તે.
રાશીમંડળ (સં] રાશી ચક્ર, રાશીનો જથો.
નક્ષત્ર (સં) મ્રગશર, આરૂદ્રા વગેરે વગસના સત્તાવીશ છે તે.
અસંખ્યા (સં] ઘણું, ગણાય નહીં તેટલા.
કર્તા (સં) બનાવનાર.

પાઠ ૨૨૬ મો.

પ્રભાત (સં)સહવાર, વહાણુ
અધમ (સં) પાપી, નીચ, નઠારો.
ઉદ્ધાર (સં) મોક્ષ, કલ્યાણ, છુટકો.
ઢુંકડાં=પાસે, નજદીક.
ઉદીત (સં] ઉગેલો.
આદીત્ય (સં] સુરજ.
પીગળી=પીગળીને, ઓગળીને
હીમ=ઠંડ ઘણી ટાઢ.
બંધ (સં) દોરડું, પાટો.
મુલ્લાં (આ) મુસલમાનનો ધર્મગુરૂ.
બાંગ (ફા)મસીદમાં પોકારીને પ્રાર્થના કરેછે તે.
સ્નાન (સં) નાહાવું.
પદ્મ=કમળનું ફુલ સુરજ, ઉગવાથી ફુલે છે તે.

પ્રફુલીત (સં) ફુલેલા.
પતીત=બીડાઇ ગઇ.
પોયણી=એક જાતનાં ફુલ, જે ચંદ્રઉગવાથીફુલેછેતે
બગ=બગલાપક્ષી.
ઠગ=લુચ્ચો, ઠગારો.
ખેડુ=ખેડુત લોકો
મહીઆરીઓ=દહી વેચના-
ગંઓ.
ધનુર વીદ્યા (સં) તીર મારવાની વીદ્યા.
વાજીત્ર (સં) વાજા.
સંતાન (સં) છોકરાં.
ફુઆડ=આળસુ, દળદ્રી.
રંડ(સં)રાંડ,નઠારી બાયડી.
રૂઠી=ગુસ્સે થઇ.
શ્રીમંત=દાના, મોટા.
સાધે=પાર આણે.
અધે=અડધે.
આરોગ્ય (સં) કુશળ
કાવ્ય (સં) કવીતા.
કલ્લોલ=તુરંગ, વીચાર, ગમત, અવાજ.
તરીએ=પાર પડીએ.

(કવિતાની સમજુતી.) (૩૧)

સવારમાં માબાપ છોકરાંને કહે છે કે રાત વીતી ગઇ માટે ઉઠ, અને પાપીનું કલ્યાણ કરનાર અને જગતનો બનાવનાર (પરમેશ્વર) માં હેત કર, દુર્ગના અને પાસેના મરઘા બોલ્યાં, અને રાજાની કચેરીનાં બારણાં ઊઘડ્યાં છે; લોકો જાગીને રોજગારે લાગ્યા અને દેવસ્થાનમાં ઘંટ વાગવા માંડ્યા છે. સવારમાં મા બાપ૦ (૧.) આકાશમાં સુરજનો પ્રકાશ માલમ પડેછે અને ચંદ્રનું તેજ જતું રહ્યું છે, અને ટાઢથી થીજેલું જે પાણી (બરફ) તે ઓગળીને વેહેવા લાગ્યું છે. સવારમાં મા બાપ૦ (૨.) ચકલી ચકચક કરી બોલેછે, કાગડા કા કા કરેછે, અને હંસ, મેના ને પોપટ એ પક્ષીઓ મીઠા ગળથી બોલેછે; કોઇ સવારનો રાગ એટલે પ્રભાતીઆં ગાઇને ખુશ થાયછે અને ગાયો અને ભેંસે ને ચરવાને છોડી મુકેછે (મતલબ કે હવે સવાર (થઇ.) સવારમાં મા બાપ૦ (૩.) વળી ઘંટીએ દળવા બેસે છે તે વારે જે સોહોર થાયછે તે જોરથી સાંભળ, અને મસજીદમાં મુસલમાનોનો ગો ધર્મગુરૂ (મુલ્લાં) તાણીને બાંગ પોકારેછે (પ્રર્થના કરેછે.) બાયડીઓ નદીમાં નાહીને પાણી ભરીને જાયછે, અને નદીમાં તીર્થે કોઇ નાહેછે; સવારમાં માબાપ૦ (૪.) વળી તું દીવો જઇને જોકે તેનું તેજ ઝાખું થઇ ગયુ છે, ને ચોર અને ઘુવડ પક્ષીઓ સંતાઇ ગયાં છે, (કેમકે ચોરથી સહવારે ચોરી ન થાય ને ઘુવડ પક્ષીથી દીવસે ન દેખાય.) કમળ (સુરજના ઉગવાથી) ખીલ્યાંછે, અને ચંદ્રના જવાથી પોયણી (એક જાતનું ફુલ) તે બીડાઇ ગયાંછે; તેમ બગલા અને ઠગારા લોકો (પોતાના શીકારને

માશ.) નદી કીનારે જઇ બેઠાંછે સવારમાં માબાપ૦ (૫.) ખેડુત લોકો ખેતી કરેછે, સોનીઓ સોનું ઘડેછે લુવાર લોઢાને ઘડેછે અને કંસારા કાંસુ ઘડેછે; મરણ પામેલા પુરૂષોને તેમનાં ઘ નાં બઇરાં મોં વાળીને સવારમાં રડેછે પણ તેની આંખોમાં જરાઆંસુ દેખાતાં નથી, સવારમાં મા બાપ૦ ૬ સ્ત્રી પુરૂષો ઉઠયાં અને તેમની બાઇઓ ઉઘડા ને દણી વાળીઓ દળી વલોવે છે તે તું જો, વળી જો કે રસ્તામાંથી મુસાફરો જાય છે, અને તળાવ, કુવા, નદીઓ, જયાં પાણી છે ત્યાં ઓવારા પર ધોબીઓ લુગડાં ધુવે છે. સવારમાં મા બાપ. (૭) ચીરજવાન અને શુરા માણસો તીર કામઠાની વીદ્યા શીખે છે અને રાજ દરબારમાં વાજાં વાગે છે; સીપાઇઓના પેહેરા બદલાય છે. રસ્તાઓપર પાણી છંટાય છે, અને રાજા વાડીમાં જઇને બેઠા છે. સવારમાં મા બાપ. (૮) કુળવાન સ્ત્રીઓ પોતાનાં બાળકને તપાસતી અને મોંઢે મીઠા બોલ બોલતી ઊઠી છે; પણ દરીદ્રી ને આળસુ સ્ત્રી કંકાસ કરતી પોતાનાં બચ્ચાંને મારતી અને વરને ધમકાવતીઊઠી છે. સવારમાં મા બાપ. (૯) અકકલવાળા પૈશાદારો દાતણ કરીને નાહીને સવારમાં સારી ખુશબો સુંઘેછે; પણ આળસુ, બેવકુફ, અને અશીણીઆ હોય તે એ વખતે ઘણું ઊંઘે છે. સવારમાં માબાપ. (૧૦) આ વખતે ઊઠીને જે કાંઇ કાંઇ શીખવા માંડે તો તે આઠ કે દશ મહીનામાં પોતાની મતલબ પાર પાડે; જો ખુલ્લી હવામાં આ વખતે ફરે તો છ માસમાં તે શરીરે નીરોગી થાય. સવારમાં માબાપ૦ (૧૧) વળી જે વાત ભુલી ગયેલા હોઇએ તે પણ આ વેળા સંભારીએ તો યાદ આવે; અને કવીતાનું જે કઠણ કામ તે પણ કવી દલપતરામ કહેછે કે આવડે, (માટે ઉઠ અને પઢે વગગ) સવારમાં માંબાપ છોકરાને કહેછે. (૧૨).

પાઠ ૨૨૭ મો.

કરોડ=બરડાની વચમાનું સીધું હાડકું.
ઝમખાં=ઝુમખાં.
જળો=એક જાતના બગાબ લોહી ચુસી લેનાર બાંબા જીવડા.

પાઠ ૨૨૮ મો.

જંતુ (સં) જીવડાં.
પાંખાળા=પાંખવાળા.
ડાંસ=મગતરાં.

પાઠ ૨૨૯ મો.

ગણીતશાસ્ત્ર (સં) આંકડાને હીસાબ ગણવાની વીદ્યા.
ચોઘડીઉં=ચાર ઘડીનો વખત.
ખંડન (સં) રદ, ભંગ

વ્યતીપાત } યોગનાં
વૈધૃત } નામછે.
ગપો=ગુલબાન, ખોટીવાત.
બ્રહ્માંડ (સં) સૃષ્ટી, દુનીઆં

પાઠ ૨૩૦ મો.

કાર્ય (સં) કામ.
સંયોગ (સં) મેળાપ.
ઘર્ષણ (સં) ઘસાવું.
બાલોરી=એક જાતનો હાંડીના જેવો કાચ.

પાઠ ૨૩૧ મો.

ચીરાડ=ફાડચા.
લકવો=એક જાતનો હાથ પગ કે શરીરના હર કંઇ અવયવ રહી જાય એવો વા
લોહચુંબક (સં) લોઢું ચુસી લેનાર, ચમક.

પાઠ ૨૩૨ મો.

ઇલેકટ્રીક (અં) વીજળીનો
ટેલીગ્રાફ (અં) સંદેશો.
સંદેશો (સં) ખબર, કેહેણ
ડાગ=ટપાલ.
બાટરી (અં) વાગતાં ઘડીઆળ જેવો તારની મારફતે ખબરકરવાનો સંચો

પાઠ ૨૩૩ મો.

બતક=એકજાતનું પક્ષી.
યંત્રરચના (સં) સંચાનીગોઠવણ.
સમાચાર (સં) ખબર.

પાઠ ૨૩૪ મો.

પંચકડા=પાંચ આંકડા.
એકત્રીસો=એકત્રીસ માત્રાનો છંદ.

પાઠ ૨૩૫ મો.

ઇનામ (અ) શીરપાવ ખુશી બદલકંઇ બક્ષીસ આપવું તે.
વયે (સં) ઉમ્મરે,
ઉપરાંત=એ શીવાય, એથી વધારે.
નમાયાં=મા વગરના.
સાંતરું=રસોઇની સામગ્રી તૈયાર કરવી તે.

પાઠ ૨૩૬ મો.

કીકો=નાનો છોકરો.
હારેડો=કંકાસીઓ, હઠીલો
વ્યર્થ (સં) ફોકટ.

પાઠ ૨૩૭ મો.

વર્તમાનપત્ર (સં) નવી ખબર મળે એવો છાપેલો આખોકાગળ.
પુસ્તકશાળા (સં) ચીતાબખાનું, ચોપડીઓનો ભંડાર.
અનીશ્ચતપણે (સં) નીશ્ચય કર્યા વગર, વગર નીયમે ખચીત નહીં.

પાઠ ૨૩૮ મો.

ચેળ=ચળ, ખુજલી.
ટોપ=કુતરાના કાન,
વીચીત્ર (સં) તરેહવાર.
જન્મારા (સં.) જીંદગાની, આખી જીંદગી
સંક્ષેપ (સં) ટુંકું, ટુંકાણ.
ખુબી (ફા) લીલા, કરામત.

પાઠ ૨૩૯ મો.

પીલા=કુણગા.
દીપમાલ (સં) દીવાનીહાર.
વીસ્તાર (સં) પરીવાર.

પાઠ ૨૪૦ મો.

પાસીશક (સં) સ્થીરપણીનો
સફેતો (ફા) ચાક.
કોટી (સં) કરોડ, સોલાખ.

પાઠ ૨૨૧ મો.

ગર્થ (સં) પૈસો.
ગાંઠો=સંઘરેલો.
મનન (સં) વીચાર, તોલ, ખ્યાલ.
પરજન (સં) પારકું માણસ, (પર-જન]
પ્રભુપદજ્ઞાન (સં) પ્રભુના ગુણ વીશેનું જ્ઞાન.
જનકૃત (સં) માણસનાં કરેલાં. (જન-કૃત)
પ્રભુકૃત (સં) ઇશ્વરના કરેલાં, (પ્રભુ-કૃત)
સુપેર=સારી રીત.
શશી (સં) ચંદ્ર, ચાંદો.

(કવીતાની સમજુતી.) (૩૨)

આ નીતીની વાત ભણનારા વાંચો અને તેનો ઘણો ઘણો વીચાર

કરીને સારા ગુણો શોધો; તમે વીદ્યા શીખીને ભણીને ઉતર્યા (પાર પડયા) એમ કદી મોંઢે બોલશો નહીં. (૧.) જો તમે આખી જીંદગાની સુધી ભણશો તો ભણતરનો છેડો આવનારજ નથી; અકકલ, પૈસો, અને સદગુણને સંઘરવા એ તો આપણો ધર્મજ છે. (૨.) સઘળી વખતે અને સઘળે ઠેકાણે એમજ તમારે કરવું, (ઉપજી વસ્તુનો સંગ્રહ કરવો) કેમકે એથીજ ભણવાનો માવરો થાય છે; જેમ જેમ તમે ચીત્ત લગાડીને જોશો તેમ તેમ તામારી અકકલ વધતી જશે. (૩.) ઉજ્જડ જગામાં, અંધારામાં, અને સુની જગામાં તમે મનમાં સારી પેઠે તોલ કરીને સારા ગુણો સંઘરો; એવે વખતે આપણો જીવ કેવા કામો (વીચાર) કરે છે તે જુઓ. [૪.) એ વખત પેહેલાં જેજે બીજા બનાવો બનેલા છે તે તમે જોઈ સારા ગુણ શોધો, તે તમે તપાસીને જોશો તોજ તમારી અકકલ તેથી વધશે. (૫.) શરીરના સાંધા અને બળ તેમજ જગતનો વીચાર કરીને સારાંગુણ શોધો; શરીર કેવા ચતુરાઈથી અને કેવા કારણને સારૂ ઈશ્વરે બનાવ્યું છે તે તપાસીને જુઓ (૬.) વળી આપણા મનને તપાસીને જુઓ અને જે ગુણ મેળવવાની આપણને જરૂર છે તે મેળવવા, પછી બીજાનું જ્ઞાન લો; પછી સારૂં માઠું, એ સમજણપણું તે ખુસી થવા જેવું છે કે દલગીર થવા જેવું છે તે જુઓ (૭.) માણસના ગુણો જે જાણવાના છે તે જાણો, તે જાણવાની ખરી જરૂર છે એમ સમજો; તેમજ બીજાને અકકલ આપો અને તેની પાશેથી લો, અને દુઃખી તથા નઠારા ગુણ હોય તેને છોડાદો, (૮.) એટલું કીધા પછી એક જરૂરની વાત એ જાણવાની છે કે આપણું જેથી કલ્યાણ થાય એવા ઉપાયો શોધો, (એટલે પેદા કરનાર ઈશ્વરને યાદ કરો.) પછી આપણને ઈશ્વરે દયા કરીને શું શું આપ્યું છે તે જુઓ. (૯.) માણસનાં કરેલાં કામો જોઈને પછી પરમેશ્વરનાં કરેલાં કામો સારી રીતે જુઓ; તેણે પર્વત, પથ્થર, વન, જીવ, જંતુઓ, અને અનેક તારાના જથા બનાવેલાછે તે જુઓ. (૧૦.) વળી સમુદ્ર સુરજ, અને ચંદ્રમાં તરફ નજર કરો તોતે જોતાં હજારો વીચાર તમારા મનમાં આવશે; માત્ર ઘાસ, ફળ, અને ફુલમાંજ જોશો તો પ્રભુની બેહદ અકકલ વાપરેલી માલમ પડે છે. (૧૧.) વ-

ળી એથી પણ તમે વધારે તપાસીને જોશો તો ઘણીક અકકલ મળશે; મટો દલપતરામ કેહેછે કે ખરા ભાવથી ચીત્ત દઇને સારી વીદ્યા ભણો. (૧૧.)

પાઠ ૨૪૨ મો.

જોગવાઇ=તક, વખત.
આભ (સં) આકાશ
સુગ=છીટ, ચીતળી.
અનહદ (આ] ઘણુંજ હદ, નહીં તે.

પાઠ ૨૪૩ મો.

વીરા=ભાઇ.
કદાક=કદી, કોઇ વખત.
પુંજ (સં) ઢગલો.
પ્રલે (સં) નાશ, પાએમાલ, ફના.
વારી=પાણી.
ઉભય (સં) બંને બેઉ.
ભ્રષ્ટ (સં) રદ.
આતમઘાતી(સં) પોતાનેહાથે જીવકાહાડીને મરનાર
મુનાવ્રત (સં) ન બોલવાનું નામ.
ફકકડ= શોખી, છેલ, પોશાગીર.
અકકડ=તંગ રેહે તે.
રાસભ (સં) ગધેડો,
મોક્ષ (સં) છુટકો, બંધનમાંથી છુટવું તે.
ત્રીભુવનપતી (સં) ત્રણ ભોવનનો ધણી સ્વર્ગ મૃત્યુને પાતળનો (ત્રી-ભુવન-પતી.)

(કવિતાની સમજુતી.) (૩૩)

હે પ્યારા ભાઇ, આ સંસારનાં સુખ સાચા અને પવીત્ર સ્વભાવથી હમેશા તમે ભોગવો, અને સારા સદગુણો શીખો, પ્રીતીથી તમે પ્રભુને ભજો અને નઠારૂં કામ કદી કરશો નહીં. (૧.) બીજાનું દુઃખ જોઇને તેના પર દયા કરો અને તેના પર ઉપકાર કરો, એથી તમારા કીધેલા પાપના ઢગલા નાશ પામશે ને પ્રભુ તમારૂં કલ્યાણ કરશે. (૨.) પ્રભુને ઓળખ્યા વગર કદી મમત કરીને કાંઇ કરીએ નહી; પાણીને જો જોરસાથી વલોવીએ તો તેથી કંઇ મીઠું માંખણ મળવાનું નથી. (૩.) તેમજ માયા મેલ્યાથી કાંઇ પ્રભુ મળનાર નથી પણ એથી ઉલટો બંને તરફથી જાયછે, (જોગીમાંએ નહી ને ભોગીમાએ નહી એવા થાય છે;) જે કોઇ બળાત્કારે જીવ કાહાડે તે આત્મઘાતી કેહેવાય માટે પ્રભુ મેળવવાને જીવ કાહાડશો નહી. (૪.) પ્રભુના ગુણ ગાવા સારૂ જીભ આપી છે, પણ ખરેખરા બેવકુફો મુગા રેહેવાનો નીમ લેછે, પગ ગારા ચાલવવાને સારૂ કર્યા છતાં કેટલાક ઠગારાઓ મમત કરીને ઉભાજ રેહેછે. (૫.) આખો પરમેશ્વરે જોવાને માટે કરેલી છે તે છતાં કેટલાક મુરખા તેને મીચીજ રાખે છે; પણ જગતના કરનારે જે કર્યું છે તે સમજીનેજ કીધું છે એમ સારા બુદ્ધીવાન માણસો સમજે છે, (૬.) તમે સંસારને શા માટે છાડો છો! એથી એકે કામ થનાર નથી. જો નાહુ

ગા રેહેવાથીજ પ્રભુ ખુશી થાય એમ હોત તો તે ક્યાશ શા માટે બના-વત ? (૭.) જે માણસ મા બાપને રડતાં મુકીને અને કુટુંબને છોડીને સ્વ-તંત્ર થઇ ફરે તેથી કાંઇ પ્રભુ મળનાર નથી, પણ એથી તો મોટું પાપ બેઠું થાય છે. (૮.) જુઓ કે ટાંઢ અને તાપ ઝાડ ખમે છે અને મા-છલાં વગેરે જીવ જંતુ રાત દીવસ પાણીમાંજ નાહ્યા કરેછે; તેમજ પતં-ગીઆ અગ્નિમાં બળીમરે છે, પણ એથી કાંઇ સંસારનો પાર આવનાર નથી (મુકતી થનાર નથી.) (૯.) વળી ગધેડા રાખમાં આળોટીને રાખ ભ-ર્યાજ રેહે છે, વડને મોટી મોટી જટાઓ (વડવાઇ) હોય છે; વાંદરાઓ તે હંમેશાં જંગલમાંજ રેહે છે અને તે ફળ તથા ફુલનેજ ખાઇને ફુદતા ફરે છે. (૧૦) પણ એમ રેહેવાથી કાંઇ મુકતી થનાર નથી, તેમ શરીરને દમવાથી તો ઉલટો જીવને સંતાપ થાય છે; માટે પ્રભુમાં હેત રાખીને હમેશાં બીહીને ચાલવું (નઠારાં કામ ન કરવાં), (૧૧.) એથી કરી સર્વને સુખ થ-શે, એટલાજ માટે એવાં (સારાં) કામો હોંસે હોંસે કરશો તો દલપતરામ કહે છે કે જે ત્રણ ભોવનનો ધણી (ઇશ્વર) તે તમને સુખ આપશે. (૧૨)

કવીતામાં આવેલા પ્રખ્યાત શબ્દોના વર્ણનનો ટુંકો ઇતીહાસ.

પાઠ ૯ મો.

દલપતરામ—વઢવાણના ન્યાતે શ્રીમાળી બ્રાહ્મણ, એઓ કવીછે. એમણે સરકારી ગુજરાતી નીશાળોમાં ચાલતી સાત ચોપડીઓ વગેરેમાં ઘણી કવીતા, છંદ વગેરે રચ્યુંછે તે બધે પ્રસીદ્ધછે. એઓ હાલ અમદાવા-દમાં રહેછે ને વર્નાક્યુલર સોસાયટીના સેક્રેટરીનું કામ કરેછે, ઉમ્મર આ શરે વરસ ૫૧ ના છે.

પાઠ ૧૦ મો.

વીક્રમ—માળવાની ઉજ્જન નગરીનો રાજા, ઇસવીસનની પેહેલાં ૫૬ વર્ષ ઉપર થયો. એણે ઘણાનાં દુઃખ મટાડયાંછે તેથી એને પરદુઃખ ભં-જન કેહેછે. એનાથી સંવત ચાલ્યો છેતે સંવત હાલ ૧૯૮૨ છે.

પાઠ ૩૧ મો.

મામંગ—શ્રીગોડ માળવી બ્રાહ્મણ, અમદાવાદની પાસે હાલ જયાં ગોમ-

તીરર છે ત્યાં અથવા તેની પાસે વેગણપુર કરીને પરં હતુ ત્યાંનો રેહે- વાસી કવી હતો. એણે કવીતા તથા છપ્પા ઘણા બનાવ્યા છે.

મેરૂ—એ પર્વતનું નામ છે તે સાત ખંડની મધ્યે છે, એની ઉંચાઇ શાસ્ત્રમાં ૮૪૦૦૦ જોજન ગણેલી છે.

પાઠ ૫૯ મો.

રાવણ—લંકાનો રાજા, એણે દસ વખત માહાદેવની પુજા કરી હતી તેથી મહાદેવે એને ૧૦ મસ્તક તથા ૨૦ હાથ આપ્યા હતા. એ રામની સ્ત્રી સીતાને હરી ગયો હતો, પછી એનું મોત રામના બાણથી થયું હતું.

દુરજોધન—ધ્રુતરાષ્ટ્રનો વડો પુત્ર, એ તથા એના ૯૯ ભાઇ કૌરવ કહેવાય છે. એને એના કાકાના દીકરા પાંડવ સાથે મોટું યુદ્ધ થયું હતું. તેમાં એ દુર્યોધન વગેરે સર્વે કૌરવ નાશ પામ્યા હતા.

કર્ણ—કુંતાને કુવારી અવસ્થામાં કાનમાંથી સુર્યે ઉત્પન્ન કરેલો પુત્ર. એ રાજા ઘણો ધરમીષ્ટ હતો રોજ શહસ્ત્ર બ્રાહ્મણને દસ શહસ્ત્ર ગવિદાન આપતો હતો, તેમજ રોજ સવાભાર સોનાનું દાન કરતોહતો.

જાનકી—જનક રાજાની છોકરી, ને રામની સ્ત્રી તે (સીતા).

રામ—સુર્યવંશી દશરથ રાજાના કૌસલ્યાથી થયલા પુત્ર, અયોધ્યાના રાજા એની સ્ત્રી સીતાને રાવણ હરી ગયો હતો તેની શોધ હનુમાન લાવ્યો હતો

દ્રૌપદી—દ્રૌપદ રાજાની છોકરી, ને પાંચ પાંડવની પત્ની, અગ્નિ કુંડમાંથી નીકળેલી. એણે શીવનું તપ કરી મને વર આપો એવું પાંચ વાર કહ્યું હતું તેથી એને પાંચ વર થયા હતા (યુધિષ્ટર, ભીમ, અરજુન, સહદેવ અને નાકુળ.) જ્યારે યુધિષ્ટર રાજા દુરજોધન સાથે દ્યુત રમવામાં હારયો ત્યારે દ્રૌપદી રાણીને જોર જુલમથી દુર્યોધન રાજાએ દુરશાસન પાસે તેડાવીને તેની લજ્યા લેવા સારૂ તેનું ચીર કાહાડી નાંખવા માંડ્યું, તો તે વખતે ૯૯૯ ચીર ભગવાને એક પછી એક પુર્યા હતાં, તેનુ કારણ કે એક વેળા શેરડી ખાતા ભગવાનની આંગળીમાંથી સરાક ભાળી લોહી નીકળ્યું હતું, તે વખત દ્રઉપદીએ પોતાનું ચીર ફાડી પાટો બાંધવા સારૂ ભગવાનને ચીથરૂં આપ્યું હતું તેમાં ભગવાને તાર ગણ્યા તો ૯૯૯ થયા

હતા; ત્યારે આ વખત ભગવાને દ્રઉપદીની લજ્યા સભામાં રાખી.

હરિશ્ચંદ્ર—અયોધ્યાનો સૂર્યવંશી રાજા, એને તારામતી કરીને સ્ત્રી હતી. એ રાજાએ ઘણા કાળસુધી રાજ્ય કીધું, ને પછી વૈકુંઠે ગયો. એ સતવાદી ને ટેકી રાજા હતો, કેહેછે કે મરતાં સુધી એણે પોતાનો ટેક છોડયો ન હતો.

પાઠ ૬૭ મો.

મહમુદ—એ સબકતગીનનો છોકરો. ગીજની વંશનો મુસલમાન રાજા, એણે હિંદુસ્તાન ઊપર ૧૨ સ્વારી કરી હતી. એ કંજુસ અને પૈસાનો બહુ લોભી હતો. મરવા પડયો ત્યારે પોતાનું ધન સગા વાહાલા પાસે બધું કને મંગાવ્યું ને તે ઘડી તેને રડવું આવ્યું કે આ બધું મુકીને જવું પડશે, પણ તેમાંથી કોઇને કશું હાથે ન આપતાં મરી ગયો.

તૈમુર—મોગલોનો સરદાર અને તર્તરી દેશનો રાજા એણે મહમદ તઘલખ બાદશાહના વખતમાં દીલ્હી ઉપર સન ૧૩૯૮માં સ્વારી કરી હતી.

નાદીર—ઇરાનનો બાદશાહ, એ ઘણો ખુની હતો. એણે મહમદશાહના વખતમાં દીલ્હીમાં ૩૦ હજાર માણસોનો ઘાણ વાળ્યો તથા ત્યાંનો ખજાનો લુટી લીધો, અને ૯ કરોડ રૂપીઆ લઇ ગયો તથા શાહાજહાનું મયુરાસન પણ લઇ લીધું.

હોલકર—ઇનદોરમાં રાજ કરેછે તેના વંશનો.

સીંધીઆ—ગ્વાલીયરની ગાદીવાળો.

લંકા—રાવણની રાજધાની, તે હિંદુસ્તાનની દક્ષીણેછે. રામના પ્રતાપથી હનુમાને એકવાર લંકા બાળી મુકી હતી.

પાઠ ૧૧૭ મો.

બ્રહ્માનંદ—એ સાધુ કવી સંવત ૧૮૮૬ માં હયાત હતો. તે કાઠીઆવાડમાં ઝાલાવાડ પ્રગણાના મુળી ગામનો એજ ધર્મનો સાધુ હતો.

પાઠ ૧૨૩ મો.

કબીર—એ કવી સંવત ૧૫૦૫ સુધી હયાત હતો, એ ધર્મોપદેશક હતો. એના ધર્મ પાળનારા કબીરપંથી કેહેવાય છે. એણે કવીતા, પદ, ગરબીઓ ઘણું બનાવ્યું છે તે બહુ પ્રખ્યાત છે.

દેવગ—એ દેવગપુરી બાવો બ્રહ્મજ્ઞાની, અમદાવાદનો રેહેવાસી હતો. એની કવીતા ખમાચી રાગમાં ઘણી છે.

પાઠ ૧૫૮ મો.

ધીરો—વડોદરા તબાના સાવલી ગામનો ભાટ, સંવત ૧૮૮૬ માં હયાત હતો, એની કવીતા કાફી રાગમાં ઘણી સરસ છે. કાફી રાગમાં એના જેવી રસીક કોઇ બીજાની કવીતા થયલી નથી.

પાઠ ૧૬૩ મો.

નરસીંહ મેહેતો—જુનાગઢનો વડનગરો નાગર ગૃહસ્થ બ્રહ્મણ, એ કવી શીવ ભક્ત હતો, તે સંવત ૧૫૧૨ માં હયાત હતો. એની કવીતામાં પ્રભાતીઆં ઘણાં વખણાય છે એણે બાળલીલા રાસલીલા ગરબીઓ, તથા ઘણાં એક છુટા પદો રચ્યાં છે. એને ઇશ્વર પ્રસન્ન હતો, તેથી તેના પ્રતાપથી આજ આખી નાગર બ્રહ્મણની ન્યાત સુખી છે.

પાઠ ૧૭૩ મો.

વીક્ટોરીઆ—હાલમાં પૃથ્વી ઉપર અંગ્રેજી રાજ્ય ચલાવનાર રાણી સાહેબ, એઓ સન ૧૮૧૯ ના મે મહીનાની ૨૪ મી તારીખે જન્મ્યાં, અને ઇંગ્લંડના તખ્ત ઉપર સન ૧૮૩૭ માં ગાદીએ બેઠાં. હાલ ઇંગ્લંડમાં રેહેછે ને પૃથ્વી ઊપર અંગ્રેજી રાજ્યમાં બધે એમની હાકમી તથા સત્તા ચાલે છે.

પાઠ ૧૮૭ મો.

રણછોડ—મહુધાનો ખેડાવાળ બ્રહ્મણ, એઓ કવીછે તે હાલ મુંબઇ રેહેછે. એમની કવીતા ગદ્યના પુસ્તકમાં ઘણી આવી છે.

પાઠ ૧૯૪ મો.

દયારામ—એ કવી જાતનો સાઠોદરો નાગર ગૃહસ્થ બ્રાહ્મણ સંવત ૧૮૩૩ માં ચાનોદ કન્યાળીમાં જન્મ્યો હતો; ને સંવત ૧૯૦૮ માં ૭૫ વરષની ઉમરે મરણ પામ્યો. એનું મુળ વડોદરાની પાસે ડભોઇ ગામમાં હતું એણે પદ ગરબીઓ વગેરે ઘણું બનાવ્યું છે. તે ઘણું રશીક તથા બધે પ્રસીદ્ધ છે.

પાઠ ૧૯૬ મો.

કૈરવ—ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરાઓ, તે બધા મળી સો હતા,

પાંડવ—પાંડુ રાજાના છોકરા તે પાંચ હતા (યુધીષ્ટર, ભીમ, અરજુન, સહદેવ, નીકુળ,) તે બધા દરૂપદી સાથે પરણ્યા હતા.

પાઠ ૨૧૭ મો.

નર્મદાશંકર—સુરતના વડનગરા નાગર બ્રાહ્મણ, ઉમ્મર આશરે વરસ ૪૦ ની, હાલ મુંબઈમાં ઘણું ખરૂં રેહેછે, એઓ કવીછે. એમણે સુધારા સંબંધી છંદ, રેદ, કવીતા વગેરે ઘણું બનાવ્યું છે તે બધે પ્રસીદ્ધ છે. એઓ સુધારાના સાથી છે.

પાઠ ૨૩૪ મો.

સામળ—એ કવી જાતનો શ્રીમાળી શોની કરીને મ્હોટો ભકત હતો; એ અમદાવાદમાં રેહેતો હતો. ને સંવત ૧૭૭૫ માં હયાત હતો. એણે કવીતામાં છપા ઘણા બનાવેલા છે, તે સામળભટની માફક ઘણી રસીક અને બધે પ્રસીદ્ધ છે.

ઉપસર્ગ તથા પ્રત્યય વિષે.

(અ, અન, બે, નિર, નિ;) એ ઉપસર્ગ આવે તો તેનો અર્થ (નહી) થાયછે. જેમ—અસત્ય, અવીશ્વાસ, અનંત, અનાચાર, બેવકુફ, બેઢંગો, નીર્મળ, નીરાધાર, નીશ્ચળ નીશ્ચગીત.

(અવ, કુ, દુર, અપ, ક,) એ ઉપસર્ગ આવે તો તેનો અર્થ નઠારૂ કે દુર થાય છે. જેમ—અવગુણ, કુચાલ, દુરગુણ, અપલક્ષણ, કપુત (ક) ઉપસર્ગ (કુ) ઉપરથી થયો છે.

(સુ) ઉપસર્ગ સારાનો અર્થ બતાવે છે. જેમ—સુધર્મ, સુકાળ.

(સ) ઉપસર્ગ સહીતનો અર્થ બતાવે છે. જેમ—સફળ, સબળ.

(વી) ઉપસર્ગ વધારે કે વેગળુ બતાવેછે. જેમ—વીનાશ, વધવા.

(દાર) વાળો, વંત, વાન એ પ્રત્યયો ધણીપણાનો અર્થ બતાવે છે. જેમ—પૈસાદાર, ગુણવાળો, સુખવંત, બળવાન, (વાળો, વાળી, વાળુ) એ પ્રત્યય પાછલા શબ્દમાં મળે તો (આળા આળી, આળુ) થાય છે. જેમ અણીઆળો, કાળુ, દયાળી. (કાર ને કારી) એ અવ્યય કરનારનો અર્થ બતાવે છે, જેમ સુખકાર, દુઃખકારી, (દેણ ને દાતા) એ પ્રત્યય આપ-

નારનો અર્થ બતાવેછે. જેમ-દુઃખહર્ણ, સુખદાતા; અને (ધર) એ પ્રત્યય ધરનારનો અર્થ બતાવેછે. જેમ-ગદાધર, ધરણીધર, મણીધર.

समाप्त.

हरगोवनदास हरजीवनदास पारेख.
पुस्तकवाळा.
मु. अमदावाद ग्रंथोदय प्रेस.

जाहेर खबर.

હું નીચે સહી કરનાર નમ્રતાપુ-
ર્વક જાહેર કરૂંછું કે, આ ચોપડી તથા
બીજાં ઘણી જાતનાં પુસ્તકો મ્હારા ગ્રંથોદય
પ્રેસમાં છાપેલાં તથા મુંબાઇનાં છાપેલાં સંસકૃત,
હીંદુસ્તાની, ગુજરાતી, મરાઠી, ઇંગ્રેજી ડીક્ષનેરીઓ,
વૈષ્ણવ ધર્મની વારતાઓ તથા તરજુમાઓ, કાયદાઓ, વૈદ-
કનાં તથા નાટકો, કીસ્સાઓ, જૈનધર્મનાં તથા સરકારી ગુજ-
રાતી તથા ઇંગ્રેજી વીગરે નિશાળોમાં ચાલતી ચોપડીઓ તથા
પેહલી ચોપડીથી તે સાતમી ચોપડી સુધીના અર્થ. ઇતીહા-
સના પ્રસ્નોત્તર, વંસાવળીઓ વીગરે બીજી ઘણી જા-
તનાં પુસ્તકો સરસ છાપ ને સસ્તી કીમ્મતે મ-
ળસે. માટે સાંમટી લેવી હોય તેમણે પોસ્ટપે
ડ કાગળ લખી ખુલાસો કરવો. નાટપે
ડ કાગળ લેવામાં આવશે નહી.

સરનામુ.

હરગોવનદાસ હરજીવનદાસ. પુસ્તકવાળા.
મુ. અમદાવાદ.
બુકસેલર. મહાદેવ રાંમચંદ્ર જાગુષ્ટે.
મુ. અમદાવાદ.